

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра загальноправових дисциплін

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ»

студентки 2 курсу, 7м групи,
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації «Правове забезпечення
безпеки підприємницької діяльності»

Нікіфорової Анастасії
Геннадіївни

Науковий керівник
кандидат історичних наук,
доцент

Батрименко Василь
Іванович

Гарант освітньої програми
кандидат юридичних наук,
професор

Крегул Юрій
Іванович

Київ-2018

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ І ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ	8
1.1. Сучасні теоретичні уявлення про корупцію та корупційну злочинність в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспект.....	8
1.2. Довіра до влади і громадська протидія корупційній злочинності в Україні.....	26
РОЗДІЛ 2. РІВЕНЬ, СТРУКТУРА ТА ДИНАМІКА КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ.....	41
2.1. Показники корупційної злочинності.....	41
2.2. Причини і умови корупційної злочинності в Україні	51
2.3. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, що здійснює корупційні злочини	68
РОЗДІЛ 3. ЗАПОБІГАННЯ І БОРОТЬБА З КОРУПЦІЙНОЮ ЗЛОЧИННОСТЮ В УКРАЇНІ.....	77
3.1. Запобігання і боротьба з корупційною злочинністю в Україні	77
3.2. Міжнародна протидія корупції в умовах глобалізації	94
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	107
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	114

ВСТУП

Актуальність теми. Корупція сьогодні перетворилася на світову проблему, про що з усією очевидністю свідчать міжнародні документи, наприклад, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року, Конвенція ООН у боротьбі з корупцією, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї від 31 жовтня 2003 року, де прямо підкреслюється, що держави учасниці цієї Конвенції стурбовані серйозністю породжуваних корупцією проблем і загроз для стабільності і безпеки суспільства, тим, що корупція підриває демократичні інститути й цінності, етичні цінності й справедливість, завдає шкоди сталому розвитку і принципу верховенства права; найбільш небезпечні зв'язки між корупцією та іншими формами злочинності, зокрема організованою й економічною злочинністю, включаючи відмивання грошових коштів.

Для багатьох країн світу корупція в органах влади і економічної діяльності є однією з актуальних проблем. При цьому вплив корупції в цих країнах настільки зріс і продовжує наростати, що в ряді випадків він досягає загрозливих розмірів і його можна порівняти зі значною частиною держбюджету країн. Наприклад, щорічний обсяг хабарів у світі оцінюється в \$1 трлн. При цьому світова економіка втрачає ще \$2,6 трлн у зв'язку з корупційною діяльністю [6]. У свою чергу, глобалізація світової спільноти призвела до того, що корупція в одній країні може негативно позначатися на розвитку інших країн. З огляду на загрозливий характер корупції і її значення для міжнародної спільноти з другої половини ХХ століття корупцію визнано міжнародною проблемою. Тому, Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) від 1996 р. затверджено «Декларацію Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях» [14], а 2003 р. прийнято Конвенцію ООН проти корупції і визначено Міжнародний день боротьби з корупцією (9 грудня) [31].

Радою Європи також прийнято міжнародні правові акти у боротьбі з корупцією – Конвенцію «Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом» (1990 р.) [53], Конвенцію «Про кримінальну відповідальність за корупцію» (1999 р.) [58] та ін.

Проблема корупції для сучасної України є однією з найбільш значущих, оскільки перешкоджає вирішенню найважливіших економічних і політичних завдань, адже підриває авторитет влади в очах народу, заважає ефективному розвитку міжнародних торгово-економічних та інших зав'язків, які сприяють зростанню і зміцненню позицій організованої злочинності в нашій країні.

Україна за міжнародними та вітчизняними експертними оцінками відноситься до числа країн світу з «високим» рівнем корупції в державному управлінні та економічній діяльності.

За даними організації Transparency International, Україна за індексом корупції займає 130 місце у світі серед 180-ти країн у світовому Індексі сприйняття корупції (CPI) за 2017 рік [6]. Це на 1 позицію вище, ніж у минулому році (131 місце зі 176 країн). Індекс є оцінкою від 0 (дуже високий рівень корупції) до 100 (вкрай низький рівень корупції). Відповідно до нього, Україна покращила свій торішній результат на один бал і отримала 30 балів зі 100 можливих. Поруч із нею з таким же результатом – Гамбія, Іран, М'янма та Сьєрра-Леоне. Тим часом Росія набрала на один бал менше і посіла у рейтингу 135 місце (29 балів), Білорусь – 68-ме (44), Польща – 36-те (60). Таким чином, за винятком Росії, у рейтингу ТІ Україна – найкорумпованіша країна Європи.

Однак, серед причин, які дозволили Україні переміститися на вищу сходинку, наступні. Антикорупційні органи (САП/НАБУ) у 2017 розгорнули свою слідчу роботу та направили до суду перші справи щодо підозр у топ-корупції. Реєстр електронних декларацій продовжив своє функціонування. Минув перший рік реформи державних закупівель та обов'язкового використання системи ProZorro. Відбулася реформа ринку газу. Україна здійснила деякі позитивні кроки з дерегуляції. Автори досліджень, на яких базується розрахунок Індексу, також

відзначили зниження рівня корупції в поліції та зменшення кількості випадків, коли бізнес змушений давати хабарі [21].

Отже, актуальність теми зумовлена тим, що коефіцієнт корупційних злочинів зростає і це, в свою чергу, вимагає підвищеної уваги, оскільки несе загрозу економічній безпеці держави загалом.

Стан розробки проблеми. Протягом існування України як незалежної держави ознаки корупційної злочинності розглядалися в дисертаційних дослідженнях, які проводили О. Ю. Бусол, О.О. Дудоров, В.С. Лукомський, Є.В. Невмержицький, М.І. Мельник, О. В. Терещук, О. В. Шевченко та ін.

Значний внесок у вирішення питань протидії корупції також зробили Ю.В. Баулін, В. І. Борисов, В. М. Гаращук, В. О. Глушков, І. М. Даньшин, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький, М. І. Хавронюк та ін. Однак, з прийняттям нового антикорупційного законодавства, зміни, що відбуваються в суспільстві та високий рівень корупційної злочинності в Україні потребують подальшої наукової розробки проблеми корупційної злочинності та протидії їй.

Об'єктом дослідження є корупційна злочинність, правові відносини, що виникають у зв'язку з корупційними діяннями.

Предмет дослідження – рівень, структура і динаміка корупційної злочинності, її тенденції і засоби протидії в Україні.

Мета дослідження: кримінологічне дослідження феномену корупційної злочинності в Україні, розвиток теорії протидії корупційній злочинності та розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо підвищення ефективності попередження корупційної злочинності в Україні.

Основні завдання дослідження:

1. Розкрити кримінально-правовий та кримінологічний аспект сучасних теоретичних уявлень про корупцію та корупційну злочинність в Україні.
2. Охарактеризувати довіру населення до влади та виявити засоби громадської протидії корупційній злочинності в Україні.
3. Дослідити показники корупційної злочинності.

4. Виявити причини і умови корупційної злочинності в Україні.
5. Дати кримінологічну характеристику особистості злочинця, що здійснює корупційні злочини.
6. Обґрунтувати міру профілактики і боротьбу з корупційною злочинністю в Україні.
7. Вивчити міжнародну протидію корупції в умовах глобалізації.

Методологія і методика дослідження. В роботі використано фундаментальні філософські категорії і методи, зокрема, від абстрактного до конкретного, загальнонаукові та приватно-наукові методи дослідження, перш за все, формально-логічних законів, що дозволяють уникнути різних смислових і стилістичних протиріч в роботі: закони тотожності, несуперечності; історичний метод; порівняльно-правовий і інтроспективний методи; методи дедукції та індукції, спостереження, вивчення кримінальних справ; різні соціологічні методи; статистичні методи структурних складових корупційної злочинності, вивчення корупційної злочинності в Україні, побудова таблиць і графіків.

Наукова новизна дослідження. Обґрунтовується в якості профілактичних, антикорупційних заходів необхідність впровадження в практику спеціальних відкритих баз даних, де зводяться, як дані про продукцію та послуги підприємств-виробників, так і інформація про проведені державою торги, тендери, незалежно від рівня торгів і тендерів; наводяться базові моделі корупційної поведінки, від яких залежить вірогідність виявлення і рівень латентності корупційної злочинності, а також стереотипи поведінки корупціонерів і обґрунтовується загальне балансове рівняння корупційної поведінки; досліджуються рівень, структура і динаміка корупційної злочинності в Україні, проводяться міжнародні порівняння рівнів корупції різних країн, виявляються тенденції корупції в Україні; дається визначення кримінальної корупції; аналізуються причини і умови, що сприяють поширенню корупції на сучасному етапі розвитку української держави і суспільства, а також шляхи попередження корупції.

Вносяться пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального закону, зокрема пропозицію щодо доцільності в Загальній частині КК України дати визначення корупції і перелік корупційних злочинів, що дозволить забезпечити єдиний статистичний облік корупційної злочинності в нашій країні. Особлива увага приділяється проблемі оцінки реального рівня корупційної злочинності з урахуванням її латентності.

Теоретична і практична значущість роботи полягає в системному теоретичному і емпіричному дослідженні основних проблем, обумовлених темою, вирішенні поставлених завдань; розвитку кримінологічної теорії в частині корупційної злочинності – питання вимірювання корупційної злочинності та її структурних складових, вивчення тенденцій і закономірностей корупційної злочинності в Україні, її латентності, детермінант і засобів попередження. Результати дослідження будуть у нагоді для проведення подальших наукових досліджень за темами близьким до розглянутої, можуть бути використані в навчальному процесі юридичних ЗВО, при підготовці та перепідготовці співробітників правоохоронних органів; в удосконаленні кримінального та кримінально-процесуального закону і практики його застосування.

Структура і обсяг роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаної літератури. Обсяг роботи складає 115 сторінок, з них основного тексту – 102 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ І ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

1.1. Сучасні теоретичні уявлення про корупцію та корупційну злочинність в Україні: кримінально-правовий та кримінологічний аспект

Те, що сьогодні називається корупцією та корупційними злочинами виникло задовго до цього моменту. Корупція – складне, історично мінливе соціально-правове явище, яке включає в себе не тільки кримінальні злочини, але і інші протизаконні діяння, наприклад, цивільно-правові делікти, адміністративні та дисциплінарні проступки.

Корупція є однією з найактуальніших соціальних проблем сучасності, розв'язання якої для багатьох країн є надзвичайно важливою справою. Це повного мірою стосується й України, для якої корупція є чинником, що реально загрожує її національній безпеці та конституційному ладу.

Рівень корупції, який панує у всій системі державного управління, є одним з основних чинників негативно впливає на всі аспекти суспільного життя – політичний, економічний, управлінський, соціальний і правовий, громадську свідомість та діяльність владних інституцій на міжнародній арені. Корупція підриває авторитет владних інституцій, дискредитує діяльність публічних службовців і негативно впливає на правосвідомість громадян. Фактично вона набула рис, які визначають долю влади, економіки, держави і суспільства [89, с. 109].

Дослідженню феномену корупції, з'ясуванню та роз'ясненню змісту поняття корупції та суміжних понять у зарубіжній та вітчизняній науковій юридичній літературі приділено багато уваги.

Серед найбільш вагомих монографічних досліджень останніх часів, присвячених кримінально-правовим характеристикам корупції, слід назвати роботи М.І. Мельника «Корупція - корозія влади (соціальна сутність, тенденції та

наслідки, заходи протидії» 2004 року та роботу В.М. Киричко «Кримінальна відповідальність за корупцію» 2013 року. Наприклад, не можна не назвати монографічні праці останніх років таких українських учених, як: О. Г. Боднарчук, В.Д. Гвоздецький, Є. В. Невмержицький, а також не згадати новітні, 2017 року, дисертаційні роботи О. П. Мусієнко, С. А. Задорожного та ін.

Корупція є негативним соціальним явищем, апріорі притаманним будь-якому державному (не додержавному) суспільству. Корупція є складником правопорушності та злочинності як певної кримінологічної сукупності. Саме тому криміналізація корупції як соціального явища та правового феномену не є можливою, так само як і закріплення інших видів ретроспективної юридичної відповідальності за корупцію. Але законодавча заборона корупційних правопорушень як окремих виявів правової поведінки, окремих правових вчинків – юридично логічний і перевірений шлях регулювання відповідних суспільних відносин [87, с. 194].

Аналізуючи використання терміну «корупція» у вітчизняній науковій літературі, слід зазначити, що науковці розуміють суть цього явища як надзвичайно широкий спектр [89, с. 109]. При цьому інколи надають не лише загальні нечіткі формулювання визначення, а й такі, що є взаємовиключними. Іншим недоліком є зазначення у термінології суб'єкта корупційних дій лише особи, що має державну владу – чиновника. Не враховується роль іншої сторони, яка часто добровільно для конкретної вигоди пропонує хабар, розуміючи, що подібні дії і їх результат є незаконним та має негативні наслідки [49, с. 2].

Зокрема, В.І. Франчук та Ю.А. Комісарчук [33] зазначають, що найбільш поширеним визначенням корупції є використання державної влади в корисних цілях. На їхню думку, корупція – це використання службового становища посадовими особами для надання за винагороду різного роду матеріальних благ, пільг, послуг або інших переваг.

Між тим, корупція – це слово латинського походження, що означає псувати, завдавати шкоду, руйнувати, викривляти, фальсифікувати, а в найуживанішому

варіанті – використання особою повноважень, наданих їй державою, з метою власного збагачення або на користь третіх осіб [33, с. 7].

Великий тлумачний словник сучасної української мови надає кілька визначень поняття «корупція» [8], а саме: корупція – це використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення; корупція – це підкупність, продажність урядовців і громадських діячів.

Як зазначає дослідник А.С. Політова [51], під поняттям «корупція» слід розуміти суспільно небезпечне діяння, яке полягає у зловживанні або перевищенні влади чи службових повноважень службовою особою, а також одержання нею для себе чи інших осіб неправомірної вигоди або прийняття обіцянки (пропозиції) щодо такої вигоди. На її думку, це поняття дозволить окреслити коло корупційних правопорушень [89, с. 110].

Авторський колектив дослідників – В.О. Криволапчук, М.Т. Бондарчук, С.М. Злепко, О.В. Шаповалов, Л.Г. Коваль [72] – характеризують корупцію як складне і багатоаспектне (економічне, правове, моральне) соціальне явище. Корупція, на їхню думку, є розгалуженою системою злочинних відносин, яка вражає не тільки державні структури, кредитно-фінансову, зовнішньоекономічну систему, підприємницьку діяльність, а й усі ланки влади, ставить під загрозу конституційні права і свободи громадян, їхню безпеку та національні інтереси держави. Вчені наголошують, що протидія корупції у правоохоронній системі є одним з найголовніших аспектів боротьби із цим явищем.

Зокрема, Є.В. Невмержицький [47] розглядає корупцію як політичний процес та визначає її як соціально-політичне явище. На його думку, зміст «корупції» зумовлений політичними, економічними і психологічними чинниками, системою негативних поглядів, переконань, установок і діянь окремих громадян, посадових осіб владних інститутів, державних, громадських та приватних організацій, політичних партій, спрямованих на задоволення особистих корисливих, групових або корпоративних інтересів шляхом підкупу, зловживання

владою, хабарництва, надання пільг і переваг усупереч суспільним відносинам [47, с. 6].

Наприклад, С. М. Клімова та Т. В. Ковальова [27] характеризують корупцію як складне соціальне явище, яке полягає у використанні службового становища для отримання особистої вигоди, негативно впливає на всі аспекти політичного і соціально-економічного життя й розвитку суспільства і держави.

Науковці М. В. Фоміна та В. В. Кузьменко [82] вважають, що визначення поняття корупції та її сутності необхідно досліджувати у контексті взаємозв'язку і взаємообумовленості стосовно визначеної сфери суспільних відносин. По суті, корупція є особливим типом відносин обміну, які об'єднують окремих людей, різні інститути в єдиний соціальний організм. Автори пропонують власну інтерпретацію визначення терміну «корупція» і визначають її як особливий вид обмінних відносин, які здійснюються з порушенням формальних і неформальних інституційних обмежень. Об'єктами купівлі-продажу є різного роду послуги, які надають визначені преференції, у вигляді неправомірних переваг покупцям (фізичним і юридичним особам), з одного боку, а з іншого – такі, що забезпечують неофіційні доходи продавцям (посадові особи держави, корпорацій і організацій).

Таким чином, слід зауважити, що сучасна корупція характеризується як універсальне явище, що виходить за рамки дослідження будь-якої галузевої дисципліни та акумулює у собі складний комплекс соціальних, правових, філософських і економічних характеристик [89, с. 110].

Щодо кримінально-правового та кримінологічного аспекту визначення поняття «корупція», то, наприклад, у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з корупцією» від 05.10.1995 під корупцією розумілася діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг. При цьому розмежовувалися такі поняття, як «корупція» та «корупційні діяння». У принципі таке визначення корупції давало підстави для досить широкого її розуміння, зважаючи на оперування терміном «діяльність» і

різновекторність її спрямування, однак значним недоліком було те, що законодавець згадував лише про одну єдину форму корупції – «одержання» відповідних предметів.

У наступних законах («Про засади запобігання та протидії корупції» від 11.06.2009 № 1506VI та «Про засади запобігання та протидії корупції» від 07.04.2011 № 3206VI, які втратили чинність) наводяться дуже схожі визначення корупції, які коригуються із поняттям корупції, що діє на даний момент (ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 № 1700VII) [55]: корупція – це використання особою, зазначеною у ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст.

З цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей. Законом, який став «флагманом» у чинному антикорупційному законодавчому пакеті, визначено низку важливих для протидії корупції юридичних термінів і правових понять, серед яких, наприклад, такі, як: «антикорупційна експертиза», «корупція», «корупційне правопорушення», «неправомірна вигода» та ін. Цим нормативно-правовим актом до соціально-правового обігу введено і нове поняття «правопорушення, пов'язані з корупцією» (ст. 1) [55]. Таким чином, законодавець наполягає на тому, що корупція – це протиправний вид правової поведінки, протиправне діяння («використання», що містить діяльнісний, поведінський, біхевіоральний аспект) фізичної особи («використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону»). При цьому в ст. 3 Закону подається чіткий перелік осіб (займаних посад), які можуть входити до кола суб'єктів корупції та на яких поширюється дія цього Закону.

Однак, не важко помітити, що зазначена трансформація призвела до того, що поняття «корупція» набула виключно кримінально-правового змісту. Це випливає хоча б з того, що фактично всі ключові терміни, які визначають корупцію (зокрема, «використання», «службові повноваження», «неправомірна вигода», «одержання», «прийняття», «пропозиція», «обіцянка», «мета»), одночасно вжиті й у відповідних статтях Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України [70, с. 165].

Проте корупція, за визначенням А.В. Савченко, це не тільки корупційні злочини, за вчинення яких настає кримінальна відповідальність [70, с. 165]. Відповідно до ч. 1 ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» за вчинення корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень особи, зазначені в ч. 1 ст. 3 цього Закону, притягаються не тільки до кримінальної, але й до адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності у встановленому законом порядку.

Проаналізувавши певні підходи щодо поняття та сутності корупції, слід докладніше зупинитись на її класифікації. Дослідники В.М. Гарашук, А.О. Мухатаєв [9] виокремлюють чотири основні рівні (види) корупції (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Рівні (види) корупції

№	Рівні (види) корупції	Характеристика
1	«Високорівнева» (або «елітарна») корупція	Вона характерна для вищих ешелонів влади (вищі органи влади, центральні органи виконавчої влади, центральні апарати правоохоронних органів та судової сфери влади). Саме на цьому рівні, на їхню думку, розробляються корупційні схеми, створюються корупційні мережі. Корупція на цьому рівні становить найбільшу небезпеку для держави та суспільства, оскільки представники центральних органів державної влади є розпорядниками бюджетних коштів, державного майна
2	Корупція у середніх ешелонах влади (регіонального рівня)	У зв'язку з меншим рівнем повноважень відрізняється використанням корупціонерами державної власності в особистих цілях. Тут менші фінансові потоки, менша кількість великих об'єктів державної власності, обмежені й владні повноваження чиновників. Однак, шкода від корупційних дій не набагато менша

Продовження табл. 1.1

3	«Низова» корупція (дрібногочинівництва), тобто держслужбовців	<p>Які безпосередньо проводять роботу з підготовки управлінських рішень, готують або видають відповідні дозволи, здійснюють контрольні дії та безпосередньо притягають до правової відповідальності.</p> <p>На думку дослідників, із представниками цього рівня корупції пересічні люди мають справу безпосередньо і доволі часто. Якщо «високорівнева» корупція «ковтає величезні шматки державної та приватної економіки», то корупція дрібна «повсякденно висмоктує матеріальний добробут громадян». Її небезпека полягає ще й у тому, що саме завдяки корупційним діям дрібних чиновників у громадян формується негативне уявлення про роботу державного апарату та про владу загалом</p>
4	Корупція «від злиднів».	<p>На думку В.М. Гаращука, А.О. Мухатаєва, це найбільш безпечний вид корупції. Здійснюється дрібним чиновництвом не на постійній основі, ситуативно, або коли вже склалось «зовсім скрутне матеріальне становище». Її відносна безпечність полягає у тому, що корупційні дії вчиняються службовими особами, які мають досить високий моральний рівень, люблять свою країну, поважають свій народ. Ці дії є нетиповими для них. Вони б їх не вчиняли, якби не збіг особистих важких матеріальних обставин (наприклад, хвороба дитини тощо). Низькими посадовими окладами держава сама провокує людей на неправомірні дії. Небезпека цього рівня корупції полягає у тому, що поступово людина може звикнути до додаткових фінансових надходжень і почати самостійно утворювати корупційні схеми. У відсотковому відношенні така корупція є незначною і за формою проявів тотожна третьому рівню</p>

Крім вказаної класифікації, автори пропонують поділяти корупцію за:

- сферами діяльності: 1) політична; 2) економічна або ділова (бізнес-еліта країни); 3) побутова (традиції віддячити за роботу дрібному чиновнику, лікарю та ін.);

- гілками влади: 1) корупція чиновництва у сфері законодавчої влади; 2) виконавчої влади; 3) судової влади. Сюди ж слід віднести й корупцію з боку посадових осіб правоохоронних та контрольно-наглядових органів;

- часом вчинення: 1) ситуативна; 2) корупція на постійній основі, коли це стає способом життя службовця, істотним матеріальним поповненням власного бюджету (або його основною статтею) [9, с. 24-32].

Кожен із цих видів (рівнів) корупції має як спільні, так і особливі риси. Більш складною та багатокритеріальною є класифікація, розроблена М.В. Фоміною та В.В. Кузьменком [82]. Вони пропонують поділяти корупцію за формою прояву та видом, використовуючи при цьому різні критерії.

Отже, беручи до уваги погляди різних учених, на нашу думку, слід виокремити два основні критерії класифікації - управлінський (рівень поширення корупції) та матеріальний (рівень суми неправомірної вигоди):

- управлінський рівень: політична (вища) корупція, управлінська (середня) корупція, дрібна (побутова) корупція;

- матеріальний рівень неправомірної вигоди: дорівнює або більше 500 мінімальних заробітних плат – «вища» корупція; від 500 до 50 мінімальних заробітних плат – «середня» корупція; до 50 мінімальних заробітних плат – «дрібна» корупція.

Усі ці моделі описують перетворення корупції на системне явище, тобто на невід’ємну частину політичного устрою й усього суспільного життя [89, с. 111].

У табл. 1.2 наведемо основні форми корупції та їхні ознаки.

Таблиця 1.2

Форми корупції та їхні ознаки

Форми корупції	Ознаки корупції		
	Діяння	Мета	Суб’єкт
Перша	Використання службових повноважень чи пов’язаних із ними можливостей.	Одержати неправомірну вигоду	Особа, зазначена в ст. 3 Закону
Друга	Прийняття неправомірної вигоди або прийняття її обіцянки/пропозиції для себе чи інших	-	

	осіб.		
Третя	Обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ст. 3 Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам.	Схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.	-

Як впливає із зазначеного вище, невід'ємними ознаками корупції є, з одного боку: використання службових повноважень чи відповідних можливостей як форма діяння; неправомірна вигода як предмет, засоби або мета, – а з іншого: обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди як форма діяння або його предмет; використання службових повноважень та відповідних можливостей як мета [18, с. 13].

Щодо поняття корупційного правопорушення, то ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» визначає його як «діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність» [55]. Корупційне правопорушення визначається через відсилання до норми-дефініції «корупція» тієї самої статті 1. Наводиться і класифікація корупційних правопорушень: кримінально-правові, цивільно-правові та дисциплінарні (бланкетна норма права). Кримінально-правові порушення – те саме, що злочини, або корупційні злочини, – криміналізовано в Особливій частині Кримінального кодексу (далі – КК) України. А їх вичерпний перелік (20 складів) «заховано» парламентарями в Примітці до ст. 45 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям» Загальної частини цього кодексу.

Проте власне корупційні злочини передбачено статтями 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 цього Кодексу. Можуть кваліфікуватися як корупційні відповідно до цього Кодексу також злочини, передбачені статтями 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, якщо їх вчинено особливим способом – лише «у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем» [36].

Хоча в Законі України «Про запобігання корупції» законодавець зовсім не врахував новелу Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України – ще один вид (підвид) правопорушень – кримінальні проступки (ст. 3, 38, 215 та ін.) [36]. Цивільно-правові корупційні порушення здебільшого випливають із цивільних договірних правовідносин, порушень зобов'язального права, що завдають матеріальну шкоду, мають негативні матеріальні наслідки та регулюються цивільним законодавством, у т. ч. нормами Цивільного кодексу (далі – ЦК) України. Дисциплінарна юридична відповідальність передбачається за порушення трудової та службової дисципліни, а відповідні корупційні правопорушення заборонено Кодексом законів про працю (далі – КЗпП) України [28], статутами (зведеннями законів) державних органів і формувань та ін. [87, с. 195].

Отже, з тексту цієї норми-дефініції випливає, що певне число злочинів, адміністративних правопорушень, цивільних, трудових і службових деліктів можуть порушувати «встановлені цим Законом вимоги, заборони та обмеження» для відповідних суб'єктів, але не мати ознак корупції, тобто не бути корупційними. Кримінальні правопорушення (злочини) тягнуть за собою кримінально-правові санкції, адміністративні правопорушення передбачають застосування адміністративних санкцій відповідних статей Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) і т. д.

Тобто відповідальність за злочини вичерпно передбачається виключно КК України, а за адміністративні правопорушення – КУпАП. Однак, виникає питання щодо відсутності корупційних адміністративних правопорушень. Практика свідчить, що ситуація, яка склалася з кваліфікацією корупційних правопорушень і правопорушень, пов'язаних із корупцією (та наступною реакцією антикорупційних органів), не додає оптимізму щодо перспектив протидії корупції в державі [87, с. 195-196].

Посилаючись на сталі підходи до класифікації правопорушень за об'єктом посягання в теорії права, слід визнати, що за корупційні правопорушення

передбачено кримінальну (Примітка до ст. 45 КК України та норми, статей, названі в ній), а також цивільну та дисциплінарну ретроспективну правову відповідальність. І має бути передбачено й адміністративну юридичну відповідальність. Це положення має знайти відображення в антикорупційному законодавстві.

Отже, специфічними ознаками корупційного правопорушення є те, що: 1) воно містить ознаки корупції; 2) воно вчинене певним суб'єктом – особою, зазначеною в ст. 3 Закону; 3) за нього законом встановлено юридичну відповідальність певного виду – кримінальну, дисциплінарну та/або цивільноправову.

Більш складно визначити, які правопорушення слід кваліфікувати як пов'язані з корупцією. Йдучи тим самим шляхом, матимемо їх таку саму видову класифікацію: злочини (та кримінальні проступки), адміністративні правопорушення (провини, делікти), цивільні та дисциплінарні правові порушення. Спираючись на положення Закону України «Про запобігання корупції», зазначимо, що суб'єктом правопорушень, пов'язаних із корупцією, можуть бути тільки ті самі особи, які є суб'єктами корупційних правопорушень. За своїм юридичним складом вчинене такою особою протиправне діяння хоч і не належить до корупційних правопорушень, але вчиняється з використанням службового становища, у зв'язку зі службою. У статті 1 зазначеного Закону України закріплено, що таке некорупційне правопорушення («правопорушення, пов'язане з корупцією») не містить ознак корупції, але порушує встановлені цим Законом вимоги, заборони й обмеження, що тягне за собою юридичну відповідальність [55]. І ці обмеження та заборони закріплено в розділах IV-VII, X і XI. А відповідні, відсильні, норми розпорешено в Кримінальному та Цивільному кодексах України, КУпАП та КЗпП України, статутах державних формувань [87, с. 196].

Таким чином, у значенні антикорупційного законодавства та за результатами дослідження, можна стверджувати, що за вчинення корупційних

правопорушень передбачається дисциплінарна, а також кримінальна та цивільна ретроспективна відповідальність, але не адміністративна. Вичерпний перелік корупційних злочинів встановлено у ст. 45 КК України, адміністративних правопорушень, пов'язаних з корупцією – у Главі 13-А КУпАП. Крім того, відповідні склади, наприклад «політична корупція», містяться в інших його главах. ЦК України, КзпП України та статuti державних формувань таких чітких переліків не мають. Тому у кваліфікації корупційних протиправних діянь, визначенні завданої ними шкоди правозастосувачі мусять відштовхуватися від розуміння законодавцем соціального явища корупції, як і у разі кваліфікації некорупційних правопорушень, але таких, що пов'язані з корупцією. Тому цю прогалину в антикорупційному законодавстві й слід усунути.

Отже, корупція – це і кримінальне правопорушення (злочин), і різного роду інші правопорушення. На жаль, чинна дефініція корупції не містить навіть «натяку» на те, що корупція якось стосується площини норм адміністративного та цивільного законодавства чи дисциплінарних правил.

Наприклад, як у понятті «корупція» побачити, що вона є порушенням обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності, порушенням встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків, порушенням вимог фінансового контролю, порушенням вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, незаконним використанням інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових повноважень? Але ж саме ці діяння відносяться до адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією (ст.ст. 172-4 – 172-8 Кодексу про адміністративні правопорушення), тобто є обов'язковими складовими корупції [70, с. 165].

Можна зробити наступний висновок: поняття «корупція», що існує у національному антикорупційному законодавстві, «переобтяжене» кримінально-правовими ознаками та не відбиває всього спектру сфер, на які може поширюватися це негативне явище. Більше того, можна говорити й про інші недоліки згаданого поняття:

– по-перше, воно зосереджується тільки на одному предметі – неправомірній вигоді, не згадуючи про існування інших предметів корупційних право порушень (злочинів), які визначені КК України, зокрема чужого майна (ст. 191), бюджетних коштів, що включаються до державного і місцевих бюджетів незалежно від джерела їх формування у відповідних розмірах (ст. 210), вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв, радіоактивних матеріалів (ст. 262); наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів (ст. 308), прекурсорів (ст. 312), обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 313), снотворного маку та коноплі, а також психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, призначених для виробництва чи виготовлення цих засобів чи речовин (ст. 320), документів, штампів, печаток (ст. 357), активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами (ст. 368-2), зброї, бойових припасів, вибухових речовин, інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки, іншого військового майна (ст. 410);

– по-друге, воно зазначає тільки про такі форми протиправних діянь, як «одержання», «прийняття», «прийняття обіцянки/пропозиції», «обіцянка /пропозиція» та «надання». Однак, тому ж КК України, з огляду на перелік корупційних злочинів, відомі й деякі інші форми, що можуть бути пов'язані як з «неправомірною вигодою» (наприклад, «прохання надати»), так і з іншими предметами (наприклад, «заволодіння», «нецільове використання» або «набуття»).

Фактично, якщо досить критично підійти до змісту поняття «корупція», то воно може знайти своє відображення лише в окремих нормах КК України про відповідальність за корупційні злочини (зокрема, ст.ст. 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2). Звісно ж, що така ситуація є неприйнятною [70, с. 166].

Звернемося до міжнародно-правової практики визначення корупції. Слід констатувати, що наразі існує ситуація, за якої не кожна «антикорупційна» конвенція безпосередньо роз'яснює те, що саме слід вважати корупцією. Ймовірно

це пов'язане із специфікою мови і техніки, що використовується у конвенціях, а також надзвичайною дискусійністю ключового терміну «корупція». Зокрема, тільки переліком «злочинів, визнаних (визначених) цією Конвенцією», а не розгорнутою дефініцією корупції, обмежується Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003. Таким саме шляхом йде і Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 [69, с. 37].

Міжамериканська конвенція проти корупції, яку прийнято 29 березня 2003 року на третій пленарній сесії Організації американських держав, визначила корупцію:

- як спробу отримання прямо або побічно урядовим чиновником або особою, яка здійснює публічні функції, будь-яких предметів грошової вартості, а також іншої користі, такої, як подарунок, послуга, обіцянка, перевага для себе або іншої особи чи організації в обмін на будь-який акт або бездіяльність під час здійснення ним публічних функцій;
- як пропозицію або надання прямо чи побічно такої користі;
- будь-які акти чи бездіяльність під час виконання своїх обов'язків урядовим чиновником чи особою, котра здійснює публічні функції, з метою незаконного отримання прибутку для себе або третьої сторони;
- шахрайське використання або приховання майна, отриманого внаслідок скоєння одного з цих актів [23, с. 7-8].

Натомість Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 (ст. 2) дає досить абстрактне визначення корупції: «прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи» [84].

Ускладнює окреслену ситуацію й не зовсім вдалий переклад тексту цієї Конвенції. Звідси не зрозуміло, що є «опосередкованим вимаганням», як «хабар» поєднується з «неправомірною виговорю», про яку особу йдеться (який її статус),

та як можна «отримувати поведінку такої особи», тощо? Навіть з огляду на зарубіжний досвід зміст поняття «корупція» за законодавством України є вузьким.

Зарубіжні науковці вивчають явище корупції у вузькому галузевому розумінні, і суб'єктами корупційних діянь бачать привілейовану особу з обмеженим доступом до себе населення, яка своєю політичною діяльністю впливає на державні та суспільні відносини за допомогою використання наданої політичної влади. Так, наприклад, Дж. ла Паломбал характеризує це явище як будь-які дії чиновників, якщо останні відступають від своїх визначених законом обов'язків в обмін на особисті вигоди [45, с. 31]. Зокрема, Д. Бейлі під корупцією розуміє зловживання владою, використання її в особистих цілях, які необов'язково повинні давати матеріальні вигоди [92, с. 15]. Так, Д. Най визначає корупцію як поведінку, що відхиляється від офіційно визначених державою обов'язків під впливом приватних інтересів [91, с. 8].

Так, наприклад, попри те, що КК Киргизької Республіки безпосередньо визнає корупцію (ст. 303) різновидом посадового злочину (глава 30 Особливої частини), вона (корупція) становить собою умисні діяння, що полягають у створенні протиправного стійкого зв'язку однієї чи кількох посадових осіб, що мають владні повноваження з окремими особами або угрупованнями з метою незаконного отримання матеріальних, будь-яких інших благ і переваг, а також наданні ними цих благ і переваг фізичним та юридичним особам, що створює загрозу інтересам суспільства або держави.

Складовою більш широкого суспільного явища – корупції є корупційна злочинність. Як у вітчизняній, так і зарубіжній кримінологічній літературі широко вживаються такі терміни, як «корупційна злочинність», «злочини з ознаками корупції», «злочини у сфері службової діяльності» [50, с.153].

Загалом, корупційна злочинність визначається як сукупність злочинів, диспозиції кримінально-правових норм яких містять ознаки корупції. Корупція ж – явище таких підкупу-продажності, коли один суб'єкт, що займає певне службове становище, наділений певними повноваженнями, підкуповується іншим суб'єктом

заради того, щоб відповідне службове становище і повноваження були використані в інтересах зацікавленої сторони [499].

Різні точки зору вчених щодо визначень поняття корупції та корупційних злочинів призводить до різноманіття поняття корупційної злочинності. Наведемо деякі з них. Так, зокрема, на думку І. Мезенцевої, «поняття корупційної злочинності не варто ототожнювати із сукупністю корупційних злочинів, які передбачені Особливою частиною КК України. На основі загальнотеоретичних визначень злочинності поняття «корупційна злочинність» можна розглядати як історично мінливе, відносно масове, стійке, самодетермінуюче, соціально негативне явище, що становить систему корупційних злочинів» [41, с.76]. Подібної точки зору щодо розуміння корупційної злочинності дотримуються і М. І. Карпенко та В. В. Пашковський [25, с.76].

Відповідно до позиції О. В. Шевченко корупційна злочинність є сукупністю умисних злочинів, що вчиняються особами шляхом використання наданих їм владних або службових повноважень, із корисливих мотивів та з метою незаконного отримання неправомірної вигоди матеріального або нематеріального характеру для себе чи третіх осіб або ж шляхом надання пропозицій таких вигод іншим особам із метою незаконного використання наданих їм владних або службових повноважень [86, с.188]. Автори підручника «Проблеми протидії злочинності», під «корупційною злочинністю» («злочинами з ознаками корупції») розуміють сукупність умисних злочинів, які вчинюються службовою особою з корисливих мотивів, інших особистих інтересах третіх осіб з використанням влади або службового становища [66, с.195-196].

Проведений нами аналіз щодо визначення поняття «корупційної злочинності» дозволяє виділити такі риси, що властиві цьому виду злочинності, зокрема: по-перше, що це умисні злочини; по-друге, вони вчиняються службовими особами; по-третє, вчиняються з корисливих мотивів та з метою незаконного отримання неправомірної вигоди; по-четверте, вчиняються шляхом

використанням влади або службового становища; по-п'яте, отримання для себе чи третіх осіб матеріальних або нематеріальних благ, а також надання пропозицій щодо отримання такої вигоди іншими особами. Виходячи з викладеного випливає, що до групи корупційних злочинів (або корупційної злочинності як кримінологічної категорії) відносяться різні види кримінально-правових діянь.

Таким чином, сьогодні не існує чітко визначених для всіх політичних систем єдиного розуміння сутності та змісту корупції. Для більшості держав гострота цієї проблеми є загально визнаною.

Здійснене дослідження дало можливість зробити висновки, що традиційні визначення корупції мають один суттєвий недолік, який зумовлений однобоким підходом, коли державу сприймають як одну велику корупційну схему, а державного службовця – у ролі корупціонера, який має певні обов'язки та може їх використовувати з особистою вигодою. При цьому інша сторона корупційних дій залишається, умовно кажучи, у тіні. Такий підхід повністю виправданий щодо соціально-економічних систем, в яких розмежовані влада і бізнес, але зовсім не відображає реального стану речей в умовах зміни політичних систем, а тим більше в Україні.

Поняття корупції та її сутності необхідно досліджувати у контексті взаємозв'язку і взаємозумовленості стосовно визначеної сфери суспільних відносин. По суті, корупція є особливим видом відносин обміну, які об'єднують окремих людей, різні інститути в єдиний соціальний організм. Класифікувати корупцію потрібно за двома основними критеріями – управлінським та матеріальним, що є найближчим для державного управління.

Погоджуємось з думкою А.В. Савченко, що є два найбільш прийнятні шляхи, при цьому обидва спрямовані на зміну та удосконалення визначення чинного поняття «корупція» у Законі України «Про запобігання корупції» [70, с. 166]. Шлях перший (поглиблений якісний підхід): наповнити чинну дефініцію корупції докладними описовими категоріями, які б розширювали та уточнювали межі її предмета, діянь, наслідків тощо; шлях другий (конкретизований кількісний

підхід): чітко перерахувати, порушення яких саме кримінальних, адміністративних або цивільно-правових норм, а також дисциплінарних правил, буде утворювати корупцію. У будь-якому випадку поняття «корупція» має бути всеохоплюючим, а не тяжіти до того чи іншого виду правопорушення, зокрема кримінального.

1.2. Довіра до влади і громадська протидія корупційній злочинності в Україні

Незважаючи на певні позитивні тенденції та зрушення в організації антикорупційної системи починаючи з 2014 року (створення значного числа антикорупційних органів, ухвалення нових антикорупційних нормативно-правових актів, розширення параметрів свободи слова та преси тощо), стан корупціогенності в державі фактично перевищує поріг, що має назву «ганьба нації». Так, провідна міжнародна аудиторська компанія, що сягає корінням у ХІХ ст., – Ernst & Young – за результатами своїх досліджень у 2017 році поставила Україну на перше місце в рейтингу корупції в бізнесі серед досліджених 41 країни Європи, Близького Сходу, Індії та Африки (ЕМЕІА) [90].

Хоча, за даними іншої неурядової міжнародної організації, наші показники дещо поліпшилися: у всесвітньому антикорупційному рейтингу Україна посіла 131 місце зі 176 обстежених країн світу, але утримує «корупційну» першість у Європі. Як і ми, показник у 29 балів набрали цього року Казахстан, Росія, Непал та Іран [2]. Навіть рівень щастя, що також вимірюється, в нашій країні відповідає рівню корупції [93]. А в рейтингу політичних прав і громадянських свобод найстарішої правозахисної організації Freedom House за 2016 рік Україна набрала 61 бал зі 100, отримавши статус «частково вільної» держави [81], незважаючи на те, що підвищення рівня свободи в нашій державі сприяло просуванню в антикорупційному рейтингу вгору.

Отож, проблема запобігання та протидії вітчизняній корупції не втрачає, а навпаки посилює свою актуальність не тільки для практиків, але й для теоретиків права, оскільки саме наукові підходи до її правильного розуміння, подрібнення соціального явища на окремі види антисоціальної поведінки, правові вчинки, до їх криміналізації, відмежування суміжних складів протиправних корупційних діянь від інших заборонених законом діянь створюють базис для ефективної протидії цьому ганебному явищу в цілому [87, с. 193].

Так, науковці [51; 9; 23; 41 та ін.] небезпідставно вважають, що в нашій країні має місце катастрофічне падіння авторитету представників державної влади в очах населення. Непрямим свідченням цього є низька виборча активність населення, яке розуміє, що вибір належить зробити між кандидатами, що представляють не інтереси виборця, а інтереси протиборчих олігархів. Доказом падіння авторитету представників державної влади є також відсутність в сучасних творах мистецтва культу державного діяча-патріота, ентузіаста-господарника. Нікому з сучасних режисерів не прийде в голову зняти художній фільм про сучасного керівника, так як в типовість чесного керівника, який володіє людськими якостями сьогодні ніхто не повірить. Дослідники правильно констатують, що в результаті відчуження населення від держави остання втрачає соціальну основу свого існування. В ході численних соціологічних досліджень, громадян з'ясувалося, що, 92% опитаних, відповідаючи на питання: «Чи вважаєте Ви проблему корупції в Україні актуальною», відповіли позитивно, що побічно свідчить про низьку довіру населення до чиновників [73, с. 2].

Вивчення кримінальних справ за фактами дачі хабара також вказує на те, що хабародавці були впевнені в успіху вжитих заходів, оскільки вважали представників державної влади корумпованими і готовими до отримання хабара. У зв'язку з цим важко не погодитися з думкою про високу корупційну готовність населення, що означає – українські громадяни готові здійснювати корупційні злочини та правопорушення. Зокрема, опинившись в ситуації людини, яка потребує вирішення проблеми з боку держави, громадянин готовий дати хабар, і навпаки, опинившись в ролі чиновника, громадянин готовий до отримання хабара або до інших зловживань владою. Про це свідчать численні соціологічні дослідження.

Наприклад, Україна здобула 30 балів зі 100 можливих у дослідженні Transparency International «Індекс сприйняття корупції» (CPI) за 2017 рік і посіла 130 місце (зі 180 країн). Це на 1 бал більше та на 1 позицію вище, ніж у минулому

році (29 балів, 131 місце зі 176 країн). Але в динаміці результати минулого року нижчі (1 бал проти 2) ніж у 2016 році [21].

Серед причин, які дозволили Україні переміститися на вищу сходинку, наступні. Антикорупційні органи (САП/НАБУ) у 2017 розгорнули свою слідчу роботу та направили до суду перші справи щодо підозр у топ-корупції. Реєстр електронних декларацій продовжив своє функціонування. Минув перший рік реформи державних закупівель та обов'язкового використання системи ProZorro. Відбулася реформа ринку газу. Україна здійснила деякі позитивні кроки з дерегуляції.

Автори досліджень, на яких базується розрахунок Індексу, також зазначили зниження рівня корупції в поліції та зменшення кількості випадків, коли бізнес змушений давати хабарі.

Водночас, такий повільний ріст індексу України, фактично падіння динаміки зростання вдвічі порівняно з 2016 роком, пояснюється такими обставинами, як відсутність політичної волі керівництва країни до рішучої боротьби з корупцією та низький рівень довіри до українських судів та прокуратури. Також варто відмітити постійні законодавчі ініціативи парламенту, які загрожують новоствореній антикорупційній інфраструктурі. Як результат, корупція залишається для бізнесу та звичайних громадян однією з головних проблем [21].

Минулорічні рекомендації Transparency International Україна втілили лише частково. Зокрема, створення Вищого антикорупційного суду в 2017 році зупинилося на етапі подання Президентом законопроекту, який суперечить рекомендаціям Венеціанської комісії. «Кошти Януковича» були перераховані в бюджет за сумнівним судовим рішенням, яке досі залишається офіційно засекреченим. Уряд здійснив певні кроки в розбудові прогресивної системи eHealth, запустив процедуру автоматичного повернення ПДВ, однак протягом року було чимало законодавчих ініціатив, які могли знищити систему ProZorro. Законопроект «Купуй українське, плати українцям», який створює умови для

повернення корупції в публічні закупівлі, проголосований в першому читанні. Досі не відбувся аудит оборонних закупівель, а рівень секретності в цій сфері залишається і далі необґрунтованим. Протягом року було чимало спроб обмежити незалежність новостворених антикорупційних органів та випадків тиску на журналістів та громадських активістів, які працюють у сфері протидії корупції: впровадження дискримінаційного електронного майнового декларування, тиск з боку правоохоронних органів, провокації, протидія, побиття та дискредитаційні інформаційні кампанії [90].

Насправді громадянам на побутовому рівні добре відомі різні форми прояву корупції – «хабарництво, фаворитизм, непотизм (кумівство), протекціонізм, лобізм, незаконний розподіл і перерозподіл суспільних ресурсів в особистих цілях, незаконна приватизація, незаконна підтримка і фінансування політичних структур (партій та ін.), вимагання, надання пільгових кредитів, замовлень, знаменитий український «блат» (використання особистих контактів для отримання доступу до суспільних ресурсів – товарів, послуг, і джерел доходів, привілеям, надання різних послуг родичам, друзям, знайомим)» [27]. Звідси і в науковій літературі існують різні класифікації корупції і корупційної діяльності.

Так, автор В.М. Соловйов обґрунтовано стверджує, що досить традиційною помилкою є абсолютизація аморальності корупції [71, с. 173]. На жаль, частина корупційних проявів не сприймається національною суспільною свідомістю як неетичну поведінку. Так само як багато з того, що переважна частина населення відносить до корупції, не є правопорушеннями. Зазвичай це називається власне етичними порушеннями. Уявлення про корупцію, що склалося в суспільній думці, може розходитися з нормативним визначенням корупції, при цьому в очах більшості людей громадська думка може означати більше, ніж закон [89, с. 112].

Корупційні етичні відхилення «гніздяться» в світогляді службовців і зазвичай проявляються як порушення принципу «витягнутої руки», яка полягає в тому, що процес прийняття важливих рішень не повинен залежати від особистих і сімейних відносин тих, хто знаходиться на службі – державної або недержавної.

Службовці повинні точно знати коло своїх обов'язків і бути нейтральними і неупередженими в своїй роботі на благо суспільства.

Усім, хто зацікавлений в зниженні рівня корупції, важливо зрозуміти, що дії, які сприймаються одним чиновником як прояви корупції, можуть по-іншому оцінюватися його колегами. Межі етичного засудження корупції дуже рухливі. Моральні стандарти громадянського суспільства можуть не збігатися з етикою державної і недержавної служби. Навіть найчесніші уряду і корпорації можуть сприйматися суспільною свідомістю як корумповані. У цьому проявляється одна з найбільш серйозних перешкод до створення ефективних моделей протистояння корупції. Насправді дуже тонка грань відділяє незлочинні корупційні правопорушення від злочинів. Виною тому все та ж невизначеність правових норм, при конструюванні яких жодному законодавцю в світі не вдалося остаточно вирішити проблему неоднозначного тлумачення і відповідно надання особі, що застосовує правову норму деякої свободи в цьому питанні. З цієї ж причини дуже важко з упевненістю визначити ступінь лібералізму антикорупційного законодавства окремо взятої країни [89, с. 112].

Сьогодні виділяють корупцію в органах законодавчої та виконавчої влади, корупцію в судових і правоохоронних органах. Корупція широко представлена на регіональному і місцевому рівні, більш-менш розвинена в різних державах. Як наслідок про корупційні злочини йде мова не тільки в національному законодавстві усіх без винятку країн світу, а й в міжнародних нормативно-правових документах. Досить назвати Декларацію ООН «Про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях» прийняту 16 грудня 1996 року Резолюцією 51/191 на 86 пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН; Конвенцію ООН проти корупції, прийняту 31 жовтня 2003 року Резолюцією 58/4 на 51-му пленарному засіданні Генеральної Асамблеї ООН; Конвенцію Ради Європи «Про кримінальну відповідальність за корупцію» (ЕТ8 № 173) від 27 січня 1999 року.

У Конвенції ООН проти корупції підкреслюється, що вона прийнята з метою: 1) сприяння прийняттю і зміцнення заходів, спрямованих на більш ефективне й дієве запобігання корупції та боротьбу з нею; 2) заохочення, полегшення та підтримки міжнародного співробітництва та технічної допомоги у запобіганні корупції та боротьби з нею, в тому числі вжиття заходів щодо повернення активів; 3) заохочення чесності та непідкупності, відповідальності, а також належного управління державними справами й державним майном. Характерно, що Конвенція містить такі розділи, як заходи щодо попередження корупції (глава друга), криміналізація та правоохоронна діяльність (глава третя), міжнародне співробітництво (глава четверта), заходи щодо повернення активів (глава п'ята), технічна допомога і обмін інформацією (глава шоста), механізми здійснення (глава сьома) [31].

Автори, які вивчають корупційну злочинність з кримінально-правових і кримінологічних позицій, зазначають, що корупційна злочинність є високо латентною, проте населення широко поінформоване про поширення корупції, і формує свій «індекс» довіри до влади з урахуванням цієї поінформованості. Кримінологи будують такі індекси з відповідей респондентів – громадян на питання про ступінь їх довіри до різних інститутів влади [87, с. 194].

Приведемо приклад Вивчення індексу довіри до влади в Україні.

Так, Президенту України довіряють лише 22% опитаних, не довіряють – 71,9%, Уряду – відповідно 12,8% і 81,9%, Національному банку – відповідно 11,7% і 81,5%), Верховній Раді – відповідно 9% і 86,6%, прокуратурі – відповідно 9,5% і 83,3%, судам – відповідно 7% і 86,6%. Національному антикорупційному бюро України довіряють 21,3% опитаних, не довіряють – 64,8%. Довіру до державного апарату (чиновників) висловили 7,9% опитаних, не довіряють – 87%. Вкрай низький рівень довіри мають також політичні партії (відповідно 8,6% і 83,5%), комерційні банки (відповідно 10,4% і 83,9%) [73, с. 2].

Звичайно, такі індекси не мають високого рівня надійності, але, тим не менш, дають певне уявлення про корупцію і про ставлення населення до органів

влади. Наприклад, з огляду на високу корумпованість арбітражних судів, підприємці взагалі намагаються туди не звертатися, хоча виявлення фактів корупції та залучення корупціонерів з арбітражних судів до кримінальної відповідальності є в нашій країні явищем надзвичайно рідкісним. «Найбільша корупційна мережа сформувалась в системі силових органів, включаючи СБУ, МВС і Державну митну службу України. Це, мабуть, і найбільш розвинена корупційна мережа. У неї включені чиновники усіх рівнів, працівники митниць, складів, перевізники, репортери засобів масової інформації та багато інших. На вищому рівні розробляються схеми проведення великих операцій, для чого проводяться спільні наради, причому як напівлегальні, так і нелегальні. Усі міністерства і відомства вражені корупцією [41]. Найбільші корупційні мережі збудовані навколо Міністерства фінансів України, Міністерства економіки, Міністерства доходів і зборів. Дуже сильно корумповані суди, в яких за хабар можна отримати будь-яке бажане рішення або не допустити небажаного рішення. В судах усіх рівнів діють стандартні і всім відомі розцінки на виконання тих чи інших дій» [23, с. 56].

Хоч би якими були масштаби зареєстрованих корупційних злочинів, довіру населення до влади, її різних гілок, як по горизонталі, так і по вертикалі, багато в чому визначається все-таки реальними масштабами корупції, які різко відрізняються від номінального числа таких злочинів. Якщо ми запитасмо перехожого, чи відоме йому число корупційних злочинів зареєстрованих в минулому році, він, скоріш всього, здивується або задасть зустрічне запитання, а чи відомо це нам? І це не пусті роздуми, а результати реальних опитувань, які проводилися в ході дослідження. Адже переважна більшість наших громадян, які не мають юридичної освіти, навіть важко назвати злочини, які можна віднести до числа корупційних, і в той же час вважають, що масштаби корупції в країні досить великі. Це не випадково, оскільки в науковій літературі з цього приводу немає єдиної точки зору [3, с. 109].

Однак про корупцію багато говорять політики, бізнесмени, тема корупції не сходить зі сторінок газет і журналів, широко представлена в теле- і радіопередачах. Бізнесмени, дрібні і великі приватні підприємці, водії і прості громадяни досить часто зіштовхуються з державними службовцями, які поводяться неналежним чином, і вимагають у них хабарі, або допускають факти бездушного, грубого ставлення до людей. Комерційний підкуп, різні зловживання людей бізнесу теж не є прикритим виключенням з правил. Усе це формує портрет чиновника-корупціонера і «нечистого» бізнесмена в очах українського суспільства і виробляє відповідні стереотипи ставлення до різних органів державної влади та комерційним структур.

Наприклад, за даними Генеральної прокуратури упродовж 2016 року місцеві суди по всій території України розглянули 765 адміністративних справ про корупційне правопорушення, з яких 253 фігурантів були звільнені від штрафів через закінчення строків притягнення до відповідальності. Тобто третина справ завершилася безрезультатно [24].

За перші п'ять місяців 2017 року відповідні цифри аналогічні: 323 справ – 121 посадову особу звільнено від відповідальності.

Стаття 277 згаданого Кодексу про адмінпорушення визначає чітко, що корупційний протокол має бути розглянутий судом протягом 15 днів з моменту надходження. Водночас стаття 38 визначає строки накладення стягнення з моменту вчинення правопорушення протягом трьох місяців від дня виявлення такого порушення чи протягом місяця з дня прийняття рішення про закриття кримінального провадження, у межах якого було зафіксоване адміністративне корупційне порушення.

Таким чином, якщо розгляд протоколу судом через якісь об'єктивні чи не зовсім причини затягується – час працює на порушника. Та ж таки 277 стаття, у теорії, передбачає механізм призупинення розгляду справи за умови, якщо фігурант протоколу умисно чи за поважних причин ухиляється від судових засідань.

Проте, на практиці судді системно трактують, що строк розгляду не зупиняє перебіг строку притягнення [24]. Ситуацію могла б виправити апеляція. Втім, на сьогодні, з усіх учасників справи про адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, право на оскарження має лише правопорушник чи його захисник. Тобто, прокурори, які в судах представляють інтереси держави, позбавлені такого права на законодавчому рівні. Відповідно, яке б абсурдне чи протизаконне рішення не прийняв би місцевий суд – прокурор не зможе його оскаржити до вищої інстанції [24].

Такі реальні масштаби корупції призводять до того, що вона стає звичною і поступово «світлішає», стає звичним явищем, не викликає особливого протесту з боку населення. Але від цього страждає економіка країни, розхитуються моральні основи державності, і падає авторитет України на міжнародній арені.

Наприклад, В.В. Березнер обґрунтовано помічає: «Громадянське суспільство може відігравати головну роль в забезпеченні довіри населення до контролю в силу своєї участі в процесах контролю. Багато посадових осіб не люблять, коли їх піддають ретельному і відкритого контролю, і, якщо у них є така можливість, вони можуть приховати результати контролю. Використання сторонніх осіб забезпечує професіоналізм і точність процедури. Громадянське суспільство практично невловиме. У нього немає певної ролі, і не існує правила, щоб ті, хто здійснюють загальну політику, обов'язково залучали представників громадянського суспільства для участі у відповідних програмах. Деякі аспекти, звичайно, є чисто державними, наприклад, розслідування або судові переслідування. Однак з точки зору запобігання порушень, підвищення пильності і контролю роль громадянського суспільства очевидна. Більш того, коли громадянське суспільство втягується в контроль, його роль набуває значущості, яка в іншому випадку відсутня. (Було зроблено кілька пропозицій щодо того, в яких випадках участь громадянського суспільства була б бажаною)» [3, с. 110].

На нашу думку, в нашій країні в повній мірі усвідомлюється роль різних громадських формувань і структур громадянського суспільства у протидії корупційній поведінці.

Сьогодні, діючими учасниками групи антикорупційної реформи, що входить до складу Реанімаційного пакету реформ є: Transparency International Україна, Центр протидії корупції, Центр політичних студій та аналітики «Ейдос», Центр політико-правових реформ та Центр демократії та верховенства права. Організації: Антикорупційний рух, Антикорупційна ініціатива, Антикорупційний штаб, ГО «Свідомі» та Centre UA [6, с. 226].

Слід зазначити, що громадські антикорупційні організації наразі більше співпрацюють із Національним антикорупційним бюро України (далі – НАБУ), яке позиціонується як незалежний антикорупційний орган, тим самим викликаючи більшу довіру у громадськості.

Важливим напрямком діяльності громадських організацій є взаємодія з населенням у сфері запобігання корупції. Тому, відповідні організації мають налагоджувати тісні інформаційні зв'язки з громадянами задля популяризації своєї діяльності. Зараз інформування населення з питань запобігання корупції здійснюється: через веб-сайт організації, шляхом проведення інформаційних заходів (круглих столів, прес-конференцій тощо), шляхом зовнішньої агітації. Громадські організації успішно реалізують свої антикорупційні кампанії, спрямовані на зростання обізнаності про негативні наслідки корупції, що підтверджується рівнем сприйняття та ставленням до корупції [6, с. 228].

Наприклад, у 2017 році силами членів «Всеукраїнського центру протидії корупції та сприяння правоохоронним органам «Антикорупційна ініціатива» було організовано ретельну обробку інформації за фактами корупції, що надходила від громадян. Так, з січня 2017 року до Організації надійшло більше 100 звернень громадян [22].

Представниками Центру неодноразово взято участь у проведенні круглих столів, провідною темою яких були визначені питання: причини та передумови

виникнення корупції; шляхи боротьби з корупцією на всеукраїнському та місцевому рівнях та форми громадського контролю, взаємодія громадськості та органів державної влади для ефективної боротьби з корупцією. Зокрема на тему «Захист та відновлення прав внутрішньо переміщених осіб: міжнародні стандарти та національний досвід»; другій міжнародній конференції на тему «Урядування в секторі безпеки і оборони: роль демократичних інституцій і кращі міжнародні практики»; громадських обговореннях проекту антикорупційного скорингу «Громадська антикорупційна експертиза результатів державних тендерів в Україні»; конференції «Солідарність проти корупції; Антикорупційна діяльність профспілок: найкращі практики, досвід та перспективи»; міжвідомчому науково-практичному семінарі "Боротьба з організованою злочинністю: Актуальні проблеми та шляхи вирішення в умовах реформування правоохоронних органів".

З метою формування у суспільстві негативного ставлення до корупції, як суспільно-небезпечного явища, у рамках спільної діяльності у сфері запобігання та протидії корупції, 13 січня 2016 року, Центром було укладено Угоду про партнерство і співробітництво з Асоціацією «Український правовий альянс», а 15 червня 2016 року з Всеукраїнською Асоціацією автомобільних імпортерів і дилерів (ВААІД), метою якої є поєднання спільних зусиль у сфері запобігання та протидії корупції, формування у суспільстві негативного ставлення до корупції як суспільно-небезпечного явища [22].

У ході здійснення інформаційно-просвітницької кампанії, що спрямована на підвищення правової обізнаності молоді та спільної діяльності у сфері запобігання та протидії корупції, представниками Організації було проведено низку лекцій на тему боротьби з корупцією зі студентами декількох ВУЗів м. Києва. Членами Організації прийнято участь у записі телепрограми «Економічне коло», прямому ефірі телепрограми «Фінансова Україна», у двох круглих столах «Стоп корупції в Київській області». Спільно з правоохоронцями проведено роботу з ліквідації нелегальних кар'єрів, в ЗМІ опубліковано статті, в приміщенні редакції відбувся

«круглий стіл» «Проблеми взаємодії державного сектору та громадянського суспільства у запобіганні корупції та розбудові доброчесності в Україні» [22].

У рамках виконання представницької функції громадські організації мають відстоювати інтереси територіальних громад, окремих громадян та суспільства в цілому. Це впливає з положень про принцип публічності, які зазначені в Законі України «Про громадські об'єднання». Відповідно до нього, громадські об'єднання мають інформувати громадськість про свої мету (цілі) та діяльність [54].

Виходячи з положень Закону України «Про запобігання корупції», взаємодія влади та громадськості в процесі запобігання корупції має розвиватися у трьох напрямках: 1) надання пропозицій органам влади за результатами проведення досліджень/громадської антикорупційної експертизи; 2) надання пропозицій щодо вдосконалення існуючого антикорупційного законодавства; 3) вплив громадських організацій на формування державної антикорупційної політики. Громадськість має право подавати за результатами експертизи нормативно-правових актів пропозиції до відповідних органів влади [55].

Сьогодні громадськість має цілу низку способів для участі у формуванні і реалізації державної антикорупційної політики: було створено консультативно-дорадчі органи, до складу яких увійшли представники громадськості; громадськість широко взаємодіє з донорами, які надають кошти на впровадження реформ і здатні певним чином тиснути на українську владу тощо. Найбільш успішним способом впливу на формування державної антикорупційної політики є коаліції громадських організацій (наприклад такі як «Декларації під контролем», «Ініціатива 11», «Реанімаційний пакет реформ») та організація тиску з боку суспільства на владу.

Чимало проблем у більшості представників громадських організацій виникає через зневіру в спроможність правоохоронних органів притягнути корупціонера до відповідальності. Дійсно, у сфері протидії корупції в країні поширена практика звільнення від покарання, а також кримінальної

відповідальності, використовуючи недоліки і лазівки антикорупційного законодавства [11, с. 62]. Але зауважимо, що корупцію не можна мінімізувати одними лише каральними методами, як це прийнято вважати. Важливою проблемою є небажання влади залучати громадськість до участі в формуванні державної антикорупційної політики, яке поєднує у собі опір як органів в цілому, так і їх керівників; відсутність політичної волі та однастайності при ухваленні важливих рішень.

Серед інших вагомих перешкод можна назвати брак єдиної інформаційної платформи для зв'язку влади із громадськими організаціями, яка могла б налагодити діалог між цими двома сторонами. Громадські організації не можуть існувати виключно за рахунок власних коштів – вони здійснюють свою діяльність переважно за кошти національних та міжнародних донорів. Спостерігались і погрози з боку корупціонерів, які інколи використовують правоохоронні органи для втручання в діяльність відповідних громадських організацій (відомий випадок, коли Генеральна прокуратура України відкрила кримінальне провадження проти Центру протидії корупції, зокрема, проти його голови Віталія Шабуніна [10]). Слід зазначити, що некваліфіковані кадри серед співробітників громадських організацій, недобросовісність деяких членів та/або керівництва громадської організації і залежність від приватних інвесторів майже не розглядається як ризик з боку керівництва громадських організацій. Однак переслідування політичних та особистих цілей, бажання заробити на власній діяльності, на думку пересічних громадян, стає на заваді антикорупційній діяльності громадськості.

Одним із ризиків діяльності громадських організацій визнається існування певного впливу на цю діяльність.

На думку А.В. Білецького, громадян навряд чи можна розглядати як окремих суб'єктів запобігання корупції [6, с. 226]. Лише об'єднавшись у громадські організації, діючи, таким чином, як колективний суб'єкт, вони здатні розширити власні можливості у процесі запобігання корупції. Тож варто розглянути способи зміни форм участі громадськості у заходах щодо запобігання

корупції. Заходи запобігання корупції, що передбачені антикорупційним законодавством, переважно виконуються громадськістю повною мірою. Найбільш ефективними напрямками є моніторинг інформації, повідомлення про корупційні правопорушення, інформування населення та вплив на владу щодо проведення реформ у сфері запобігання корупції. Вважаємо, що ці заходи є базовими у діяльності кожної громадської організації.

Наприклад, ефективним у протидії корупції є координація зусиль громадських організацій і правоохоронних органів на місцевому рівні. Так, за інформацією керівника Чернігівської міської прокуратури про результати діяльності на території міста Чернігова, оголошеної на черговій сесії міської ради 28 лютого 2017 р., створено міжвідомчі робочі групи для розкриття і розслідування окремих злочинів (у тому числі і корупційних), прийнято низку додаткових системних узгоджених заходів зміцнення правопорядку, профілактики та протидії злочинності в регіоні. Як наслідок, за результатами роботи на вказаному напрямі до суду скеровано обвинувальний акт щодо перевірки дочірнього підприємства Національної акціонерної компанії «Надра України» «Чернігівнафтогазгеологія», які шляхом зловживання своїми службовими обов'язками за попередньою змовою з невстановленою слідством особою та директором приватного підприємства здійснили розтрату коштів дочірнього підприємства Національної акціонерної компанії «Надра України» в сумі 185 тис. 616 грн. Окрім того, спеціально уповноваженими суб'єктами з протидії корупції за 11 місяців 2016 р. складено шість протоколів про вчинення адміністративних правопорушень, пов'язаних із корупцією [61].

Загалом, серед перешкод, що заважають громадськості ефективно впроваджувати процес запобігання корупції в державі, слід виділити опір влади і відсутність з нею взаєморозуміння, недовіра до представників правоохоронних органів та недосконалість законодавства (зокрема, відсутність більш широких повноважень громадськості, недостатня захищеність викривачів корупції). Подальші дослідження слід спрямувати на пошук способів дебіюрократизації в

державі, щоб громадяни могли економити час і ресурси, не вдаючись до корупційних дій [6, с. 233].

Так, А.С. Політова констатує, що існує ряд пов'язаних з корупцією і індіферентних нормативно-правовому регулюванню тіньових явищ [50, с. 153]. Деякі дії розглядаються усім суспільством не як правопорушення або праводозволене, а як зручні форми організації буття, частиною якого виступає управління справами держави. Традиції відзначати свята в робочий час, «обмивати» прийом на службу; звичаю посилати замість себе на засідання державних органів, колегій, комісій заступників, які не є для цього випадку повноважними представниками; користуватися службовим транспортом і засобами оргтехніки, іншими матеріальними засобами в особистих цілях і в невеликих обсягах, приймати символічні подарунки та послуги (надання особистого транспорту, торгових дисконтних знижок) від підлеглих або підконтрольних осіб та інші подібні дії взагалі не регламентовані жодним зводом правил (лише ледь продекларовані).

Таким чином, можна стверджувати, що рівень довіри населення до влади обернено пропорційний рівню корупції – чим вища корупція, тим нижчий рівень довіри. Довіра до влади багато в чому залежить від реального рівня корупції в країні та антикорупційної політики держави. На сьогодні в суспільній свідомості українців, на нашу думку, склалися стійкі уявлення про високу корумпованість чиновників і представників бізнесу.

РОЗДІЛ 2. РІВЕНЬ, СТРУКТУРА ТА ДИНАМІКА КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

2.1. Показники корупційної злочинності

Корупційна злочинність, як і злочинність загалом, характеризують такі показники, як її стан, структура, динаміка.

З'ясування реального стану та тенденцій корупції, корупційної злочинності в Україні можливе на підставі офіційних даних про вчинені корупційні правопорушення, осіб, які їх учинили, сфери поширення зазначених діянь тощо.

Так, зокрема за період із 1 січня до 19 листопада 2012 року МВС України задокументовано 927 кримінальних справ за фактами хабарництва.

За рік зафіксовано 380 фактів хабарництва, де сума хабара складала від 10 до 30 тис. грн. Удвічі менше – 156 разів – у справах фігурувала сума від 30 до 100 тис. грн. 109 фактів хабарництва зафіксовано на суму, що перевищує 100 тис. грн. Більше 100 тис. грн. вимагали в Чернівецькій області (25 фактів). На другому місці був Київ – 18 фактів. Популярний хабар у розмірі від 30 до 100 тис. грн. у Києві (19 фактів), а також Криму (16 фактів). Від 10 до 30 тис. грн. вимагають найчастіше в Києві (36), Луганській (32) та Дніпропетровській (29) областях. Рекордна сума хабара складала в 2012 р. 11 мільйонів доларів США. Найчастіше хабарників виявляють у системі освіти, земельних відносинах та охороні здоров'я [50, с. 155].

Протягом 2013 року відповідно до статистичних даних МВС України було зареєстровано 2368 корупційних злочинів, зокрема: ч. 2 ст. 191 КК – 410, ст. 364 – 247, ст. 3641 – 17, ст. 365 – 23, ст. 3652 – 1, ст. 366 – 55, ст. 368 – 1072, ст. 3682 – 2, ст. 3683 – 75, ст. 3684 – 12, ст. 3692 – 80, ч. 2 ст. 410 – 37, ч. 1 ст. 423 – 17, інші корупційні – 320. Разом з тим, відповідно до Звіту про результати проведення заходів щодо запобігання й протидії корупції у 2013 році, підготовленої

Міністерством юстиції України, до суду направлено 2345 кримінальних справ з обвинувальним актом щодо корупційних злочинів.

Загалом упродовж 2013 року за вчинення кримінальних корупційних правопорушень **засуджено 799 осіб**, у тому числі 74 – до позбавлення волі, 18 – до обмеження волі, 3 – до арешту, 1 – до виправних робіт, 1 – до громадських робіт, 215 – до штрафу, до 3-х осіб застосовано позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю, а до 2-х осіб – службове обмеження для військовослужбовців.

Щодо 2014 року, то в цей рік було зареєстровано **2396** корупційних злочинів, зокрема: ч. 2 ст. 191 КК – 524, ст. 364 – 169, ст. 3641 – 16, ст. 365 – 20, ст. 3652 – 1, ст. 366 – 38, ст. 368 – 1038, ст. 3682 – 1, ст. 3683 – 66, ст. 3684 – 13, ст. 3692 – 122, ч. 2 ст. 410 – 24, інші корупційні – 364. Але відсоток закритих кримінальних проваджень по відношенню до облікованих за 2014 рік склав близько 75%. Крім того, великим залишається відсоток справ, у яких не прийнято рішення.

Таким чином, як показує аналіз статистичних даних корупційних злочинів, амплітуда коливань протягом 2012-2014 років незначна. Протягом аналізованого періоду абсолютний приріст корупційних злочинів залишається стабільним. Корупційна злочинність від загальної у 2012 році становила – 3,4%, 2013 – 2,4%, 2014 – 5,6%. У структурі корупційних злочинів найбільшого розповсюдження набули такі злочини, як: ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» КК України – 1072, ч. 2 ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» – 410, ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем») – 247, ст. 3692 «Зловживання впливом» – 80, ст. 3683 «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» – 75, ст. 366 «Службове підроблення» – 55, ч. 2 ст. 410 «Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової

та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем» – 37, інші корупційні – 320 [50, с. 156].

У 2017 році в Україні зафіксували хабарів на загальну суму 45 мільйонів гривень. У 2016-2017-му роках за матеріалами спецпідрозділів СБУ було розпочато 2 799 кримінальних проваджень. 889 кримінальних проваджень було порушено за статтею 368 "отримання неправомірної вигоди".

Засуджено 512 осіб. У тому числі за корупцію в середовищі Державної міграційної служби у 2016-2017-му роках було зареєстровано 30 кримінальних проваджень з яких 22 випадки зафіксовано факти хабарництва. Уже засуджено 12 осіб, одну особу звільнено зі служби [5, с. 207].

Щодо протидії корупції, то кількість виявлених фактів хабарництва збільшилась на чверть. Загальна сума задокументованих хабарів сягає понад 45 мільйонів гривень. З 8,8 тисяч кримінальних правопорушень у сфері економіки 2,5 тисячі пов'язані з незаконним використанням бюджету. До кримінальної відповідальності притягнуто 293 представника органів влади, які організували незаконні схеми виведення бюджетних грошей у тіньовий обіг.

Державна судова адміністрація України повідомила, що «у 2016 році за статтею 368 КК України судами розглянуто та винесено вирок щодо 381 кримінального провадження про прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» [79].

В Україні у 2016 році за ст. 368 Кримінального кодексу про отримання хабара службовою особою у судах залишалось нерозглянутими 672 кримінальні провадження. За весь рік до судів надійшло 973 нових проваджень за вказаною статтею. Загалом у судах було 1645 відповідних справ. Із них за рік розглянули 613 справ або 37% від загальної кількості.

Кількість розглянутих справ із ухваленням вироку становить 381 або 62% від усіх розглянутих проваджень (решту повернули прокурору на продовження

досудового розслідування, закрили провадження або ж направили для визначення підсудності).

Із 381 провадження – із затвердженням угоди про визнання винуватості держслужбовця – 121 справа або 19% від усіх розглянутих.

На кінець року залишок нерозглянутих справ становив 1072 провадження або 63% від загальної кількості усіх справ, які перебували у судах в 2016 році (1645).

Кількість засуджених:

1. Загальна кількість осіб, провадження щодо яких перебували в суді, становить 2145 осіб.
2. Кількість засуджених осіб у справах із закінченим провадженням дорівнює 325.
3. Виправдано – 52 особи.
4. Щодо 15 осіб кримінальне провадження закрили.

Як свідчить судова статистика, більшість засуджених службовців-хабарників отримали покарання у вигляді штрафів. Усього за звітний 2016 рік набрали законної сили вирокі (постанови) стосовно 329 осіб, із яких засуджених – 284.

Щодо цих 284 людей статистика покарань, призначених за останнім вирокі (без урахування частини 4 статті 70 та статті 71 КК України), вказує на те, що штраф отримали 212 осіб, звільнили від покарання 32 службовці, позбавили волі на певний строк 30 людей (до трьох років – сім осіб, до п'яти років – сімнадцять осіб, до десяти років – шість осіб). Окрім цього, арешт отримали дев'ять осіб, а покарання у вигляді громадських робіт – одна людина [79].

Заняття засуджених на момент вчинення злочину такі: державні службовці (134 особи); інші службовці (94 особи); військовослужбовці (29 осіб); лікарі, фармацевти (сім осіб); вчителі, викладачі (п'ять осіб), працевдатні, які не працювали і не навчалися (п'ять осіб); робітники (шість осіб); інші заняття (три особи); працівники засобів масової інформації (одна особа) [79].

Наприклад, з початку 2017 року вже відомо про 45 випадків затримання посадовців на хабарі. Наприклад, 28 лютого 2017 р. у Харкові затримали на хабарі двох посадовців фіскальної служби, Держслужбовці одержали від підприємця 20 тисяч гривень за ухилення від відповідальності; 28 лютого СБУ затримала на хабарі начальника відділу управління патрульної поліції Харкова. За неправомірну вигоду офіцер обіцяв скласти сфальсифікований висновок про невинуватість одного з учасників ДТП; 26 лютого на Сумщині на хабарі спіймали інспектора прикордонної служби. Офіцер вимагав 12 тисяч гривень за сприяння у переміщенні через державний кордон товарів поза встановленими пунктами пропуску; 24 лютого СБУ викрила масштабну корупційну схему з відшкодування ПДВ. Посадовці Фіскальної служби вимагали гроші з бізнесменів за неперешкоджання у відшкодуванні з держбюджету податку на додану вартість і т.д.

Детективи НАБУ спільно з працівниками ГПУ 12 січня 2017 р. повідомили про підозру чинному депутату Одеської обласної ради та його ймовірному спільникові за пропозицію хабара в розмірі 500 тис. доларів працівникові НАБУ. Хабар пропонували в обмін на зняття арешту з рахунків приватного товариства, задіяного в корупційній схемі із заволодінням бюджетними коштами в Одесі. Йдеться про гроші, отриманих від продажу будівлі мерії за завищеними цінами (депутатом виявився Олег Бабенко) [79].

Триває розслідування справ щодо розтрати 149 млн грн під час закупівлі палива для Міноборони (підозрюються 4 особи, в тому числі заступник міністра оборони Ігор Павловський); триває розгляд справи щодо розтрати 28,5 млн грн при закупівлі двигунів для танків на Львівському бронетанковому заводі; справу щодо розкрадання 16 млн грн, виділених на реалізацію проекту «Стіна»; справу щодо розтрати 14 млн грн при закупівлі рюкзаків для потреб Національної гвардії України; «газову справу»; розслідування щодо корупції на Укрзалізниці тощо [79].

Серед основних видів корупції вважаємо за необхідне назвати корупцію у сфері державної влади, а саме в органах, що здійснюють регулювання та контроль

за дотриманням правил і норм, встановлених державою, в органах, керуючих компаніями та підприємствами, в органах, які здійснюють фіскальну й грошову політику; ділову корупцію, що виникає у разі взаємодії влади та бізнесу.

Наприклад, у разі господарської суперечки сторони прагнуть заручитися підтримкою судді з метою винесення рішення на свою користь. Корупція верховної влади стосується політичного керівництва і верховних судів у демократичних системах. Наступним видом, на нашу думку, слід виділити побутову корупцію, яка породжується взаємодією пересічних громадян і чиновників. До корупційних злочинів такого порядку можна віднести подарунки від громадян і послуги посадовій особі та членам його родини. Корупція в бізнесі зумовлена розвитком ринкових відносин в Україні і приходом ринкової економіки на зміну командно-адміністративній. Даний вид корупції має особливий вплив на економіку держави, для боротьби з нею державою створюються державні корпорації в різних сферах життя суспільства [75, с. 115].

Загалом, серед тих осіб, які протягом останнього року особисто зіштовхувалися із ситуаціями давання хабарів, більшість – 51% робили це у медичних установах [13].

Також найчастіше такі ситуації мали місце у вищих навчальних закладах – 24%, у місцевих органах влади – близько 15%, школах – 11%, контактах із патрульною поліцією – близько 11%.

Найбільш поширеними ситуаціями надання хабара були додаткова оплата у лікувальних закладах (38% тих, хто давав хабара протягом останнього року), вступ до вищого навчального закладу (18%), вступ до школи, оформлення до дитячого садка (17%) [13].

Окремого аналізу потребує стан корупції в місті Києві. Зазвичай корупційні складові мегаполісів незрівнянно більші порівняно з регіональними, а також стосуються майже всіх сфер життєдіяльності країни. Важливим постає питання корупції в підрозділах поліції та її розподіл за регіонами України. На жаль,

офіційний сайт МВС України не містить повної інформації про хабарництво в органах поліції, що лише призводить до зневіри громадян в їх чесності.

Однак Інтернет-ресурси на базі здійсненого аналізу повідомлень у мас-медіа та статистики Генеральної прокуратури України наводять статистичні відомості за I півріччя 2017 року. Лідерами за кількістю затриманих поліцейських-хабарників є: Дніпропетровська область (11 осіб); Львівська область (10); Донецька область (9); Харківська область (8); м. Київ (8 осіб). Водночас, якщо проаналізувати рівень злочинності в регіонах України, то у розрахунку на 10 тис. жителів найвищий рівень злочинності зафіксовано саме в вищезгаданих регіонах. Можна дійти висновку, що там, де вищий рівень корумпованості правоохоронних органів, там і вчиняють більше злочинів [67, с. 141].

За статистичними даними, протягом 2014–2016 років в Україні простежується тенденція щодо збільшення кількості осіб органів внутрішніх справ, які вчинили корупційні правопорушення. Так, 2014 року їх кількість становила 193 особи, 2015-го – 248 осіб, 2016-го – 283. З них переважну більшість становлять особи, які вчинили кримінальні корупційні правопорушення, а саме: 2014 року – 157 осіб, 2015-го – 203, 2016-го – 268. Водночас протягом 2014 року вирок (ухвали) суду набули чинності лише стосовно 58 осіб за такі діяння, 2015-го – 60, 2016-го – 64. Відповідно, засуджено було 2014 року 46 осіб, 2015-го – 57, 2016-го – 59. До засуджених осіб органів внутрішніх справ застосовували додаткові види покарання у вигляді позбавлення військового спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, зокрема у 2014 році – стосовно 16 осіб, у 2015 році – 13 осіб, у 2016 році – 12. Крім цього, з числа засуджених осіб органів внутрішніх справ 2014 року позбавлено права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю 39 осіб, 2015-го – 42, 2016-го – 32 [19].

Загалом протягом 2014–2016 років кримінальне провадження було закрито стосовно 13 осіб – представників органів внутрішніх справ, з них за відсутністю події, складу кримінального правопорушення чи недоведеністю обвинувачення – стосовно 4 осіб, у зв'язку із зміною обстановки – щодо 3 осіб, з огляду на

закінчення строків давності – відносно 4 осіб. За корупційні правопорушення правоохоронці несуть також дисциплінарну відповідальність. Так, лише в 2015 році за корупційні діяння понесли дисциплінарну відповідальність 645 працівників органів внутрішніх справ [19].

Найбільшим хабаром за всю історію України виявилась сума у \$42 млн, яку чиновники Броварського району Київщини (включаючи голову Броварської РДА) вирішили у 2008-2009 роках «збити» з сирійського інвестора Алхадж Яхьї Ахмата за дозвіл на будівництво двох котеджних містечок площею 40 і 36 га. Іноземець хотів отримати землю на території Погребівської та Семиполківської сільських рад Броварського району, для чого звернувся до друзів.

Станом на 1 березня 2017 р. жодної з проблем, про які йдеться у Антикорупційній стратегії на 2014–2017 роки, остаточно не вирішено, жодної з цілей – не досягнуто. Із 44 антикорупційних заходів, визначених Антикорупційною стратегією на 2014–2017 роки, наразі виконано повністю 9 (21%), частково – 19 (43%), не виконано – 16 (36%). Загальний рівень реалізації Державної програми щодо реалізації Антикорупційної стратегії на 2015–2017 роки становить 60% (124 із 207 запланованих заходів). І це при тому, що станом на 1 березня 2017 р. вона мала бути реалізованою вже на 93% (192 із 207 заходів).

Пунктами 1–5 розділу III Коаліційної угоди визначено п'ять найважливіших (станом на кінець 2014 р.) антикорупційних заходів. З них вчасно та якісно реалізовано лише один – прийнято закон, покликаний забезпечити прозорість фінансування політичних партій та виборчих кампаній згідно з рекомендаціями GRECO. Другий захід (забезпечення діяльності НАБ) реалізовано з незначним запізненням, а інші три так і залишилися невиконаними (60%).

Програма діяльності Уряду від 14 квітня 2016 р. передбачає необхідність вжиття 15 антикорупційних заходів (див. Додаток 3), з яких станом на 1 березня 2017 р. реалізовано лише 8 (53%).

У Плані пріоритетних дій Уряду на 2016 рік від 27 травня 2016 р. визначено три антикорупційних завдання (створення та забезпечення повноцінного

функціонування НАЗК, НАВРУА та ДБР). Жодне з них в повному обсязі не виконано.

У 2014–2016 роках Парламент проявив себе як досить продуктивний орган у сфері формування антикорупційної політики держави, адже прийняв усі базові антикорупційні закони та абсолютну більшість з тих антикорупційних законів, які потрапили до нього на розгляд. Утім, антикорупційна політика Парламенту не ґрунтувалася на оцінці попередньої антикорупційної політики та комплексному аналізі поточної ситуації у відповідній сфері, а тому в окремих випадках її ефективність була невисокою.

Уряд у цілому непогано впорався зі своєю роллю у процесах формування та реалізації антикорупційної політики, затвердивши якісну Державну програму щодо реалізації Антикорупційної стратегії на 2015–2017 роки та виконавши майже всі свої зобов'язання за нею. Водночас, КМ зняв із себе будь-яку відповідальність за виконання передбачених нею заходів, а також не передбачив зі свого боку жодного механізму здійснення контролю за їх реалізацією іншими суб'єктами. Крім того, попри вимоги ч. 5 ст. 18 Закону «Про запобігання корупції» Державну програму щодо реалізації Антикорупційної стратегії на 2015–2017 роки жодного разу не переглянуто.

Президент України у 2014–2016 роках несуттєво впливав на формування та реалізацію антикорупційної політики в Україні. У тих поодиноких випадках, коли він втручався у цей процес через надані йому повноваження, його позиція в контексті антикорупційної реформи була неоднозначною (в одних випадках він сприяв реалізації антикорупційної реформи, а в інших – саботував її).

Що ж стосується міжнародного рейтингу, то за даними проведеного аудиторською компанією Ernst&Young дослідження, наша держава 2017 року опинилася 159 на першому місці за рівнем корупції серед 41 країни з Європи, Близького Сходу, Індії та Африки [67, с. 160].

Підсумовуючи все викладене, слід підкреслити, що відомості офіційної статистичної звітності не відображають справжнього рівня корупційної

злочинності, оскільки у системно корумпованій країні правоохоронні органи так само вражені корупцією, як і інші сфери держави. Підтвердженням цього є співвідношення переданих до суду і закритих кримінальних проваджень щодо власних співробітників. Альтернативні джерела інформації (опитування громадян, аналіз економічних і соціальних показників тощо), численні міжнародні рейтинги свідчать про цілком іншу ситуацію.

2.2. Причини і умови корупційної злочинності в Україні

Багато побутових проблем під час вивчення злочинності та її видів, наркотизму, пияцтва, корупції, проституції та інших форм девіантності (тим більше – соціальної творчості), виникають при спробах розглядати їх як відносно самостійних явищ, зі своїми специфічними причинами, закономірностями, а, отже, і методами протидії (або розвитку) з боку суспільства і держави. Такий підхід значною мірою пояснюється науковою традицією і професійною спеціалізацією (кримінолог вивчає злочинність, нарколог наркотичну та алкогольну аддикцію, суїцидолог – самогубства). Між тим, різні види девіантності мають загальний генезис, взаємопов'язані між собою, виявляють загальні закономірності, що не виключає і специфічні «видові» особливості.

Очевидно, що корупційна злочинність – це специфічний різновид девіантної поведінки, об'єктивне соціально-правове явище, складний різновид задоволення потреб державних чиновників, інших публічних громадських службовців і представників суспільства, зацікавлених в отриманні корупційних послуг, в умовах обмежених ресурсів; частина корисливої поведінки державних і громадських службовців та інших представників суспільства, забороненого кримінальним законодавством.

Гранично лаконічне визначення основних причин корупції деякі зарубіжні економісти висловлюють наступною формулою: корупція = монополія + свавілля - відповідальність. Це означає, що можливості корупції прямо залежать від монополії держави на виконання деяких видів діяльності (наприклад, проводити закупівлі зброї) і від безконтрольності діяльності чиновників, а також залежать від ймовірності та тяжкості покарань за зловживання [8967, с. 110].

На думку М.В. Фоміна [82]: «Внутрішні механізми корумпування вищих діячів держави глибше всіх розкрив теоретик анархізму Михайло Бакунін ще у 70-х роках ХІХ століття в роботі «Корупція. - Про Макіавеллі. - Розвиток державності». Для будь-яких правителів держави корупція виступала, як писав

Бакунін, як засіб управління. Корупція, за словами Бакуніна, була важливим інструментом в руках професійних політиків, які володіли новим мистецтвом - «мистецтвом перемагати і зберігати владу всіма можливими способами».

Так, В.М. Соловйов вважає, що «корупція, її масштаби, специфіка і динаміка – наслідок загальних політичних, соціальних і економічних проблем країни. Корупція завжди збільшується, коли країна знаходиться в стадії модернізації. Україна переживає зараз не просто модернізацію, а докорінну зміну суспільних, державних і економічних підвалин. Тому не дивно, що вона наслідує загальні закономірності розвитку, в тому числі - негативні» [71, с. 174].

Корупція, так само як організована злочинність, наркотицизм, тероризм, - складні соціальні явища, навколо яких склалося багато міфів, популістських політичних ігор, а тому вони потребують об'єктивного (наскільки це можливо) дослідження. Корупція супроводжує людство з найдавніших часів. Покарання за хабарництво (підкуп) передбачалося законами Хаммурапі (чотири тисячі років тому), встановлювалося єгипетськими фараонами ... існує безліч форм (проявів) корупції: хабарництво, фаворитизм, непотизм (кумівство), протекціонізм, лобізм, незаконний розподіл і перерозподіл суспільних ресурсів і фондів, незаконне привласнення суспільних ресурсів в особистих цілях, незаконна приватизація, незаконна підтримка і фінансування політичних структур (партій та ін.), вимагання, надання пільгових кредитів, замовлень, знаменитий «блат» (використання особистих контактів для отримання доступу до суспільних ресурсів – товарів, послуг, джерел доходів, привілеїв, надання різних послуг родичам, друзям, знайомим та ін. Відповідно існують і різні класифікації корупції і корупційної діяльності. Однак вичерпний перелік корупційних видів діяльності неможливий.

Корупційні злочини по праву відносяться до числа найбільш латентних, часто відбуваються високопоставленими чиновниками і пов'язані зі зловживанням посадовими повноваженнями. Економічні, соціальні, політичні наслідки корупції

добре відомі і не потребують коментарів. Корупція існує у всіх сучасних державах. Інше питання - масштаби корупції.

За даними міжнародної організації Transparency (за винятком Росії) у рейтингу ТІ Україна – найкорумпованіша країна Європи [21].

Корупція щорічно коштує країні в 2% економічного зростання.

Так НАБУ, заявило, що державі лише в транспортній галузі було нанесено збитків від корупції на більш ніж 1,5 млрд гривень.

У результаті оцінки негативного економічного впливу корупції (на державні інвестиції, витрати та доходи держави, приватні інвестиції, продуктивність економіки та якість управління державою) експерти зробили висновок, що лише за 10 років втрати України могли скласти мінімум 40 мільярдів доларів та -20% по ВВП [68].

У якості прикладів 2016 року з державного розкрадання можна навести: розкрадання 750 мільйонів гривень на "Укрспирті", 581 мільйонів гривень на "Укртрансгазі", 492 мільйони на Запорізькому титаномагнієвому комбінаті, 480 мільйонів гривень на "Українських екологічних інвестиціях", 421 мільйон у Національній академії аграрних наук України, 235 мільйонів гривень на "Укрхімаміактрансі".

Найбільш корумпованими сферами у дослідженні «TNS-Україна» виявилися: медична (61%), сфера освіти (34%), силові структури (24%), дозвільні контрольні органи (19%), місцеві органи влади (18%). Бізнесмени ж вказують на суди (87%), прокуратуру (61%) і місцеві органи влади (39%) [68].

Як справедливо зазначає Є.І. Хромова, що корупція є наслідком як загальних процесів детермінації і причинності, так і специфічних. Останні переважно пов'язані з державною або іншою службою, а також з розвитком організованої, економічної злочинності, відсутністю дієвих перешкод на шляху переростання економічного інтересу відповідних злочинців в політичний і використання кримінальних доходів на підкуп. Щодо державної та інших служб істотні три сторони питання: характеристика службового та іншого середовища, в

якій здійснюються корупційні злочини; характеристики службовців; умови і процеси їх взаємодії, стан соціального контролю у сфері служби [83, с. 2227].

Серед факторів, що сприяють розвитку корупції в Україні, на першому місці можна виділити високу соціальну диференціацію населення за рівнем доходів і безкарність. «Масова безкарність - серйозна причина подальшого зростання злочинності. Але ми до всього звикли. Щорічно близько 7 млн. реальних постраждалих від незареєстрованих злочинів не отримують від держави ніякої правової допомоги. Наприклад, у переважній більшості європейських і азіатських кримінальних кодексах - конфіскація майна є мірою кримінального покарання. У деяких країнах (США, Італія та ін.) існує ще конфіскація адміністративно-правова та цивільно-правова.

У міжнародних конвенціях, підписаних Україною, детально регулюються всі питання конфіскації майна або його еквівалента у злочинців різних видів і у інших осіб, які отримали його від злочинця і могли або повинні були знати про його злочинне походження» [70, с.160].

Цілком закономірно, що бідність і корупція «йдуть пліч-о-пліч»: найбільш висококорумповані країни – це, перш за все, країни, що розвиваються з низьким рівнем життя. Постсоціалістичні країни мають трохи кращі оцінки, але і тут корупція досить висока. Однак багатство саме по собі не гарантує свободи від корупції. Німеччина і США мають приблизно той же бал, що і набагато бідніша Ірландія; Франція виявилася гірше Чилі, Італія – гірше Ботсвани. Диференціація всередині груп країн з приблизно однаковим рівнем життя сильно залежить від національної господарської культури і від політики уряду. Так, для країн з конфуціанською культурою (Китай, Японія, Сінгапур, Тайвань), де з глибокої давнини чесний і мудрий чиновник вважався культовою фігурою, індекси корупції помітно нижчі, ніж, наприклад, в країнах Південної Азії (Індія, Пакистан, Бангладеш), в яких немає традиції поваги управлінської праці [70, с.160].

Головним у генезі девіантності, включно зі злочинністю, є не сам по собі рівень задоволення вітальних, соціальних і ідеальних потреб, а ступінь

відмінностей, «розриву» в можливостях їх задоволення для різних соціальних груп. Заздрість, незадоволеність, розуміння самої можливості жити краще приходять лише у порівнянні. Так, дослідження, проведене професором С.Г. Олісовим, показує, що рівень окремих видів злочинів вкрай чутливий до ступеня соціальної нерівності, яке можна висловити коефіцієнтом Джині.

Корупція стоїть нагорі піраміди тіньових явищ, які оголюють себе в сфері коруптивних угод. Причини, які об'єктивно сприяють корупційності, криються в «кризі нормативних структур в суспільстві»; наявності ненормальних монопольних розподільних відносин - «тригерів коруптивного зразка» [86].

Серйозний вплив на зміцнення корупції в Україні має формування так званих корупційних мереж. Від одиничних розрізнених угод корупціонери переходять до організованих і скоординованих дій, об'єднуючись в злочинні співтовариства, що утворюють корупційні мережі. В останні роки намітився перехід корупції на більш високий рівень, коли саме корупційні мережі є основою і найбільш сильним інструментом корупційних оборудок. Діяльність корупційних мереж проявляється у формуванні взаємозв'язків і взаємозалежностей між чиновниками по вертикалі управління, а також по горизонталі на різних рівнях управління між різними відомствами і структурами. Ці взаємозв'язки і взаємозалежності спрямовані на систематичне вчинення корупційних оборудок, як правило, з метою особистого збагачення, розподілу бюджетних коштів на користь структур, що входять в корупційну мережу, підвищення прибутків, їх максимізації, або отримання конкурентних переваг фінансово-кредитними та комерційними структурами, що входять в корупційну мережу. У корупційну мережу входять чиновники, бізнесмени, фінансисти. Керівниками корупційних мереж часто є найбільш високопоставлені чиновники і політики [86] з урахуванням того, що можна розрізнити «білу» (загальноприйнятую), «сіру» (частково засуджуючу) і «чорну» (засуджуючу законом корупцію).

Корупція в нашій країні є нормою, а не винятком, в тому числі серед політичної, владної та економічної еліти. А це означає, що правоохоронні органи,

самі загрузили в хабарництві, з одного боку, слабкі боротися з інституційною корупцією, з іншого – підпорядковані в цих справах не тільки і не стільки закону. Могутній конгломерат (бюрократія-бізнес-організована злочинність), що отримав назву «залізний трикутник», живе за своїми законами.

Серед чинників, що впливають на корупцію науковці [11; 25; 50] виділяють ті, що корупція – це давня українська традиція; колишня радянська корумпована «номенклатура» в значній мірі зберегла або відновила свої позиції в «новій» системі влади, привносячи в неї свої звичаї; організована злочинність успішно використовує хабарі, підкуп для забезпечення своєї безпеки; здавна корумпованими в Україні (включаючи часи СРСР) є вищі ешелони влади; зрозуміло, що середні і нижчі ланки чиновництва «з чистою совістю» наслідують їх прикладу (і цей факт помітила народна мудрість: «риба гниє з голови»); важливим, хоча і не головним, є те, що офіційна зарплата службовців, співробітників правоохоронних органів є вкрай низькою, і це служить моральним «виправданням» хабарництва (інша справа, що розбещені чиновники продовжують брати хабарі і в разі підвищення посадових окладів.

Для України, як і для інших країн СНД, проблема відображення діяльності в тіньовому і неформальному секторах економіки є особливо актуальною. Це пов'язано з тим, що в ході проведення економічних реформ і впровадження ринкових механізмів господарювання, що здійснювалися спочатку в умовах глибокої кризи, масштаби тіньової і неформальної діяльності, їх роль в відтворювальних процесах різко зросли. Ряд чинників сприяв частковому або повному відходу багатьох господарюючих суб'єктів «в тінь», розвитку неформального сектора економіки і одночасно ускладнив завдання статистичного вивчення цих явищ. Такого роду фактори такі: різкі інституціональні і структурні зміни в економіці, гігантське збільшення (і в найкоротші терміни) дрібних підприємств і суб'єктів підприємництва без утворення юридичної особи; безпрецедентна криміналізація країни, об'єктивні причини, які спонукають активну частину населення шукати додаткові джерела доходів; недосконалість

системи оподаткування, інших інститутів, що забезпечують функціонування ринкової економіки або призначених для її регулювання; неминучі труднощі адаптації статистики до нових економічних і суспільно-політичних реалій.

Вперше тіньова економіка найбільш голосно заявила про себе у 1930-і роки, коли італійська мафія вторглася в американську економіку. Відтоді тіньова економіка перетворилася з проблеми правоохоронних органів в економічну і загальнодержавну проблему. У 1930-ті роки з'явилися дослідження, які стосувалися тільки кримінальної сторони такої діяльності. У 1970-ті роки до вивчення тіньової діяльності підключилися економісти. Автором однієї з перших робіт, присвячених вивченню всіх аспектів тіньової економічної діяльності, був американський вчений П.Гутманн. У своїй статті під назвою «Підпільна економіка» він переконливо показав, що недооцінювати тіньову діяльність не можна. Серед чинників, що зумовили сталий розвиток тіньової економіки, економісти називають економічні і соціально-політичні. Неважко зрозуміти, що тіньова економіка є одним з найпотужніших чинників стимулюючих різні види корупції. Під тіньовою економікою зазвичай розуміється: 1) заборонений вид економічної та неекономічної діяльності; 2) приховане виробництво; 3) економічна діяльність, яка з тих чи інших причин не враховується офіційною статистикою або вислизає від оподаткування, але яку необхідно дорахувати і включити до валового внутрішнього продукту; 4) приховувана або заборонена економічна діяльність, здійснювана в межах як офіційної, так і неформальної економіки. На підставі першого підходу тіньова економіка розглядається лише як заборонена, підпільна діяльність. До того ж, в цьому випадку до тіньової економіки відносять і неекономічні (непродуктивні) види нелегальної діяльності, такі, як організована злочинність, рекет, послуги найманих вбивць і т.д.

Незважаючи на те, що ці види діяльності незв'язані з виробництвом продуктів, формуванням первинних доходів, активів, але вони ведуть до перерозподілу доходів і активів і тому можуть розглядатися, як проблеми економічного характеру. У другому підході поняття «тіньова економіка»

обмежується лише прихованим виробництвом. Приховане виробництво включає в себе законну економічну діяльність, яка господарюючими суб'єктами приховується від держави або применшується з метою ухилення від оподаткування та інших соціальних внесків. Найбільш розширене тлумачення дає третій підхід. Він відображає усі систематично незареєстровані статистикою економічні процеси (легальні і нелегальні), а найбільш вдалим вважається четвертий підхід до визначення «тіньової економіки», оскільки мова йде про тіньову складову, як офіційної економіки, так і неформальної економіки. Теоретичні основи економічного аналізу корупції, як зазначають І. Мезенцев, А. Політова, були закладені у 1970-і рр. в роботах американських економістів неоінституціонального напрямку [41; 50].

Головна їхня ідея полягала в тому, що корупція з'являється і зростає, якщо існує рента, пов'язана з державним регулюванням різних сфер економічного життя (введенням експортно-імпортних обмежень, наданням субсидій і податкових пільг підприємствам або галузям, наявністю контролю над цінами, політикою множинних валютних курсів і т.д.). При цьому на корупцію сильніше націлені ті чиновники, які отримують низьку зарплату. Пізніше емпіричні дослідження підтвердили, що масштаби корупції знижуються, якщо в країні мало зовнішньоторговельних обмежень, якщо промислова політика будується на принципах рівних можливостей для всіх підприємств і галузей, а також якщо зарплата чиновників вища, ніж у працівників приватного сектора тієї ж кваліфікації. У сучасній економічній науці прийнято виділяти множинність причин корупції, виділяючи економічні, інституційні та соціально-культурні чинники.

Отже, *економічні причини корупції* – це, перш за все, низькі заробітні плати державних службовців, а також їх високі повноваження впливати на діяльність фірм і громадян. Корупція розквітає скрізь, де у чиновників є широкі повноваження розпоряджатися будь-якими дефіцитними благами. Особливо це помітно в країнах, що розвиваються і в перехідних країнах, але проявляється і в

розвинених країнах. Наприклад, в США відмічено багато проявів корупції при реалізації програми пільгового надання житла нужденним сім'ям.

Інституційними причинами корупції вважаються високий рівень закритості в роботі державних відомств, громіздка система звітності, відсутність прозорості в системі законотворчості, слабка кадрова політика держави, яка припускає поширення синекур і можливості просування по службі незалежно від дійсних результатів роботи службовців. *Соціально-культурними причинами* корупції є деморалізація суспільства, недостатня інформованість і організованість громадян, громадська пасивність щодо свавілля чиновників. У тих країнах, де діють всі три групи факторів (це, перш за все, країни, що розвиваються і постсоціалістичні країни), корупція найбільш висока. Навпаки, в країнах західноєвропейської цивілізації ці чинники виражені набагато слабкіше, тому і корупція там більш помірна. Для пояснення причин і сутності корупційних відносин, економісти зазвичай використовують модель «поручитель (принципал) - виконавець (агент) - опікуваний (клієнт)». У цій моделі центральний уряд діє як принципал (П); він встановлює правила і призначає агентам (А), чиновникам середньої та нижчої ланки, конкретні завдання. Чиновники виступають при цьому як посередники між центральним урядом і клієнтами (К), окремими громадянами або фірмами. В обмін на оплату податків агент від імені принципала надає клієнтам різні послуги (ліцензує діяльність) фірм, видає громадянам соціальну допомогу, здійснює найм працівників на державну службу і т.д.). Наприклад, в рамках податкової служби принципалом виступає держава в особі керівника податкової служби, агенти - це податківці, а в якості клієнтів виступають всі платники податків. В обмін на виплату податків платники податків отримують можливість легально функціонувати. В іншому випадку їх чекають штрафи та інші покарання.

Корупція є невід'ємною частиною організованої злочинності, а ключовою структурною складовою організованої злочинності виступає наркобізнес [49].

Як показує практика, наркотики каталізують і поглиблюють протиріччя і криміналізують громадські інститути ... історичний досвід показує, що життя з

усією суворістю карає ті держави, які своїми нерозумними діями або бездіяльністю сприяють виробництву, споживанню і поширенню наркотиків.

Наприклад, у Сумській області у 2018 р. було викрито наркоугруповання, до складу якого входив працівник поліції. За інформацією правоохоронців, наркоторговців «кришував» працівник підрозділу протидії наркозлочинності Нацполіції в Сумській області.

Старший лейтенант поліції разом з двома жителями Конотопа організували лабораторію з виготовлення синтетичних наркотиків. Ділки постійно змінювали місце розташування свого «виробництва», а товар (психотропи та канабіс) збували «клієнтам» за допомогою поштових відправлень [85].

Загалом в Україні за оціночними підрахунками міжнародних національних організацій 345 000 людей, які вживають наркотики ін'єкційним шляхом. Це люди, які вже багато років залежні від наркотиків. Декілька сотень тисяч людей можуть вживати наркотики неін'єкційного плану: від марихуани, закінчуючи різними новітніми поширеними речовинами.

Сто мільярдів доларів у світі витрачається на так звану війну з наркотиками. На США, які є найбільшим воїном з наркотиками, припадає більшість бюджету, в ЄС також серйозні бюджети. Усі визнають, що війна з наркотиками, підходи протидії, так званої боротьби, неефективні, бо проблема полягає в тому, що речовини, сполуки, які використовуються для досягнення ефекту, який дають психоактивні речовини на стан і мозок людини, постійно змінюються. Внесення певної речовини в список наркотичної займає декілька років, поки правоохоронні органи, контролюючі інстанції формулюють, що певна речовина є наркотичною, проходить декілька років. Хіміки, які займаються синтезом, виробляють їх, додають певну сполуку в наявну формулу, і це вже зовсім нова речовина.

У сфері справжньої боротьби залишаються ті самі підходи, які були. Організований наркобізнес продовжує «кришуватися» правоохоронними органами. Багато з тих людей, які раніше носили погони і працювали в поліції на дуже високих посадах, пішли на пенсію, звільнились і продовжують

контролювати цей бізнес, перебуваючи по іншу сторону, але маючи пенсійне посвідчення. Без стійких зв'язків у правоохоронній системі і в підрозділах у боротьбі, в тому числі з наркотиками, контроль цього бізнесу неможливий [85].

Вагомим чинником, що сприяє, як зміцненню тіньової економіки, так і корупції є погано організована міграційна робота. «Риба шукає, де глибше, а людина, де краще» – говорить народна мудрість. Внутрішня і зовнішня міграція є наслідком всього однієї простої причини – одвічного прагнення кожної людини на щастя, пошуку чогось кращого. Одні біжать від особистих ворогів, інші від революцій і воєн, внутрішніх заворушень; треті від поганої погоди та природних катаклізмів, четверті шукають роботу, нареченого або наречену, п'яті - «гастролі»: шляхи і способи «поділитися» майном з сусідами, ну а шості - просто ворожі диверсанти або розвідники, що виконують свій «обов'язок» з корисливою або іншою особистою метою. Подібно до того, як хмаринки стягуються в область низького тиску, мешканці Землі зазвичай намагаються пробитися туди, де більше свободи, зокрема свободи економічної і політичної. Значить, демократичний політичний режим є найбільш привабливим. Тут державний примус і суспільне насильство компенсовані і рівень свободи вищий, ніж в областях авторитарних і анархічних політичних режимів. В області авторитарних політичних режимів спостерігається надмірний державний примус, компресія суспільства і рівень свободи падає. В області анархічних політичних режимів, навпаки, переважає суспільне насильство, спостерігається декомпресія суспільства і політичної системи. В результаті рівень свободи також знижується. В кінцевому рахунку, людині байдуже, хто її пригнічує - держава в особі конкретних чиновників або місцеві «авторитети», націоналісти, релігійні фанатики.

Якщо окинути поглядом Світ або сучасну Україну, то зовсім неважко навіть неозброєним оком помітити зони відносного благополуччя, які виступають в якості «магніту», що притягає мігрантів. З іншого боку, настільки ж нескладно визначити території, з яких відбувається інтенсивний відтік населення - зони «відштовхування» або «відторгнення».

Міграція, особливо при поганій її організації, стимулює розвиток корупції.

За три роки з 2013 по 2016 кількість економічно активного населення віком від 15 до 70 років в Україні скоротилася з майже 21 млн до 18 млн. За цей же період чисельність штатних працівників зменшилася на 2 млн, а самозайнятих – на 2,5 млн.

Взагалі серед населення економічно активна частка наразі не досягає 50%. За експертними оцінками, сьогодні за кордоном працюють до 5 млн українців. Найбільше працювати за кордон від'їжджають до Польщі, Чехії та Угорщини.

Згідно зі статистикою Держприкордонслужби, станом на травень 2018 р., з початку 2018 року всього було виявлено в Україні 3793 нелегальних мігранти, більшість з них вже були вислані або ж видворені з країни, а в пунктах тимчасового перебування, яких у нас всього два - у Волинській і Чернігівській областях, їх перебуває 263. Найбільше їх було виявлено в Києві, Житомирській і Дніпропетровській областях.

Всього ж на обліку, згідно з даними на кінець 2017 року, в Україні налічується майже 250 тисяч іммігрантів [46].

За даними сучасних кримінологічних досліджень, до 80% опитаних місцевих жителів вважають мігрантів джерелом підвищеної кримінальної небезпеки. Багато недобросовісних чиновників, так чи інакше пов'язані з мігрантами, використовують своє посадове становище для отримання вигоди, наприклад, отримання хабарів від мігрантів.

Слід звернути увагу на два основних моменти, що характеризують зв'язок корупційної злочинності і міграції, як легальної, так і протизаконної. З одного боку, кримінальну активність проявляють багато мігрантів. Зокрема, вони розбещують місцевих чиновників, в тому числі співробітників правоохоронних органів, вступаючи з ними в протизаконні відносини. З іншого боку, окремі місцеві чиновники самі змушують мігрантів до вчинення протиправних дій, наприклад, вимагають хабарі за видачу відповідних реєстраційних документів, їх фальсифікацію і т.д.

Істотний вплив на зростання корупційної злочинності має поганий підбір, розстановка і виховання чиновників, недостатній державний і громадський контроль за їх повсякденною діяльністю.

О. Роговик цілком обґрунтовано в якості однієї з причин корупційної злочинності відзначає високу корупційну готовність населення: «Українські громадяни готові здійснювати корупційні злочини та правопорушення. Зокрема, опинившись в ситуації людини, яка потребує вирішення проблеми з боку держави, громадянин готовий дати хабар, і навпаки, опинившись в ролі чиновника, громадянин готовий до отримання хабара або інших зловживань владою, про що свідчать численні соціологічні дослідження [68].

«Більшість українців вважають корупцію – основною проблемою України. І при цьому продовжують давати хабарі. За дослідженнями міжнародних організацій – як мінімум кожен 4 з українців за останній рік всунув в карман конвертик лікарю чи залишив кругленьку суму в кабінеті, де оформляють документи» [68].

Не варто залишати поза увагою і недоліки, що мають місце в різних галузях українського законодавства. Зокрема, мова йде про прогалини і колізії в ньому. Серед корупційних чинників українського законодавства зазвичай виділяють множинність варіантів диспозицій правових норм, широкі можливості відомчої та локальної нормотворчості, визначення компетенції за формулою «має право», широту дискреційних повноважень, відсутність відповідних адміністративних процедур, завищені вимоги до особи, що висуваються для реалізації належного їй права, відсутність конкурсних (аукціонних) процедур; відсутність спеціалізованих, деталізованих заборон і обмежень для державних службовців в тій чи іншій сфері діяльності (управління державним майном, податкові, митні відносини і т.д.); відсутність відповідальності державного службовця за конкретні правопорушення, відсутність контролю, в тому числі громадського за державними органами та державними службовцями.

Відповідно до Плану дій щодо візової лібералізації, Україна повинна була створити Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура (далі – САП) для належного розслідування високопосадової корупції; запровадити електронну систему розкриття інформації про статки всіх посадовців (е-декларування); запровадити кримінальну відповідальність за незаконне збагачення та надання неправдивої інформації в е-деклараціях; запровадити верифікацію е-декларацій; створити агенцію з повернення активів та запровадити систему управління арештованим і конфіскованим майном [67, с. 120].

Але реальне забезпечення незалежності антикорупційних органів, запровадження дієвої перевірки е-декларацій та притягнення посадовців до відповідальності залишає багато питань, а в окремих випадках взагалі не працює. Запроваджений реєстр містить понад мільйон декларацій. Він постійно потерпає від технічних збоїв, побоювань Національне агентство з питань запобігання корупції (далі - НАЗК) утратити весь масив даних. НАЗК не має ані контролю над реєстром, ані повного й безперешкодного доступу до нього, адже його адмініструє не безпосередньо Нацагентство, а державне підприємство, підконтрольне СБУ. НАЗК уже дозволило СБУ уникнути публічного декларування, а декларації військових прокурорів були прибрані з публічної частини Реєстру під сумнівним приводом. У результаті притягнути цих посадовців до відповідальності за незаконне збагачення неможливо, адже доступу до їхніх декларацій не має навіть НАБУ. Вимога ЄС про автоматичну перевірку НАЗК е-декларацій лишилась невиконаною (з мільйона декларацій перевірено лише близько сотні).

Останній скандал з викриттям представниками НАЗК втручання адміністрації президента в перевірку декларацій, вимог попереднього погодження всіх рішень за результатами перевірок е-декларацій, підтвердив думку суспільства про те, що цей орган так і не став незалежним. Викривачі публічно засвідчили, що голова НАЗК так і не створила автоматизовану систему верифікації декларацій [67, с. 121].

Ухвалені зміни до КПК України (відомі як «правка Лозового») передбачають, що рішення про проведення чи зупинення розслідувань проти високопосадовців понад визначений термін прийматиме не САП, а суд. Той суд, що відпускає на поруки экс-нардепа Мартиненка, підозрюваного в розкраданні 17 млн доларів США бюджетних коштів або відмовляє детективам у доступі до документів для розслідування схеми «Роттердам+». Відповідно до змін, внесених до КПК України, Генпрокуратура України уже ініціювала передачу в НАБУ тисяч «мертвих» справ проти посадовців часів В. Януковича, якими роботу Бюро буде просто заблоковано.

Певна частка антикорупційних зобов'язань України перед ЄС стосується доступу до інформації щодо публічних фінансів, розкриття реєстрів і створення системи повернення злочинних активів. Україна в цьому напрямі більш-менш прогресує: у відкритому доступі з'явилася інформація про використання публічних коштів, публічними стали реєстр власників нерухомості, земельний кадастр, реєстр власників рухомого майна (автомобілів) та інформація про кінцевих власників (бенефіціарів) компаній. Створене агентство з розвитку та управління активами корупційного походження, яке в листопаді вперше взяло в управління майно, арештоване ГПУ в справі О. Клименка [67, с. 121].

Україна зобов'язала юридичні особи (на вимогу ЄС) розкривати інформацію про їхніх кінцевих бенефіціарних власників. Ця інформація оприлюднюється у відкритому бізнесреєстрі. Водночас тут бракує головного елементу – верифікації даних про бенефіціарів. Без такої перевірки компанії з підставними або вигаданими бенефіціарами продовжують вигравати мільйонні державні закупівлі. Отже, відповідні державні інституції України мають зробити висновки щодо недоліків у проведенні антикорупційної реформи та виконати повною мірою свої зобов'язання перед ЄС.

Отже, корупція в Україні поширюється під впливом таких обставин:

– нерівномірності розвитку ринкового господарства. За кризового стану економіки такі негативні явища, як інфляція, безробіття тощо, стають

сприятливими умовами для розширення меж «тіньової» економіки. Тобто за цих умов знижується ефективність регуляторної ролі держави, що призводить до зростання рівня корумпованості;

- розшарування суспільства. За рахунок державного майна збагатилася нечисленна група населення в Україні, яка мала безпосередній доступ до нього. Олігархи в Україні з'явилися завдяки «тіньовій» приватизації державної власності;

- суперечності між динамічними умовами ринкового господарства та чинним законодавством. Наявні прогалини заповнюють «тіньовими» «правилами гри». Навіть у високорозвинених ринкових країнах економічні процеси випереджають чинне законодавство, тому вдосконалення правової бази повинно мати перманентний характер;

- протистояння між законодавчою та морально-етичною нормами підприємництва;

- проблем у політичній системі внаслідок поєднання влади і бізнесу, що призводять до формування олігархії, яка посилює дію «тіньової» економіки. Слабкість політичної влади – одна з причин існування корупції;

- створення штучного дефіциту ресурсів. Така ситуація приносить вигоду посадовим особам у вигляді хабара як необхідного інструменту для отримання необхідних для виробничої діяльності ресурсів;

- зволікання в прийнятті рішення. Адміністративні бар'єри здебільшого штучно створюють для встановлення контролю за підприємствами. За таких умов підприємці змушені шукати неформального державного захисту завдяки корупційним відносинам [67, с. 160-161].

Таким чином, число чинників, що сприяють зміцненню та розвитку корупції в Україні, на сьогодні досить велике. Сюди відносяться – висока соціальна диференціація населення за рівнем доходів, безкарність; розвинена тіньова економіка, організована злочинність і формування так званих корупційних мереж; погано організована міграційна робота; корупційні традиції, поганий підбір, розстановка і виховання чиновників, поганий державний і громадський контроль

за їх повсякденною діяльністю, а також недосконалість українського законодавства, наявність в ньому великої кількості прогалин і колізій.

2.3. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, що здійснює корупційні злочини

Жоден учений-кримінолог, яку б наукову школу він не представляв, не може обійти проблеми, пов'язані з людиною, яка вчиняє злочини. У понятті «людина» втілено нерозривну єдність різних сторін її існування: соціальної і біологічної. У понятті «особистість» фіксуються тільки специфічно соціальні ознаки. Особистість – це «соціальне обличчя людини», те, ким вона є у процесі соціального розвитку, формування і діяльності в суспільстві.

Чи має особистість злочинця притаманні лише їй специфічні риси, чи відрізняються злочинці від не злочинців - це вже інші питання. І навіть сьогодні у ХХІ столітті аспекти і межі кримінологічного вивчення злочинця, як і в епоху Ломброзо, вирішуються неоднозначно.

Відповідно до усталеної у вітчизняній правовій доктрині думки, злочинцем, в тому числі і корупційним, може вважатися лише та особа, щодо якої вступив в законну силу обвинувальний вирок суду. А численні антропологічні, соціологічні та кримінологічні дослідження підтверджують очевидну істину: особистість корупційного злочинця істотно відрізняється від особистості не тільки правослухняного громадянина, а й від особистості інших злочинців.

У сучасній вітчизняній кримінологічній науці опис і пояснення корупційної поведінки в суспільстві неможливе без поглибленого вивчення осіб, які беруть участь в ньому. Людина скоює злочин, будучи такою, якою вона є. І, звичайно ж, під час формування особистості значущі її «матеріальні задатки», те, який у людини генотип, чи красива людина або не дуже від народження, чи забезпечена в економічному плані чи ні, яке її оточення і сфера впливу, статусне становище батьків і т.д.

У людей в залежності від цих факторів буває різне середовище спілкування, різні життєві шляхи. Одні люди імпульсивні, інші ретельно зважують свої вчинки. Приміром, не вплутається в бійку фізично слабка людина, не буде щасливою

людина з низьким інтелектуальним рівнем розвитку. У детермінації злочинності, безсумнівно, беруть участь і біологічні, і соціальні особливості людини, і інші, якщо вони є. І хоча у вітчизняній кримінологічній науці, на наш погляд, не в повній мірі пояснюються особливості різноманітної корупційної поведінки, проте, за останнім часом цим напрямком присвячені вже кілька наукових досліджень, і з урахуванням розробленості самої проблеми, мабуть, з'являться великі монографічні праці [12, с. 10979].

Під особистістю корупційного злочинця у вітчизняній кримінології прийнято розуміти сукупність соціально значущих якостей особистості, що утворилися в процесі її суспільної або державної діяльності (досвіду соціального управління) і обумовлюють використання нею для досягнення особистих, групових чи корпоративних цілей засобів, осуджуваних з позиції кримінального закону. І хоча це визначення не ідеальне, але воно може бути використане для подальшого дослідження особистості корупційного злочинця.

У кримінології особа злочинця розглядається у трьох підсистемах: 1) соціально-демографічній (стать, вік, освіта, соціальна належність, матеріальне становище, громадянство, психічне здоров'я); 2) соціально-рольовій (функціональна), до якої належить сукупність видів діяльності осіб у системі суспільних відносин як громадянина, члена трудового колективу, сім'янина тощо; 3) морально-психологічній, яка відображає ставлення особистості до соціальних цінностей і виконуваних соціальних функцій [42, с. 68].

Варто визначити особливості особи злочинця-корупціонера, враховуючи вказані вище рівні. Необхідно враховувати особливості вчинення корупційних злочинів та ступінь їх суспільної небезпечності. Суспільна небезпечність зазначених злочинів полягає в тому, що, посягаючи на охоронювані законом суспільні відносини, такі протиправні дії порушують принцип верховенства права, демократичні основи суспільства, перешкоджають здійсненню соціально-економічних реформ, розвитку ринкових відносин та підприємництва. Вказані кримінальні правопорушення підривають авторитет органів державної влади,

ставлять під сумнів законність реалізації повноважень їхніх службових осіб та завдають істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб.

Для соціально-демографічного рівня характеристики особи злочинця береться до уваги вік, стать, освіта, матеріальне становище тощо. Як зазначав свого часу М.М. Кондрашков, вікові особливості відображають результат соціальних змін особистості [32, с. 160]. Переважна більшість злочинів цієї категорії вчиняються у віці 30–35 років. Як правило, на відповідальні посади з певним обсягом повноважень призначаються особи, які мають необхідний стаж роботи. В окремих осіб досить часто складається хибне враження щодо можливості використання їх посади та повноважень для задоволення особистих інтересів або інтересів інших осіб. Водночас надання неправомірної вигоди може бути здійснено будь-якою особою незалежно від посади, яку вона обіймає [42, с. 68].

Досить часто суб'єктів корупційних злочинців називають «білокомірцевими злочинцями» з огляду на те, що ці особи мають високий рівень освіти (вища освіта), інтелекту та культури. Перебування на відповідних посадах вимагає не лише такого рівня знань, а й постійного його удосконалення. Рівень офіційних доходів такої категорії злочинців не відповідає рівню проживання, переважно це матеріально забезпечені люди.

Морально-психологічна складова суб'єкта вчинення злочину обумовлена тим, що в кожній особі злочинця є свої ціннісні орієнтири, моральна та правова свідомість. Особа характеризується громадянською психологією (ставлення до суспільства, держави, ідеологічний і політичний світогляд), що виявляється в цивільній діяльності; трудовою психологією (ставлення до праці), що виявляється в професійній діяльності; побутовою психологією (ставлення до родини, дозвілля) й відповідною поведінкою; правовою психологією (ставлення до закону,

правопорядку, правоохоронних органів) і адекватними їй вчинками, зрештою, психологією «Я» (самооцінки, «самосвідомості») [42, с. 69].

Наприклад, Державна судова адміністрація України повідомила, що із 284 засуджених, щодо яких набрав законної сили вирок за 2016 рік, 35 – це жінки.

Вік засуджених на момент вчинення злочину становив від 18 до 25 років (17 осіб), від 25 до 30 років (53 особи), від 30 до 50 років (153 особи), від 50 до 65 років (52 особи), від 65 років і старше (дев'ять осіб).

Заняття засуджених на момент вчинення злочину такі: державні службовці (134 особи); інші службовці (94 особи); військовослужбовці (29 осіб); лікарі, фармацевти (сім осіб); вчителі, викладачі (п'ять осіб), працевдатні, які не працювали і не навчалися (п'ять осіб); робітники (шість осіб); інші заняття (три особи); працівники засобів масової інформації (одна особа) [79].

Цікавими, на нашу думку, є також дані соціологічного опитування осіб, які відбували покарання за ст. 368 КК України, проведе у 2014 р. [72].

Вивчення та аналіз отриманих результатів опитування зазначеної категорії осіб свідчать про те, що найбільш криміногенною віковою групою є група, що включає в себе осіб у віці від 30 до 40 років (57%). Менш криміналізованими виявилися вікові групи від 40 до 50 років (33%), старше 50 років (6%); від 20 до 30 років (4%). У віці до 20 років злочинців не виявилось.

За рівнем освіти корупційні злочинці завжди відрізняються від інших категорій злочинців. У тих випадках, коли була потрібна характеристика з місця проживання, усі засуджені за отримання хабара мали позитивну характеристику від мешканців та ЖЕКу. За місцем роботи 97% засуджених характеризувалися позитивно, 11% з них мали державні нагороди або почесні звання. І лише 2% засуджених за аналогічні корупційні злочини мали негативну характеристику, тобто мали дисциплінарні стягнення по службі або неналежним чином виконували професійні функції в організаціях, на підприємствах чи в установах.

Однією з основних правових характеристик засуджених є рецидив злочинів. За результатами дослідження лише 7% засуджених за одержання хабара були раніше судимі за дачу хабара – 3% [72].

Кримінологічна характеристика особистості корупційного злочинця виявилася б неповною, якби ми не досліджували особливості окремих видів корупційних злочинців. Основним критерієм розподілу корупційних злочинців на види виступає спосіб вчинення ними злочинів.

За цим критерієм можна умовно розділити всіх корупційних злочинців на кілька самостійних груп, всередині яких можуть утворюватися невеликі підгрупи.

Першою, однією з найбільш поширених груп є корупціонери-розкрадачі, тобто такі особи, які здійснюють корупційні майнові злочини (розкрадання) з використанням свого службового становища або публічного статусу.

Другою групою – корупціонери-хабароотримувачі, яких зазвичай називають «корупціонерами». З усієї сукупності проаналізованих засуджених ця категорія є найбільш представницькою – 47%.

Третя група представлена коруптерами, тобто тими особами, які передавали хабар для вирішення особистих, групових чи корпоративних інтересів корупціонерам.

Четверту, групу становлять посадові особи органів державної влади, представники органів місцевого самоврядування та керівники господарюючих суб'єктів незалежно від форми власності, які зловживають службовим становищем з корисливої або іншої особистої зацікавленості, завдаючи майнової та іншої шкоди державі і суспільству.

Хоча види злочинів в КК України віднесені до різних розділів, глав і статей, на нашу думку, природа, ознаки і сутність у них одна – підкуп осіб, які займають певні посади в державних і комерційних структурах з метою отримання незаконних або переважних особистих і групових вигод. Причому як підкуп, так і хабар є найбільш характерними проявами корупції [72].

Таким чином, для понятійного об'єднання цих двох видів корупції необхідно підібрати новий словниковий термін. Таким, як видається, міг би бути термін «корупційний підкуп»: такий термін, з одного боку, підкреслює небезпеку аналізованих злочинів як корупційні, а з іншого, – дозволяє об'єднати розглянуті види злочинів в одне явище, найбільш характерне для сучасного етапу розвитку суспільства.

Очевидно, що термін «корупційний підкуп» несе в собі в основному кримінологічне навантаження. При цьому поняття «корупційний підкуп» в широкому значенні слова означає антигромадське явище, яке вразило багато державних і недержавних структур, яке впливає на нормальні, встановлені законодавчими та нормативними актами взаємини з чиновниками всіх рівнів, є серйозною перешкодою на шляху розвитку економіки.

Виходячи з кримінології аналізу «корупційного підкупу» як негативного, дуже небезпечного соціального явища, його проявів у вигляді підкупу і хабара присвячені подальші дослідження особистості корупційного злочинця.

Опитування осіб, які відбували покарання за ст. 386 КК України в виправних колоніях, показало наступні результати:

- освітній рівень опитаного контингенту осіб досить високий і становить 82% мають вищу освіту, 11% – середню спеціальну освіту, і тільки 7% мали середню освіту;

- основний контингент опитуваних осіб на момент скоєння злочину мав досить зрілий вік – 30-45 років (79%).

Серед опитаних хабарників у віці до 20 років не виявилось, від 20 до 25 років було 0,5%, до 30 років – 3%, від 30 до 35 років – 30%, до 40 років – 25%, від 40 до 45 років – 22%, до 50 років – 13%, понад 50 років - 7%;

- злочини були скоєні у зв'язку з: а) раптово обставинами особистого (службового) характеру – 15%; б) при сильному і насильницькому впливі (як з боку приватних, так і посадових осіб) – 3%; в) заздалегідь продуманими і підготовленими діями - 42%; г) інше – 38%;

- місцем скоєння злочину були названі: робочий кабінет – 44%, вулиця – 11%, інше – 45%;

- предметом підкупу (хабара) виступили: гроші – 54%; валюта – 27%, цінні папери – 5%; автотранспорт – 10%, нерухомість – 5%;

- спонукальними причинами, мотивами вчинення злочину були названі: а) неможливість вирішити проблему без хабара, підкупу – 57%; б) необхідність усунення перешкод на шляху вирішення проблеми – 24%; в) засуджений не думав, що скоює злочин, а діяв так тому, що це було прийнято – 7%; г) необхідність встановлення корупційних зв'язків – 3%; д) підбурювання вищих за посадою осіб – 1%; ж) була запропонована велика сума, від якої не було можливості відмовитися – 6%;

- основними причинами скоєння злочину були названі такі: а) звичка – 2%; б) заробити великі гроші по-іншому було неможливо – 39%; в) пішов на злочин свідомо, так як ризик його вчинення був виправданий одержуваною при цьому вигодою – 53%; г) інше – 7%;

- рецидив серед досліджуваних осіб порівняно невисокий: лише 6% з числа опитаних притягувалися раніше до кримінальної відповідальності;

- вивчення ставлення опитуваних до скоєного злочину показало: а) жалкують, що скоїли злочин, каються – 9%; б) жалкують, що попалися, в майбутньому збираються бути обережніше – 14%; в) жалкують, так як на посаді, що обіймали працювати по-іншому не можна – 23%; г) вважають, що в сучасних умовах «не брати» і «не давати» неможливо – 30%; д) інше – 22%;

- до призначеного покарання опитані особи ставляться неоднозначно: а) вважають його справедливим – 4%; б) несправедливим – 21%; в) ставляться до нього байдуже – 24%; г) вважають, що покарання могло бути і без позбавлення волі – 18%; д) 25% вважають, що карати треба за цей злочин, але не так суворо; ж) 10 % вважають, що треба спочатку оптимізувати економіку, а потім карати за такі злочини;

– на питання, як би ви вчинили зараз з урахуванням судового розгляду і часу вашого перебування в установі: а) 13% відповіли, що за будь-яких обставин відмовилися б від вчинення злочину; б) 55% сказали, що були б розумнішими і обачнішими; в) в залежності від обставин вчинили б 33% [72].

Характеристику особистості злочинця можуть доповнити результати опитування ряду респондентів-працівників контрольних і наглядових органів виконавчої влади та практикуючих юристів. При розбивці опитувальної вибірки на демографічні категорії вимальовується цікава картина: молоді люди або з більшою готовністю дають хабарі, чи переважно стають жертвою системи. Люди з низьким добробутом в меншій мірі залучені в хабарництво; ті ж, хто має більш високі доходи, стають або жертвами, або добровільними учасниками корупційних дій. Жителі міст значно частіше зіштовхуються з хабарництвом, ніж сільські жителі.

Проведений кримінологічний аналіз особистості корупційного злочинця виявив багато складних проблем, пов'язаних з негативними тенденціями цих суспільно небезпечних проявів. Ці проблеми вимагають свого вирішення не тільки шляхом вдосконалення політичних, економічних і соціальних важелів боротьби з корупцією, але також підвищення ефективності кримінально-правових і кримінологічних заходів попередження та припинення корупційного підкупу.

Оцінюючи суспільну небезпеку особистості корупціонера-хабарника, необхідно зазначити, що 98% з них були засуджені за отримання хабара, поєднане з порушенням службових обов'язків або вимаганням хабара, і тільки 3% за отримання хабара при здійсненні правомірних дій по службі. З усіх осіб, засуджених за одержання хабара при кваліфікуючих обставин, 12% були засуджені за сукупністю з іншими службовими злочинами.

У механізмі здійснення корупційних злочинів, особливо корупційного підкупу, особливу роль відіграє особистість злочинця.

Саме від службового становища суб'єкта цих злочинів, покладених на нього компетенцій, багато в чому залежить «масштаб» корупції. Тому для об'єктивної

оцінки досліджуваного виду корупційної злочинності дуже важливо всебічне дослідження особистості злочинця, показ його характерних, індивідуальних особливостей.

РОЗДІЛ 3. ЗАПОБІГАННЯ І БОРОТЬБА З КОРУПЦІЙНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ В УКРАЇНІ

3.1. Запобігання і боротьба з корупційною злочинністю в Україні

У широкому значенні протидію корупції в нашій країні повинні надавати усі гілки державної влади, муніципальні органи, громадські організації і народ в особі численних громадян. Тому, видається доречним вести мову про кримінально-правові (загальну і спеціальну превенцію), кримінально-процесуальні, адміністративні, дисциплінарні та цивільно-правові засоби профілактики і боротьби з корупцією.

Наприклад, В. Телейчук виділяє соціальні заходи попередження корупції, кримінально-процесуальні заходи попередження корупції та кримінально-правові проблеми боротьби з корупцією [78, с. 62].

Суб'єктами такої протидії виступає Українська держава в особі її численних органів, громадянське суспільство, чесні громадяни, але провідна роль, звичайно, належить главі держави – Президенту України і правоохоронним органам, які ведуть професійну боротьбу зі злочинністю і адміністративними правопорушеннями. Велика в цій справі роль органів прокуратури, органів внутрішніх справ та служби безпеки.

Наприклад, Президентом України було підписано антикорупційні закони «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про запобігання корупції», «Про засади антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів». Такий план дій передбачає вдосконалення системи управління та підвищення якості юридичної освіти та професійної підготовки суддів. Уведено в дію електронну систему держзакупівель, завдяки якій крадіжка державних грошей стала вкрай складним процесом, підвищено грошове утримання чиновників.

Професійну боротьбу з корупцією ведуть органи прокуратури, органи внутрішніх справ, служба безпеки, судова система, але рівень корупції в країні, як свідчать тенденції корупційної злочинності, залишається досить високим, в тому числі і в тих державних органах, які покликані надавати активну протидію корупції.

З огляду на той факт, що корупція – складне, масове, історично мінливе соціально-правове явище, заходи з профілактики та боротьби з нею повинні відповідати сучасному рівню її розвитку. Тим часом оцінки рівня корупції та успіху в боротьбі з нею - діаметрально протилежні.

Багато авторів, що досліджують корупцію, вважають, що корупція в Україні стає все більш масовою і, найголовніше, звичною, в усіх сферах життя – як політичної, так і побутової. Вона набула системного характеру, надаючи руйнівного впливу на функціонування державних інститутів. В таких умовах недостатньо традиційних заходів боротьби з цим явищем, а вірніше, з наслідками вже вчинених діянь. Не випадково «боротьба з корупцією є складною системно-структурною діяльністю, метою якої є зниження рівня корупції та ступеня її суспільної небезпеки до соціально терпимої межі» [87]. З точки зору кримінальної відповідальності корупційні діяння відносяться до злочинів, що погано розкриваються і їх важко довести. Тому, дуже важливими є превентивні заходи. Одним із напрямів попереджувальної боротьби з корупцією є створення законодавства, що перешкоджає посадовим особам, державним та муніципальним службовцям здійснювати різні корупційні оборудки. Мова йде не тільки про заборони державним службовцям займатися підприємницькою діяльністю, одержувати крім заробітної плати за свої дії по службі будь-які подарунки, а й про такі правові норми, які б мінімізували дискреційні повноваження чиновників.

Зовсім не випадково необхідність систематичного аналізу законодавчих актів на корупціогенність визнана міжнародним співтовариством. Підписана Україною Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. містить таке положення про недопущення корупції: «Кожна держава-

учасниця прагне періодично проводити оцінку відповідних правових інструментів й адміністративних заходів з метою визначення їхньої адекватності з точки зору запобігання корупції та боротьби з нею» [87].

«Зовні боротьба з корупцією зазвичай нагадує низку кампаній, приурочених до політичних сезонів. Однак, по суті, це безперервний процес. Незастосування норм про відповідальність за корупційні злочини не є абсолютним індикатором відсутності боротьби з корупцією, так само як і відсутність самого явища корупції. Визнання феномену незнищенності корупції не повинно породжувати відчуття безвиході. З філософської точки зору кінцевою метою боротьби з корупцією, мабуть, слід визнати власне боротьбу з нею. Сучасне суспільство приречене на боротьбу з корупцією в силу природного прагнення до самозбереження. Як прикладна мета боротьба з корупцією може розглядатися зниження поширеності і суспільної небезпеки останньої до рівня, який не є непереборною перешкодою розвитку суспільства відповідно до законодавчо закріплених цінностей і пріоритетів» [41, с. 77].

«Феномен корупції є складним за своєю природою і має причини різних рівнів, важливо не обмежувати сферу боротьби з корупцією лише одним з них. У більшості випадків корупція виступає не як індивідуальна проблема, але як організаційна або структурна. Тому підходи, мета яких зводиться до того, щоб прибрати «гниле яблуко» з «кошика», не можуть бути успішними. В ідеалі потрібен такий підхід, метою якого є сам «кошик», а не окреме «яблуко». З цієї причини антикорупційна стратегія, метою якої є структуровані результати, повинна брати до уваги максимально можливу кількість причин і тому повинна бути міждисциплінарною та цілісною. Отже, необхідно поєднувати як каральні, так і превентивні підходи. Індивідуальне покарання за корупцію – це всього лише питання заключної стадії корупційного процесу, і говорити про превентивні заходи вже занадто пізно. Крім того, коли боротьба ведеться лише з симптомами, глибинні структурні причини залишаються не порушеними. І міжнародна, і Європейська антикорупційна політика прагне наголосити на необхідності саме

цілісного підходу, заснованого як на запобіганні корупції, так і на її припиненні» [38, с. 34].

На нашу думку, боротьба з корупцією, як складним соціально-правовим феноменом, вимагає настільки ж складного, комплексного і міжгалузевого підходу.

Антикорупційна політика включає в себе в якості істотного елементу заходи щодо її попередження. Попередження можна забезпечити загрозою покарання (юридичний аспект), але, що найбільш важливо, також і створенням належних нормативно-правових рамок з метою скорочення можливостей для корупційної поведінки. Добре розуміння механізмів, що дозволяють цим можливостям з'являтися і механізмів, що дозволяють цим можливостям реалізовуватися, є ключовим елементом в обговоренні даної проблеми.

Так, М.О. Маршуба вважає, що «наукове співтовариство, стурбоване проблемами підвищення ефективності боротьби з корупцією в світі, формулює різні рекомендації протидії цьому явищу. Найбільших успіхів у цій сфері досягли представники правових, економічних наук, менше – соціологічних. І це дивно: адже корупція явище соціальне. Тим часом соціологічний підхід може дати багато при її дослідженні. Більш того, він просто необхідний при діагностиці корупції, а без неї неможливо проектування антикорупційну політику. Соціологічний аналіз корупції підводить до життєво важливих проблем, які виходять далеко за тематику власне корупції» [40, с. 124].

На сьогодні, проблема профілактики і протидії корупції є однією з найбільш дискусійних. Досить сказати, що спектр оцінок корупційних діянь кримінально-правовими засобами включає навіть пропозицію застосовувати страту, як найбільш «ефективний засіб стримування».

Варто зазначити, що Китай є світовим лідером за кількістю страчених ув'язнених. Протягом останніх п'яти років за корупцію покарано 1,34 мільйона чиновників із правлячої партії. З них 648 тис. осіб були чиновниками на рівні сіл та селищ і притягнуті до відповідальності за дрібні корупційні правопорушення.

На нашу думку, настільки радикальний засіб протидії корупції, як смертна кара у ХХІ столітті, звичайно, неприйнятна. Наша держава, наслідуючи приклад багатьох цивілізованих, правових держав, фактично, відмовилося від застосування смертної кари навіть за умисні вбивства з обтяжуючими кваліфікуючими обставинами. За багато корупційних злочинів в КК України встановлено сувору кримінальна відповідальність, пов'язана з позбавленням волі і цього цілком достатньо. Сьогодні за одержання хабара за ст. 368 КК України можна отримати від п'яти до десяти років позбавлення волі. Інша справа, виявлення корупційних діянь та притягнення винних до кримінальної відповідальності. Ще Чезаре Беккарія в середині ХVІІІ століття в своєму епохальному трактаті «Про злочини і покарання» (1764 р.) писав: «Чим швидше здійснюється покарання за злочин, чим ближче до нього, тим воно справедливіше, тим воно корисніше ... один з найбільш дієвих засобів, що стримують злочини, полягає не в жорстокості покарань, а в їх неминучості і, отже, в пильності влади ... впевненість у неминучості хоча б і помірною покарання матиме завжди більше враження, ніж страх перед іншим, більш жорстоким покаранням, але яке супроводжується надією на безкарність. Навіть найнезначніше, але неминуче зло завжди вселяє страх людям, тоді як надія – цей дар неба, часто замінює все, – завжди віддаляє думка про більш жорстокі покарання, особливо, коли її посилює безкарність» [50, с. 152].

До того ж треба враховувати і недоліки, пов'язані з проведенням оперативно-розшукових заходів, слідчих і судових дій, які можуть значно погіршувати низьку якість кримінально-процесуального законодавства. До теперішнього часу криміналістична тактика проведення окремих слідчих дій і тактика проведення окремих оперативно-розшукових заходів залишається досить примітивною, недостатнє застосування в оперативно-розшуковій та кримінально-процесуальній діяльності знаходять нові технічні засоби виявлення, вилучення і фіксації слідів корупційних злочинів, на що часто звертають уваги вищі посадові особи Прокуратури України.

Важливим питанням, що стосуються боротьби з корупцією, є міра протидії або державного примусу, яку в цьому випадку слід застосовувати. Тут так само існують полярні точки зору, між якими, як видно, і лежить істина. На одному полюсі знаходяться ті, хто вважає, що корупція не потребує жорсткого кримінально-правового контролю.

На нашу думку, перелік заборонених чинним кримінальним законом корупційних діянь є необхідним і достатнім, цілком строгим є і можливі кримінально-правові санкції, які є хорошим стримуючим корупцію фактором. Якби не було відповідних кримінально-правових обмежень, масштаби корупції в сучасних ринкових умовах були б значно більшими, ніж мають місце в даний час. Інша справа КПК України, в якому, як ми зазначили, закладена ймовірність затримання корупціонерів.

Дійсно, надмірна суворість кримінального закону здатна заподіяти більше шкоди, ніж користі подібно передозуванню сильних ліків, на що справедливо вказував Ч. Беккарія: «Чим більш жорстокими стають покарання, тим більше озлоблюються душі людей. В ті часи і в тих країнах, де були найбільш жорстокі покарання, відбувалися і найбільш криваві і нелюдські дії, бо той же самий дух звірства, який водив рукою законодавця, керував рукою і батьковбивця і розбійника. На престолі він диктував залізні закони жорстоким, але слухняним рабам, а в темних надрах приватного життя він спонукав винищувати тиранів, щоб на місце їх створювати нових». Отже, сьогодні у протидії корупції потрібно більше уваги приділяти не кримінально-правовим засобам, а засобам кримінально-процесуальним.

Невипадково деякими науковцями [43; 69; 70 та ін.87] висунуто на перше місце саме кримінально-процесуальні засоби попередження корупції, оскільки кримінально-процесуальне попередження корупції та хабарництва охоплює діяльність з реалізації заходів кримінальної відповідальності і покарання. Суб'єктами попередження злочинності вважають державні органи та їх посадових осіб, а також громадські організації та громадян. Для одних суб'єктів ця функція

не головна, допоміжна, для інших суб'єктів ця функція є головною. При цьому особливе місце в попередженні корупції відводиться спеціалізованим державним органам, які займаються оперативно-розшуковою та кримінально-процесуальною діяльністю. Разом з тим, в науковій літературі обґрунтовано те, що реально така боротьба ведеться лише підрозділами органів внутрішніх справ, а внесок співробітників інших правоохоронних органів у справу боротьби з корупцією та хабарництвом можна назвати дуже скромним.

У Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції прийнятою резолюцією Генеральної Асамблеї від 31 жовтня 2003 року обґрунтовано підкреслюється, що у протидії корупції необхідний всеосяжний і комплексний підхід. У науковій літературі та публічних дискусіях зустрічаються різні підходи до проблеми протидії корупційній злочинності. Зазвичай це пов'язано з тим, що сам термін корупція і розуміння корупційних злочинів не є однозначними, в повній мірі узгодженими. З іншого боку, існують помітні відмінності в розумінні причин і умов, що сприяють корупційній злочинності, а, по-третє, мають місце, як песимістичні, так і оптимістичні підходи до боротьби з цими соціально-правовими явищами.

Наприклад, М.І. Карпенко піддає обґрунтованій критиці позицію Н.В. Бугаєвської, яка вважає, що корупція, як соціальне явище, не піддається правовому впливу. Зокрема, вона пише: «Усе, що існує в суспільстві і породжене ним, оцінюється як соціальне явище: злочин, наркотизм, тероризм, організована злочинність і т.д. Мистецтво юриста полягає, по-перше, в тому, щоб виділити прояв того чи іншого соціального явища, що піддається зовнішньому контролю, і дати їх адекватний юридичний опис; по-друге, враховувати необхідність конструювання такої системи юридичних заходів впливу, яка б включала не тільки міри покарання, але і заходи попередження, заходи відновлення порушених прав і законних інтересів, загальні організаційні заходи (інформаційно - аналітичні, спрямовані на програмування боротьби з корупцією, створення і вдосконалення правової основи боротьби з нею, підготовку кадрів належної

кваліфікації та ін.); по-третє, ввести надійні юридичні підстави для індивідуалізації кримінальної відповідальності різних суб'єктів, суспільна небезпека дій яких не є тотожною. Важливо також розробити такі законні процедури розкриття, припинення і доведення фактів корупції, які були б адекватними механізмами здійснення і захисту корупційних злочинів (приховування, розподілу ролей з виділенням фігур організаторів, виконавців і ін.; створення систем легалізації злочинних доходів і т.д.)» [7]. Тобто ми бачимо дві полярні оцінки. Перша - песимістична, зводиться до того, що корупція соціальне явище, яким неможливо управляти правовими засобами. Друга - оптимістична, в повній мірі визнає можливість соціально-правового контролю за цим видом злочинної поведінки [20, с. 37].

Оскільки, як ми з'ясували, злочинність – кероване соціально-правове явище, остільки і корупційна злочинність також явище цілком кероване. Для того щоб впливати на корупцію, необхідно мати чітке уявлення про причини і умови, різних детермінант, які формують його. Боротьба з корупцією, отже, починається з вивчення факторів, що зумовлюють корупцію. Наступний етап це вже власне вироблення заходів протидії, що ґрунтуються на глибокому розумінні суті корупційної злочинності. Особливу увагу слід звернути на правильне формулювання цілей боротьби з корупцією. Навряд чи варто ставити нереальні цілі, наприклад, повністю викоринити корупційну злочинність. Такі цілі вводять суспільство в оману, створюють ілюзії, ведуть до статистичних маніпуляцій та інших негативних наслідків.

Саме до такого висновку прийшли експерти ООН ще у 1977 році на основі Першого огляду тенденцій злочинності в світі. Було підтверджено, що суспільство, в якому немає будь-яких відхилень від загальноприйнятих норм поведінки, існує лише в теорії і навряд чи можливо в дійсності, про що свідчить історична і сьогодняшня реальність. Ступінь терпимості країн до відхилення від норм поведінки різна, проте, ймовірно, лише деякі держави підуть на таку безперспективну боротьбу, яка потрібна була б для суспільства, «повністю

вільного від злочинності». З іншого боку, зазначається в документі, недостатня увага до проблем боротьби зі злочинністю та невміння тісно пов'язувати їх з більш широкими національними завданнями сприяють зростанню злочинності, яка може серйозно підірвати зусилля з досягнення національних цілей і забезпечення добробуту народу» [9, с. 74].

На нашу думку, мета боротьби з корупційною злочинністю в Україні полягає не в тому, щоб викоринити її, а в тому, щоб досягти мінімально можливого рівня корупційної злочинності за існуючих параметрів суспільно-державної реальності. Ця мета цілком узгоджується із загальною метою боротьби зі злочинністю, яку чітко сформулював зарубіжний кримінолог В.В. Лунєєв: «Суспільство не в силах викоринити злочинність, але воно в змозі утримувати її на більш-менш соціально толерантному рівні. Суспільство без злочинів утопічне. І було б великою помилкою вважати, що соціальна свобода, до якої людство несамовито прагне протягом всієї своєї історії, може корелювати з повною інтеріоризацією кримінальних законів у внутрішні імперативи поведінки. Таке можливо лише в антиутопіях Дж.Оруелла, де «свобода – це рабство» Злочинність можна успішно контролювати і навіть попереджати в рамках об'єктивно і суб'єктивно можливого» [39, с. 213].

Уважне вивчення офіційних статистичних даних, які можна і потрібно розглядати, як вибірккові з генеральної сукупності, дає певне уявлення про тенденції корупційної злочинності, і створює умови для виявлення відповідних факторів, що мають на корупційну злочинність статистично значущий вплив.

Стан справ ускладнюється тим, що корупційні злочини часто здійснюють високопоставлені чиновники, шановні і ділові люди. «Американський кримінолог Едвін Сатерленд був першим, хто в середині ХХ століття довів до свідомості суспільства феномен «білокомірцевої злочинності», яку він визначав, як комплекс правопорушень, скоєних шанованими особами з високим соціальним статусом в рамках професійних обов'язків і з порушенням довіри, яке їм надається». Слід також зазначити, що Едвін Сатерленд є автором теорії диференціального зв'язку,

яке не позбавлене привабливості в поясненні певних видів злочинної поведінки, в тому числі корупційної, а, отже, може бути корисним в світлі попередження і боротьби з корупцією. На думку Е.Сатерленда процеси, що ведуть до систематичної злочинної поведінки, за своєю формою в основному збігаються з процесами, що ведуть до законослухняної поведінки. Систематична злочинна поведінка - це процес зв'язку з тими, хто скоює злочин, подібно до того, як систематична законослухняна поведінка – це процес зв'язку з тими, хто не порушує законів. Диференціальний зв'язок є особливим причинним процесом розвитку систематичної злочинної поведінки. Можливість того, що індивід обере систематичну злочинну поведінку, в загальних рисах обумовлюється тим, наскільки часті і безпосередні його контакти з моделями такої поведінки. Індивідуальні відмінності між людьми в плані особистісних характеристик або особливостей соціальних ситуацій обумовлюють злочинну поведінку лише в тому значенні, що вони впливають на характер диференціального зв'язку або на частоту і стійкість контактів з моделями злочинної поведінки. Конфлікт культур, на його думку – основна причина диференціального зв'язку і, отже, систематичної злочинної поведінки, а соціальна дезорганізація – головна причина систематичної злочинної поведінки [37].

Теорія конфлікту виникла на основі положень і принципів розроблених ще Г.Зіммелем, який вважав, що конфлікт є формою взаємодії на відміну від його змісту. Зміст може бути різним, але форма соціального конфлікту залишається однією і тією ж. Теорія конфлікту виходить з орієнтованого на соціальну психологію підходу до формування особистості з позицій соціальної взаємодії і уявлення про колективну поведінку як про соціальний процес, коли зіштовхуються інтереси і цілі різних груп, виникає конфлікт. Щоб зберегти своє становище в постійно мінливому світі, групи завжди повинні бути готові до самозахисту.

Серед основних антикорупційних заходів А. Суббот, Ю. Дем'янчук, цілком обґрунтовано, на нашу думку, виділяють максимальне скорочення обсягу

управлінських рішень, що залежать від розсуду державного службовця, обмеження його компетенції формалізованими і чітко регульованими «реєстраційними» функціями; інакше кажучи – обмеження влади і свавілля бюрократії; різке скорочення прав державних службовців з «регулювання» економіки, освіти, науки і т.д.; інакше кажучи - підвищення незалежності бізнесу і громадян; формування громадянського суспільства; скорочення (а не розширення) «заборонної» нормативної бази; проведення в життя принципу «дозволено все, що не заборонено», бо, чим більше заборон, тим більше можливостей обійти їх за допомогою підкупу; різке кількісне скорочення управлінського апарату, особливо з паралельними функціями; забезпечення реальної відповідальності державних службовців за порушення термінів вирішення підвідомчих питань; істотне підвищення оплати праці державних службовців і одночасно - вимогливості до них (при значному скороченні числа службовців це не викличе надмірного збільшення видатків, забезпечення реальної відповідальності державних службовців за правопорушення і злочини по службі; це той випадок, де невідворотність санкцій незмірно важливіший їх суворості; забезпечення незалежності і підвищення престижу суду (суддів); максимальна прозорість діяльності державних службовців для громадськості, населення, засобів масової інформації; наявність реальної, а не декларативної політичної волі щодо здійснення цих та інших заходів [75, с. 114].

На нашу думку, важливо забезпечити надійний фінансовий контроль за доходами посадових осіб і членів їх сімей, який існує в усіх цивілізованих країнах.

З огляду на той факт, що на динаміку корупції в нашій країні має також помітний вплив міграція населення, слід вжити належних заходів контролю за діяльністю посадових осіб у цій сфері.

Тому можемо виділити основні антикорупційні заходи:

- 1) визначення стратегії соціально-економічного розвитку та здійснення адміністративної реформи. Розбудова правової держави й громадянського суспільства – ключова засада запобігання корупційній злочинності;

2) формування ідеології державної служби, тобто її моральних принципів і цінностей;

3) забезпечення прозорості державної влади, здатної повернути довіру людей до державних структур, створити несприятливі умови для вчинення корупційних злочинів, сприяти реалізації конституційних прав громадян на отримання достовірної інформації в цій сфері;

4) удосконалення антикорупційного законодавства. З огляду на запровадження Комплексу спеціальних заходів щодо протидії корупції (2016), згідно з Планом дій Європейського Союзу з реалізації антикорупційної ініціативи в Україні, останніми роками вдалося прийняти низку важливих законів, спрямованих на посилення відповідальності за правопорушення цієї категорії. Приведення національного законодавства у відповідність до визнаних європейських стандартів сприяє його гармонізації з нормами міжнародного права, уніфікації та реалізації на внутрішньодержавному рівні [20, с. 42].

З метою створення ефективної загальнодержавної системи запобігання та протидії корупції на основі нових засад формування та реалізації антикорупційної політики Кабінет Міністрів затвердив Державну програму про реалізацію принципів державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційної стратегії) на 2015–2017 роки (постанова № 265 від 29 квітня 2015 року).

Виконання Програми надає змогу здійснити невідкладні заходи з проведення антикорупційної реформи: забезпечити формування та реалізацію державної антикорупційної політики на основі результатів аналізу достовірних даних про корупцію та чинники, які її зумовлюють, упровадити ефективний моніторинг і координацію реалізації антикорупційної політики незалежним спеціалізованим органом із залученням представників громадянського суспільства; зменшити вплив корупціогенних ризиків на діяльність органів законодавчої влади, посилити громадський контроль за їхньою діяльністю; створити ефективні механізми запобігання корупції, конфлікту інтересів, порушенню етичних стандартів поведінки та забезпечити контроль за

дотриманням правил щодо доброчесності особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, іншими особами, утворити з цією метою Національне агентство з питань запобігання корупції; посилити ефективність діяльності органів судової влади та системи кримінальної юстиції в переслідуванні осіб, які вчинили корупційні правопорушення, забезпечити ефективну роботу Національного антикорупційного бюро України; сприяти усуненню корупційних передумов ведення бізнесу, сформуванню в суспільстві ідеї нетерпимості до корупції, підвищити рівень довіри населення до влади; забезпечити виконання рекомендацій міжнародних антикорупційних моніторингових механізмів, зокрема в рамках моніторингового механізму Конвенції ООН проти корупції, Групи держав проти корупції (GRECO), Антикорупційної мережі Організації економічної співпраці та розвитку для Східної Європи та Центральної Азії, імплементацію критеріїв у рамках виконання Плану дій з лібералізації візового режиму з ЄС та Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Європейським співтовариством з атомної енергії і її членами [78, с. 61];

5) реальний вияв політичної волі, яка в будь-якій державі (особливо з недостатньо розвинутими демократичними інститутами), є дієвим засобом запобігання корупції. За відсутності такої волі навіть найдосконаліше законодавство має декларативний характер, а діяльність правоохоронних органів лише імітує протидію корупційній злочинності. Найбільш ефективним засобом, імовірно, є прагнення зробити корупцію ризикованою та не вигідною. До тих пір, поки державному службовцю буде вигідно брати хабарі й зловживати владою, а ризик понести покарання буде мінімальним, жодні репресивні заходи не матимуть позитивного результату [20, с. 42].

Забезпечення ефективного виконання правоохоронних функцій новоутвореними антикорупційними інституціями (Національне антикорупційне бюро України, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство запобігання корупції, Державне бюро розслідувань, Національне

агентство з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, Спеціалізований антикорупційний суд), що має важливе значення для подальшої реалізації антикорупційних заходів (організаційні новації потребують комплексного теоретичного осмислення з огляду на стан законодавства, правозастосовної практики та зарубіжного досвіду) [67, с. 97];

б) трансформація гасел протидії корупції в реально усвідомлювану всіма верствами суспільства загальнонаціональну справу з утвердженням стандартів доброчесної поведінки в діяльності владних структур і бізнесу, підвищенням прозорості їхньої діяльності й підзвітності громадянському суспільству [20, с. 97];

7) активна детінізація економіки, що передбачає: виявлення та знешкодження економічного підґрунтя організованої злочинності в найбільш прибуткових сферах (бюджетній, податковій, зовнішньоекономічній, кредитно-банківській); налагодження ефективного механізму повернення незаконно одержаних (виведених у тінь) коштів (активів); притягнення до відповідальності за корупційні лобізм, фаворитизм, протекціонізм, непотизм, таємні внески для реалізації політичних цілей, надання податкових і митних пільг, корупційні дії під час укладання зовнішньоекономічних контрактів, поєднання державної служби з комерційною діяльністю тощо;

Особливу увагу потрібно звернути на організацію державної служби, якість підбору, виховання та контролю за державними службовцями, працівниками правоохоронних органів.

На думку С. Яковенко: «Головний висновок полягає в тому, що для зменшення корупції необхідно зменшити дискреційні повноваження. Усі обмеження, спрямовані на регулювання конфліктів інтересів у взаємовідносинах державної служби та приватного сектору повинні накладатися на чиновників. Рахункові палати необхідно визнати в якості ключових суб'єктів антикорупційної політики і в складі рахункових палат слід сформувати структуру, що займається антикорупційною експертизою процедур прийняття рішень» [89, с. 110].

На думку науковця, немає необхідності обмежувати права приватних власників у сфері внутрішнього управління компанією, наприклад, в підборі керівника. Досить обмежити права чиновників, не дозволяючи їм мати близьких родичів у регульованій ними сфері. Якщо власники приватної компанії вирішать призначити близького родича чиновника, останній зобов'язаний заявити про це і буде змушений перейти на іншу посаду або «попросити» свого родича відмовитися від запропонованого поста.

Наприклад, Л. Шестопалова обґрунтовано підкреслює: «Громадяни повинні мати юридичне право на доступ до урядових документів, які не пов'язані безпосередньо з безпекою держави, де не треба спочатку доводити наявність особливих інтересів. При цьому виправдовуватися за відмову надати інформацію доведеться урядовцям; такий спосіб стан справ в деяких західноєвропейських країнах. Повинно бути встановлено тимчасове обмеження для відповіді адміністрації на запити. Тимчасові рамки необхідно встановити на необмежене право доступу до деяких категорій інформації» [87, с. 195].

Для запобігання корупції, на думку багатьох науковців [89; 37; 75], найбільш відповідальним службовцем намагаються призначити дуже високу платню і одночасно посилюють заходи покарання за порушення ними службових обов'язків. Однак багато дослідників зазначають, що в багатьох випадках державна плата не може конкурувати з фінансовими можливостями потенційних хабародавців (якщо ними є великі легальні бізнесмени або боси мафії). Гідна зарплата агента є необхідною, але аж ніяк не достатньою умовою для запобігання корупції. Тому держава-принципал доповнює (або навіть замінює) високі заохочення «до чесної поведінки». Це означає, що уряд намагається створити психологічні бар'єри проти корисливості агентів, наприклад, підвищуючи моральний рівень громадян через механізм навчання та ідеологічної пропаганди. Крім того, уряд-принципал заохочує прямі зв'язки з клієнтами (прийом скарг від населення), які служать додатковим і дуже важливим інструментом контролю над діями чиновників-агентів. Таким чином, від зарплати агентів і від широти їх

повноважень залежать взаємини «агент-клієнт», а від ступеня контролю принципала над агентами і впливу клієнтів на принципала – взаємини «принципал-агент». Моральні норми впливають в цій системі на всі види відносин, визначаючи міру допустимості відступів від вимог закону.

В протидію різним, як нам здається, негативним соціальним явищам надзвичайно важливо «не перегнути палицю». Слід розуміти, що в складному і тісно пов'язаному світі корупцію можуть використовувати, як інструмент боротьби з державою інші конкуруючі держави і транснаціональні організації. Автори доповіді ради Римського клубу «Перша світова революція» (1991 р.) вважають, що політична влада в сучасному світі більше не контролюється силою і складністю озброєнь – вона визначається фінансовою потужністю. Валютно-фінансові біржові спекуляції з допомогою комп'ютеризованого зв'язку, – зазначено у доповіді, – є грою, яка абсолютно вийшла за межі економічної дійсності. Усе це не могло не позначитися на втраті цінностей, які раніше забезпечували згуртованість суспільства і його членів. У деяких місцях це було пов'язано з втратою релігійної віри, у інших – з втратою віри в політичну систему і її керівників. Корупція верховних правителів як раз і розцвіла на тлі втрати цінностей і трансформації управління у світі фінансів. В цей період відбувалося активне зрощування політичної та економічної влади. Не можна не погодитися з висловленою в науковому колі думкою про те, що «в системі влади і управління в сучасному суспільстві існує феномен, що виходить за межі державності і фактично керуючий нею». Феномен, т.з. «кухні влади», включає в процеси прийняття рішення верховних правителів крім офіційних структур влади, також і бізнесменів, банкірів, господарів мас-медіа, лідерів мафіозних груп [2]. Можна прийти до висновку про те, що «кухня влади» перетворила саму владу в товар. В результаті крім фінансових, сировинних, технологічних ринків з'явилися ринки влади. Що стосується корупції, то вона з'явилася механізмом продажу влади на ринку владних послуг. Але ринки послуг існують як національні, так і транснаціональні. І між цими ринками йде постійна конкуренція. Кожен раз, коли

виникає черговий корупційний скандал, необхідно уважно придивитися, наслідком чого він з'явився: конфлікту на національній «кухні влади» або транснаціональної. Нерідко буває так, що корупційні скандали – це інструменти, які ламають національні ринки влади.

Таким чином: 1) мета боротьби з корупційною злочинністю в Україні полягає не в тому, щоб викоринити її, а в тому, щоб досягти мінімально можливого рівня корупційної злочинності за існуючих параметрів суспільно-державної реальності; 2) антикорупційна політика, включаючи кримінальну, повинна вибудовуватися на базі міждисциплінарного і цілісного підходу до корупції як складного соціально-правового явища, повинна враховувати багато причин і умов, що сприяють корупційним діянням; 3) повинна бути націлена, на блокування факторів, що сприяють корупційній поведінці і стримувати корупційні прояви на ранніх стадіях розвитку; 4) не можна погодитися з тими дослідниками, які пропонують використовувати за окремі корупційні діяння радикальний захід – смертну кару. Не суворість покарання, а його невідворотність відіграє в цьому випадку вирішальну роль, що було науково обґрунтовано ще чотири століття тому (Ч. Беккарія).

Отже, сьогодні у протидії корупції потрібно більше уваги приділяти не кримінально-правовим засобам, а засобам кримінально-процесуальним, що підвищує ймовірність викриття корупціонерів, а також удосконалювати тактику оперативно-розшукових, слідчих дій і судових дій, методику розслідування корупційних злочинів; 5) здійснюючи протидію корупції, слід пам'ятати «про золоту середину»; 6) у протидії корупції усе зростаючу роль має відігравати громадянське суспільство і його інститути; 7) протидія корупції повинна будуватися з урахуванням вдосконалення діяльності різних державних установ, підвищення якості підбору, підготовки, розстановки і виховання державних чиновників, їх своєчасної ротації, здійсненні за ними як державного, так і громадського перехресного контролю. Важливе максимальне скорочення обсягу управлінських рішень, що залежать від розсуду державного службовця,

обмеження його компетенції формалізованими і чітко регульованими «реєстраційними» функціями; інакше кажучи - обмеження влади і свавілля бюрократії; різке скорочення прав державних службовців з «регулювання» економіки, освіти, науки; 8) проблема закритості, недоступності інформації є ключовою, як для держави, з точки зору припинення корупції і ефективного виконання бюджету, так і для підприємств-виробників, які отримують або не отримують можливість поставки власних товарів для державних потреб. Зняття інформаційного розриву між державою і підприємствами-виробниками ми бачимо в забезпеченні вільного доступу до відповідної інформації. Вважаємо за необхідне створення відкритої, безкоштовної інформаційної системи, де б зводилися, як дані про продукцію та послуги підприємств-виробників, так і можливо повна інформація про проведені державою торгів, тендерів, незалежно від рівня торгів і тендерів.

Як засвідчує міжнародний досвід, жодна із соціально-економічних систем не мала і не має цілковитого імунітету від корупції, адже змінюються лише її обсяги та вияви. Відтак, корупційні злочини неможливо ліквідувати в якійсь конкретній державі чи на якомусь етапі історичного розвитку. Максимальними досягненнями можуть бути зменшення їх рівня і локалізація сфери поширення; зниження рівня небезпеки корупційних проявів та їх впливу на різні соціальні процеси. У західних країнах цей процес називають контролем над корупцією [20, с. 36].

Отже, за прогресивним задумом нинішніх реформаторів від влади ситуацію покликано кардинально змінити новостворювані структури: Національне антикорупційне бюро й Національне агентство з питань запобігання корупції. Безумовним плюсом можна вважати те, що обидва очільники та члени цих структур обираються й призначаються на конкурсних засадах.

3.2. Міжнародна протидія корупції в умовах глобалізації

Сучасний світ стає все більш взаємозалежним і динамічним. Існують і поглиблюються різноманітні господарські та торговельні взаємозв'язки між країнами. Усе більший вплив на політичну та господарську діяльність конкретних країн мають міжнародні організації, і все гостріше стає необхідність спільних зусиль держав з протидії корупції. Зовсім не випадково в Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції прийнятою резолюцією Генеральної Асамблеї від 31 жовтня 2003 року підкреслюється, що держави-учасниці цієї Конвенції стурбовані серйозністю породжуваних корупцією проблем і загроз для стабільності і безпеки суспільства, що підриває демократичні інститути й цінності, етичні цінності й справедливість і завдає шкоди сталому розвитку й принципу верховенства права. Держави-учасниці Конвенції стурбовані зв'язками між корупцією та іншими формами злочинності, зокрема організованою злочинністю й економічною злочинністю, включаючи відмивання грошових коштів.

Учасники Конвенції переконані, що корупція вже не є локальною проблемою, а перетворилася на транснаціональне явище, яке впливає на суспільства й економіки всіх країн, що зумовлює винятково важливе значення міжнародного співробітництва в галузі запобігання корупції та боротьби з нею.

Так, Н.В. Бугаєвська коректно зауважує, що «корупція як кримінальний феномен є прямою міжнародною небезпекою. Зростання і якісні зміни корупції і посадових злочинів викликають зацікавленість міжнародних організацій, різних національних правоохоронних органів у власному пошуку найбільш ефективних шляхів, засобів і методів протидії цьому негативному явищу, в тій чи іншій мірі є властивою всім сучасним державам, незалежно від їх правових систем» [7].

«Відповідно до дослідження, проведеного Інститутом Світового Банку, щорічно у всьому світі виплачується хабарів на суму 1 трильйон доларів – це приблизна цифра, яка дає лише загальне уявлення про те, скільки хабарів виплачується у всьому світі, як в багатих, так і країнах, що розвиваються» [7].

«Транскордонна корупція не може існувати без механізмів відмивання грошей, отриманих злочинним шляхом. Саме тому в двох основних конвенціях

ООН – проти транснаціональної організованої злочинності (2000) і проти корупції (2003) – два цих явища пов'язані в єдине ціле» [7].

В останні десятиліття у світі було прийнято досить велику кількість міжнародних документів, що стосуються спільних зусиль різних держав у протидії корупції. Серед них особливо слід виділити: 1) Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти корупції (Прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї від 31 жовтня 2003 р.); 2) Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (Прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р.); 3) Міжнародну конвенцію у боротьбі з фінансуванням тероризму (Прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї від 9 грудня 1999 р.); 4) Декларацію Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях (Затверджено резолюцією Генеральної Асамблеї від 16 грудня 1996 р.); 5) Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб (Прийнято резолюцією Генеральної Асамблеї від 12 грудня 1996 р.); 6) Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (Прийнято резолюцією Генеральної Асамблеї від 17 грудня 1979 р.); 7) Керівні принципи для ефективного здійснення Кодексу поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку (Затверджено резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 24 травня 1989 р.); 8) Заходи у боротьбі з корупцією. Заходи у боротьбі з відмиванням грошей. Плани дій зі здійснення Віденської декларації про злочинності та правосуддя: відповіді на виклики XXI століття (Прийнято резолюцією Генеральної Асамблеї 15 квітня 2002 р.); 9) Конвенцію Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію (Страсбург, 27 січня 1999 р.); 10) Конвенцію Ради Європи про цивільно-правову відповідальність за корупцію (Страсбург 9 вересня 1999 р.); 11) Двадцять принципів боротьби з корупцією (прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 6 листопада 1997 р.); 12) Модельний кодекс поведінки для державних службовців (Прийнято Комітетом міністрів Ради Європи 11 травня 2000 р.); 13) Конвенцію Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом (Страсбург, 8

листопада 1990 р.); 14) Єдині правила проти корупції при фінансуванні політичних партій та виборчих кампаній (прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 8 квітня 2003 р.); 15) Угода про створення групи держав по боротьбі з корупцією (GRECO) від 5 травня 1998 р.; 16) Запобігання та контроль організованої злочинності: Стратегія Європейського Союзу на початок нового тисячоліття (2000/С 124/01) від 1 січня 2000 р.; 17) Паризька декларація проти відмивання грошей (Підсумкова декларація Парламентської конференції Євросоюзу по боротьбі з відмиванням грошей від 8 лютого 2002 р.); 18) Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у боротьбі зі злочинністю (Москва, 25 листопада 1998 р.); 19) Модельний закон «Про основи законодавства про антикорупційну політику» (прийнятий на XXII пленарному засіданні МПА СНД 15 листопада 2003 р.); 20) Модельний закон «Про боротьбу з корупцією (Прийнято на XIII пленарному засіданні МПА СНД 3 квітня 1999 р.); 21) Модельний закон «Про протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих незаконним шляхом» (Прийнято на XII пленарному засіданні МПА СНД 8 грудня 1998 р.); 22) Рекомендаційний законодавчий акт «Про боротьбу з організованою злочинністю» (Прийнято постановою МПА СНД від 2 листопада 1996 р.); 23) План дій Україна - ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки від 18 липня 2007 р. та ін.

Корупція є глобальною проблемою кожної сучасної країни, яка стає перешкодою на шляху до нормального, прогресивного економічного та соціального розвитку. Зрозуміло, що ця проблема потребує розв'язання. Вже не одне десятиліття світова спільнота наголошує на цій потребі. Як результат роботи в цьому напрямі – ухвалення комплексу міжнародно-правових актів, підготовлених та прийнятих в Організації Об'єднаних Націй, Організації економічного співробітництва та розвитку, Організації американських держав, Раді Європи, Європейському Союзу, Африканському Союзу. Запропоновані різноманітні міжнародні юридичні способи вирішення цієї проблеми певною мірою

відрізняються, однак їх об'єднує спільна мета – встановлення загальних стандартів боротьби з корупцією.

Важливим етапом в історії розвитку міжнародно-правових відносин у сфері запобігання та протидії корупції є підписання міжнародною спільнотою 9 грудня 2003 року в м. Меріда (Мексика) Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Фахівці з цього питання вважають цей міжнародний договір найзмістовнішим правовим актом, спрямованим на запобігання та боротьбу з корупцією як у світовому, так і національному масштабі [31].

Найкращих результатів у боротьбі з корупційними проявами досягли Данія, Фінляндія та Швеція, які є трійкою лідерів у антикорупційному рейтингу СРІ 2015 року з 91, 90 і 89 балами відповідно.

Зменшення рівня корупції до безпечного в Україні можливе за умови вивчення та втілення в життя закордонного досвіду боротьби із цим негативним соціальним явищем, в першу чергу успішно діючих в інших країнах політичних, правових та організаційних механізмів протидії корупції. Вивчення закордонних програм, які спрямовані на протидію корупції, що довели на практиці свою ефективність, являє собою величезні перспективи для запозичення позитивного іноземного досвіду, особливо за відсутності власного реально діючого механізму подолання корупції. У зв'язку з цим доцільно розглянути досвід деяких європейських держав з цього питання.

В основу боротьби з корупцією в Федеративній Республіці Німеччина покладено завдання знищення матеріальної, насамперед фінансової бази злочинних угруповань. Це досягається двома шляхами: конфіскаційним (конфіскація майна) і створенням належної правової бази для унеможливлення «відмивання» «брудних» грошей. Особливо слід виділити обов'язок банківських установ надавати правоохоронним органам інформацію про операції з грошима у розмірі понад 20 тис. німецьких марок за умов, що ця інформація буде використана винятково для розслідування. Законом закріплено правило: якщо громадянин робить внесок у банк у розмірі понад 50 тис. німецьких марок, він

зобов'язаний пред'явити посвідчення особи. Генеральна лінія німецького уряду у сфері протидії корупції полягає в тому, щоб у результаті законодавчих, організаційних, кадрових та інших заходів унеможливити зловживання державними службовцями своїм посадовим становищем. Зазначимо, що серед антикорупційних механізмів, які запроваджуються у ФРН, слід назвати намір створити реєстр корумпованих фірм. Ця держава йде шляхом іноземного досвіду, зокрема ізраїльського. Його суть полягає в тому, що фірма, яка включена до такого реєстру, позбавляється права виконувати будь-які державні замовлення, стає об'єктом більш пильної уваги з боку правоохоронних органів [77, с. 21].

Що стосується Великобританії, високі стандарти громадянської поведінки є результатом політичних і законодавчих заходів, моральних змін та ефективного соціального контролю за державними службовцями. Ця країна має найдавніші традиції боротьби з корупцією. Система антикорупційних механізмів тут врегульована на законодавчому рівні. Так, перший закон про корупцію в державних органах був прийнятий ще в 1889 році, закони про попередження корупції – в 1906 і 1916 роках, були реакцією суспільства на поширення цього соціально-політичного явища. На відміну від традиційних правових принципів ці закони вимагають від посадових осіб доводити свою невинуватість. Друга особливість – це надзвичайно висока роль громадської думки, вона стежить за динамікою негативних явищ у суспільстві. Здебільшого громадські дебати точаться навколо питань, пов'язаних із лобіюванням і купівлею політичного впливу, проблем, створених зміною меж приватної і державної власності, моральним кліматом, хабарництвом, зловживаннями службовців місцевих органів влади, поліції, митної служби тощо.

Безпосередньо корупційні процеси у Великобританії відстежує так званий Комітет Нолана, який було засновано в жовтні 1994 року. Його зусилля зосереджені на основних ділянках громадського життя, які викликають найбільшу стурбованість громадськості: це члени парламенту, які працюють консультантами фірм, що прагнуть впливати на державну політику; це колишні міністри та інші

посадові особи, що працюють в тих галузях індустрії, регулюванням яких перед тим займалися в уряді, та інші аспекти громадського життя. За результатами роботи Комітету палата Громад парламенту вирішила призначити парламентського директора стандартів, заборонити протекцію та розголосити сторонні заробітки членів парламенту[77, с. 22].

Заслуговує на увагу всебічна регламентація протидії корупції у Франції. Чинне законодавство цієї держави містить цілий ряд нормативних актів, спрямованих на протидію корупції, насамперед пов'язаних із фінансовими зловживаннями. Так, у 1990 році прийнято закон, згідно з яким кредитні установи мають особливо уважно ставитися до капіталів, походження яких пов'язане з організованою злочинністю. Йдеться про виявлення порушень, пов'язаних із фальсифікацією чеків та векселів, переданих на інкасацію. Законодавством передбачено право на негайне зупинення функціонування рахунку, якщо встановлено, що службовець відкрив його з метою ухилення від податків. Для захисту інтересів суспільства виконання контрольних функцій покладено і на недержавні комерційні структури, зокрема на фінансово-кредитні установи. Крім того, законодавство Франції зобов'язує фінансових посередників встановлювати особу своїх клієнтів, надавати довідки про третіх осіб, на користь яких здійснюються перерахування, передбачає відповідальність банківського працівника в разі прийняття фальшивого документа. Цікаво, що у Франції міністри, а також депутати занесені до особливого офіційного списку. Перед вступом на посаду всі вони мають подати звіт про власний матеріальний стан та родичів – найближчих та не дуже далеких. До звіту записуються відомості про нерухомість, цінні папери, акції, банківські рахунки. Ці дані детально перевіряються спеціальною державною комісією. Якщо комісія визнає звіт державного діяча неповним або неправдивим, то до нього можуть бути застосовані найсуворіші санкції [47, с. 222].

За Індексом сприйняття корупції Transparency International, у 2016 році Польща посіла 30 місце із 168 країн світу, що є достатньо високим показником –

другим серед країн Східної Європи після Естонії. Центральне антикорупційне бюро Польщі, що є спеціальним органом із 69 протидії корупції, було створено 2006 року (на той час Індекс сприйняття корупції для цієї країни становив 61). Бюро здійснює контроль за діяльністю органів влади та місцевого самоврядування, у тому числі шляхом відрядження до їх складу своїх представників, а також проведення ревізій та перевірок. Цей орган також здійснює перевірку декларацій майна посадових осіб, контроль законності під час проведення тендерів, використання коштів, наданих ЄС. Бюро активно взаємодіє із Агентством внутрішньої безпеки РП, до компетенції якого належить контррозвідка, захист державної таємниці, боротьба з організованою злочинністю, корупцією, антитерористична діяльність, а також контроль за торгівлею зброєю. Взаємодія здійснюється шляхом проведення спільних операцій, створення спільних оперативно-слідчих груп, обміну інформацією та стажування співробітників. Слід зазначити, що боротьба з корупцією належить до компетенції обох цих відомств, що не вважається в цій країні недоліком. Так само компетенцією обох цих відомств є захист інтересів держави в економічній сфері, що тісно пов'язано із запобіганням корупції. На практиці це часто означає, що матеріали, зібрані оперативним шляхом Агентством внутрішньої безпеки із використанням притаманних спецслужбам методів, надалі реалізуються із залученням Центрального антикорупційного бюро. Як Центральне антикорупційне бюро, так і Агентство внутрішньої безпеки РП активно здійснюють операції із провокуванням хабара для документування корупційних злочинів [67, с. 68].

Наприклад, в Естонії відсутній окремий орган, що займається боротьбою з корупцією. Протидія цьому явищу належить до компетенції Бюро з корупційними злочинами Центральної кримінальної поліції, а також Охоронної поліції (інша усталена назва – Поліція безпеки). Останнє відомство теж формально входить до складу МВС країни, але займається контррозвідкою, захистом державної таємниці, конституційного ладу, критичної інфраструктури, протидією тероризму,

організованій злочинності та корупції у вищих щаблях державної влади. Охоронна поліція виконує оперативнорозшукові та слідчі функції. Відповідно до п. 2-2 ст. 6 Закону про спеціальні служби, завданням Охоронної поліції є «запобігання та протидія корупції, що становить загрозу національній безпеці, збір та обробка інформації з цією метою». Зазначене положення є відносно новим і набуло чинності з 1 січня 2013 року, але протидією корупції естонська спецслужба займалася й до того часу. Правоохоронні органи Естонії мають право здійснювати операції із провокації хабара. Досить часто такі операції проводили у 1990-х роках. Надалі, з огляду на загальний рівень зниження рівня корупції в країні, потреба в таких діях відпала. Водночас власне наявність права здійснювати такі дії правоохоронними органами має значний профілактичний ефект [67, с. 71].

Доцільно зосередити увагу на антикорупційній діяльності однієї з найпотужніших країн ЄС за рівнем економічного розвитку та фінансового потенціалу – Австрії [67, с. 199].

Так, Центральним органом, який відповідає за протидію корупції в цій країні, є Федеральне агентство з протидії та боротьби з корупцією (ФАПБК), що функціонує в складі Міністерства внутрішніх справ Австрії. Завданнями вказаної правоохоронної установи, є: запобігання, нейтралізація та боротьба з корупцією; тісна співпраця з прокуратурою з економічних і корупційних злочинів; виконання функції центрального органу, відповідального за взаємодію з закордонними й міжнародними антикорупційними установами, та забезпечення співпраці в межах проведення кримінальних розслідувань злочинів корупційного характеру.

На підставі чинного законодавства ФАПБК здійснює діяльність у таких чотирьох напрямках: 1) протидія – здійснення аналізу феномену корупції, розвиток узгоджених і цілеспрямованих заходів із протидії корупції; 2) освіта – роз'яснювальна робота та формування неприйняття корупції за допомогою використання інформаційних каналів; 3) репресії – здійснення кримінальних розслідувань; 4) співпраця з національними та міжнародними установами, які

працюють у сфері протидії та боротьби з корупцією, а також обмін позитивним досвідом.

Активну протидію корупції провадять органи самоврядування Австрії, які розробляють відповідні програми, де чільне місце належить аналізу ризику корупції. Одним з органів самоврядування, у якому здійснюють ці заходи, є муніципалітет м. Відень.

З метою розроблення цієї програми боротьби з корупцією було створено робочу групу з керівників таких підрозділів адміністрації муніципалітету: контрольного-ревізійного управління, управління роботи з кадрами, підрозділів, що відповідають за капітальне будівництво, доставку й очищення води, контролю роздрібної торгівлі, правового відділу, відділу внутрішнього контролю, стратегії та комунікації. До робочої групи було залучено експертів Академії державного управління та Управління з цивільного та кримінального права, Об'єднання медичних установ Відня. Окрім цього, задля оцінки ефективності здійснюваних заходів у сфері боротьби з корупцією в муніципалітеті Відня фіксують статистику щодо правопорушень, які можуть бути пов'язані з проявами корупції. У цій статистиці фіксують заяви та вирoki, які набули чинності, рішення кримінального суду або адміністративних органів, а також зміст санкцій. Причому окремо фіксуються випадки звільнення або інших покарань [67, с. 199].

Наприклад, американське кримінальне законодавство має особливу структуру. Воно охоплює федеральне кримінальне законодавство та кримінальні кодекси окремих штатів, що передбачають відповідальність за ті самі види посадових злочинів у сфері корупції. Основна частина федеральних кримінально-правових норм, що стосується корупції, визначена в розділі 18 Зводу законів США.

У США поняття корупції посадових осіб охоплює низку протиправних діянь, передбачених у чотирьох главах розділу 18 Зводу законів: 1) глава 11 «Хабарництво, нечесні доходи й зловживання своїм становищем публічними

посадовими особами»; 2) глава 93 «Наймані посадові особи й службовці»; 261 3) глава 41 «Вимагання й погрози»; 4) глава 29 «Вибори й політична діяльність».

Покаранням як для тих, хто дає, так і для тих, хто одержує хабара, є штраф сумою до 10 000 доларів або (і) позбавлення волі терміном до двох років. Покаранню підлягають як колишній, так і майбутній службовці [37, с. 8].

У США караним є одержання винагороди державним службовцем, крім сум, належних йому за законом. Ці діяння передбачені главою 93 розділу 18 Зводу законів США. Так, якщо чиновник або представник будь-якого з федеральних органів одержує гонорар чи винагороду за свою послугу, крім тих сум, які йому належні за законом, то його карають штрафом до 5 000 доларів або (і) позбавленням волі терміном до шести місяців з обов'язковою втратою права обіймати цю посаду (§1912).

У цій країні розслідування кримінальних справ стосовно вищих посадових осіб здійснює незалежний прокурор, якого призначає спеціальний підрозділ окружного федерального суду у Вашингтоні. У Міністерстві юстиції США функціонує відділ, головне завдання якого – протидія корупції посадових осіб.

Однак у США ухвалюють законодавчі ініціативи не лише щодо корупції, наявної в межах національних кордонів, а й у зв'язку з практикою міжнародної корупції. Зазначимо, що саме в цій країні було вперше прийнято закон «Про закордонну корупційну практику» (1977), що забороняє підкуп іноземних чиновників. Завдяки цьому акту й постійному лобіюванню з боку США прийняття аналогічного законодавства в інших країнах (щоб нейтралізувати факт неконкурентоспроможності американських компаній на світовому ринку) у грудні 1997 року була прийнята, а в лютому 1999 року набула чинності Конвенція ОЕСР з протидії підкупу іноземних державних чиновників під час здійснення міжнародних угод. Конвенція визначає обов'язком для учасників прийняття внутрішніх законів, що передбачають кримінальну відповідальність за підкуп іноземних чиновників. Останніми роками США розробляють нові способи позбавлення корумпованих чиновників доступу до багатства, якого вони набули за

допомогою корупції, і застосовують нові механізми відстеження їх активів. З-поміж найважливіших методів цієї протидії є відмова в «притулку» корумпованим чиновникам, а також відновлення й належний розподіл доходів від корупції. У першому випадку йдеться про відмову в дозволі на в'їзд у США, оскільки ці особи причетні до корупції на державному рівні [67, с.263].

Незважаючи на багатоаспектність природи виникнення та поширення корупційних проявів у кожній окремій державі, до основних факторів, що сприяють їх поширенню, можна віднести, з одного боку, зростаюче зубожіння широких верств населення, погіршення криміногенної ситуації, високі показники нерівності розподілу прибутків, відсутність системи соціального захисту в одних країнах, а з іншого – нарощування економічного потенціалу та щорічне збільшення фінансових надходжень у вигляді іноземних інвестицій – в інших країнах.

Корупція у більшості держав Центральної та Східної Європи, а також у країнах, які виникли на пострадянському просторі, тісно пов'язана з тим, що вони знаходяться в стані економічної та суспільної трансформації. Чинники успішної протидії корупції вже давно відомі та апробовані міжнародною спільнотою. Це насамперед відкритість влади, прозорість та зрозумілість процедур прийняття державних рішень, дієві механізми контролю за діяльністю державних органів з боку громадянського суспільства, свобода слова, свобода та незалежність засобів масової інформації. За умов масштабної корупції наголос робиться саме на усунення причин, а не на боротьбу з конкретними проявами. Так, для правових систем деяких розвинутих країн узагалі не характерно використання в законодавстві терміну «боротьба» – законодавці закладають в нормативно-правовому акті принципи попередження правопорушень, які стосуються певної сфери діяльності [5].

Системна боротьба з корупцією потребує належної інституалізації цього процесу. Важливим є реалізація низки завдань у сфері антикорупційної політики, які поки що не реалізовано жодним органом держави, зокрема проведення на

постійній основі оцінки стану справ з корупцією, моніторингу реалізації державної антикорупційної політики, формування світогляду несприйняття корупції. Таке оцінювання здійснюється неурядовими організаціями та громадськими об'єднаннями, але інструментів врахування цих досліджень в роботі органів публічної влади немає. Одним із шляхів підвищення ефективності протидії корупції є інституційна реформа органів, що здійснюють досудове розслідування і кримінальне переслідування у справах про корупційні злочини. Тому, парламент схвалив створення нового автономного органу (поза системою існуючих правоохоронних органів), основною функцією якого є виявлення і розслідування корупційних злочинів, що становлять особливу суспільну небезпеку [3].

Для боротьби з корупцією низка європейських країн вживає заходи організаційного характеру – створюють спеціалізовані установи, організації, метою діяльності яких є вироблення відповідної стратегії й тактики, розробка превентивних заходів нормотворчого й функціонального змістового наповнення. Проте з огляду на актуальність проблеми необхідно переглянути комплекс організаційно-правових та інших заходів на національному рівні з метою їхнього вдосконалення та інтенсифікувати діяльність у міжнародних організаціях.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. Аналіз сучасних теоретичних уявлень про корупцію та корупційну злочинність в Україні виявив, що на сьогодні немає чіткого й однозначного визначення поняття «корупція». Визначення поняття «корупція» у законодавстві України (Закон України «Про запобігання корупції») має багато недоліків, оскільки воно відображає розуміння корупції у вузькому значенні й може бути застосоване лише в контексті зазначеного Закону. Це суто правове розуміння корупції, на відміну від попередніх редакцій антикорупційних нормативно-правових актів у ньому визначено дві сторони корупційного правопорушення: той, хто дає (обіцяє), і той, хто бере (приймає обіцянку). Закон також розрізняє корупцію як явище і корупційне правопорушення - як конкретний її прояв.

Слід зауважити, що сучасна корупція характеризується як універсальне явище, що виходить за рамки дослідження будь-якої галузевої дисципліни та акумулює у собі складний комплекс соціальних, правових, філософських і економічних характеристик. Отже, під поняттям «корупція» будемо розуміти використання особою свого службового становища та / або владних повноважень з метою отримання матеріальної та нематеріальної вигоди особисто або для інших осіб, що тягне за собою порушення закону. Поняття корупційної злочинності не варто ототожнювати із сукупністю корупційних злочинів, передбачених Особливою частиною КК України. На основі загальнотеоретичних тлумачень злочинності поняття корупційної злочинності можна визначити як історично мінливе, відносно масове, стійке, самодетермінувальне, соціально негативне явище, що становить систему корупційних злочинів.

Проведений нами аналіз щодо визначення поняття «корупційної злочинності» дозволяє виділити такі риси, що властиві цьому виду злочинності, зокрема: по-перше, що це умисні злочини; по-друге, вони вчиняються службовими особами; по-третє, вчиняються з корисливих мотивів та з метою незаконного отримання неправомірної вигоди; по-четверте, вчиняються шляхом

використанням влади або службового становища; по-п'яте, отримання для себе чи третіх осіб матеріальних або нематеріальних благ, а також надання пропозицій щодо отримання такої вигоди іншими особами. Виходячи з викладеного випливає, що до групи корупційних злочинів (або корупційної злочинності як кримінологічної категорії) відносяться різні види кримінально-правових діянь.

Вважаємо, що корупційні злочини є частиною корупції, як соціального явища, проте корупційна злочинність – категорія не тільки кримінологічна, а й, перш за все, кримінально-правова. Більш того, для кримінологічного дослідження має значення не тільки кримінально-правова та кримінологічна складові корупції, але і більш загальна, що стосується корупції в цілому. Вся справа в тому, що грань між корупційним злочином, корупційним проступком або деліктом, моральним відхиленням часом досить розмита і мінлива.

2. Рівень довіри населення до влади обернено пропорційний рівню корупції – чим вища корупція, тим нижче рівень довіри. Довіра до влади багато в чому залежить від реального рівня корупції в країні та антикорупційної політики держави. На сьогодні, в суспільній свідомості українців склалися стійкі уявлення про високу корумпованість чиновників і представників бізнесу. Міжнародні оцінки рівня корупції свідчать про точну оцінку громадянами України реальний стан справ.

3. Як показує аналіз статистичних даних корупційних злочинів, приріст корупційних злочинів залишається стабільним.

Серед основних видів корупції вважаємо за необхідне назвати корупцію у сфері державної влади, а саме в органах, що здійснюють регулювання та контроль за дотриманням правил і норм, встановлених державою, в органах, керуючих компаніями та підприємствами, в органах, які здійснюють фіскальну й грошову політику; ділову корупцію, що виникає у разі взаємодії влади та бізнесу.

Отримати певне уявлення про стан, структуру та тенденції корупції, виходячи з офіційної статистики, усе ж таки неможливо. Адже кримінально-правова статистика у своїх показниках не відбиває дійсних обсягів цих злочинів

через недосконалість їх статистичного обліку, високий рівень латентності, труднощі виявлення й низьку ефективність діяльності спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції. Тому, виходячи з офіційних статистичних даних щодо виявлення службових злочинів, більшість з яких законодавцем відносяться до корупційних злочинів, можна дійти висновку лише про активність діяльності органів прокуратури, Національної поліції, Національного антикорупційного бюро України, Національного агентства з питань запобігання корупції в напрямі їх виявлення, а не про реальну кількість проведених заходів щодо її подолання.

4. Число чинників, що сприяють зміцненню та розвитку корупції в Україні, на сьогодні досить велике. Сюди відносяться – висока соціальна диференціація населення за рівнем доходів, безкарність; розвинена тіньова економіка, організована злочинність і формування так званих корупційних мереж; погано організована міграційна робота; корупційні традиції, поганий підбір, розстановка і виховання чиновників, поганий державний і громадський контроль за їх повсякденною діяльністю, а також недосконалість українського законодавства, наявність в ньому великої кількості прогалин і колізій.

Зокрема, серед корупційних чинників законодавства можна виділити множинність варіантів диспозицій правових норм, широкі можливості відомчої та локальної нормотворчості, визначення компетенції за формулою «має право», широту дискреційних повноважень, відсутність відповідних адміністративних процедур, завищені вимоги до особи, що висуваються для реалізації належного їй права, відсутність конкурсних (аукціонних) процедур; відсутність спеціалізованих, деталізованих заборон і обмежень для державних службовців в тій чи іншій сфері діяльності (управління державним майном, податкові, митні відносини і т.д.); відсутність відповідальності державного службовця за конкретні правопорушення, відсутність контролю, в тому числі громадського за державними органами та державними службовцями.

До числа найбільш дієвих методів боротьби з корупцією нами віднесені такі:

а) Оптимізація штатів центральних апаратів. Кількість державних службовців має бути приведена у відповідність до повноважень, які покладені на той чи інший орган виконавчої влади. Крім того, в посадових регламентах державних службовців доцільно позначити загальні принципи їх службового зростання, а також закріпити адміністративно-правові механізми використання кадрового резерву і ротації кадрів в єдиній системі державної служби.

б) Перероблення законодавчих актів запобігання та протидії корупції. Потрібне розроблення законодавчих актів, які сприяли б удосконаленню дисциплінарної практики, і формування режиму припинення корупції.

в) Можливість вибору для державного службовця. Для зниження рівня необґрунтованого адміністративного розсуду в питанні застосування адміністративного примусу необхідно встановити правовий механізм, який не даватиме державному службовцю можливості вибору між застосуванням заходів попередження і заходів адміністративного покарання у разі виявлення державним службовцем адміністративного правопорушення.

5. Головним у кримінологічній характеристиці злочину є особа злочинця. Особу корупційного злочинця варто визначити як сукупність істотних стійких властивостей і ознак, що обумовлені соціально-демографічними, соціально-рольовими та морально-психологічними характеристиками та притаманні особам, які вчиняють корупційні злочини.

Проведений кримінологічний аналіз особистості корупційного злочинця виявив багато складних проблем, пов'язаних з негативними тенденціями цих суспільно небезпечних проявів. Ці проблеми вимагають свого вирішення не тільки шляхом вдосконалення політичних, економічних і соціальних важелів боротьби з корупцією, але також підвищення ефективності кримінально-правових і кримінологічних заходів попередження та припинення корупційного підкупу.

Оцінюючи суспільну небезпеку особистості корупціонера-хабарника, необхідно зазначити, що 98% з них були засуджені за отримання хабара, поєднане з порушенням службових обов'язків або вимаганням хабара, і тільки 3% за

отримання хабара при здійсненні правомірних дій по службі. Саме від службового становища суб'єкта цих злочинів, покладених на нього компетенцій, багато в чому залежить «масштаб» корупції. Тому для об'єктивної оцінки досліджуваного виду корупційної злочинності дуже важливо всебічне дослідження особистості злочинця, показ його характерних, індивідуальних особливостей.

6. До загальних детермінант корупції в Україні належить недосконалість законодавства як антикорупційного спрямування, так й у сфері регулювання управлінсько-розпорядчої діяльності. Протидія корупції як системному багатоаспектному соціально-політичному явищу потребує ґрунтового підходу до розроблення дієвих антикорупційних механізмів. Посилення лише кримінальної та адміністративної відповідальності за корупційні діяння, як свідчить практика, не розв'язує цю проблему. Заходи щодо посилення протидії корупції в Україні, на нашу думку, мають ґрунтуватися на таких принципах: визнання підвищеної суспільної небезпеки корупції; невідворотність відповідальності за вчинені корупційні діяння; недопустимість злиття влади й бізнесу; неприпустимість прийняття нормативних актів, які припускають неоднозначне їх тлумачення; пріоритет превентивних заходів протидії корупції; неприпустимість покладання на одного й того самого суб'єкта протидії корупції відповідальності за розроблення антикорупційних заходів і контролю за їх виконанням тощо.

На сьогодні, основними нормативно-правовими актами у сфері запобігання та протидії корупції є закони України «Про запобігання корупції», «Про очищення влади», «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки». В Угоді про асоціацію України та ЄС передбачено орієнтири для формування національної антикорупційної стратегії, а також реалізації її положень. Міжнародні стандарти у формуванні національної антикорупційної політики, успішні результати її впровадження є однією з основних умов для вступу до Євросоюзу й участі у проектах співробітництва з ЄС.

Напрямами реалізації такого курсу є реформування судової системи України, оновлення персонального складу органів влади на відкритій конкурсній основі, концептуальна зміна підходів діяльності правоохоронних органів, забезпечення відкритості та підзвітності діяльності органів державної влади тощо.

Процес розроблення, прийняття та ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС активізував законодавче врегулювання організаційно-правових засад формування антикорупційної стратегії. З часу ухвалення Антикорупційної стратегії на 2014–2017 роки найбільш якісно та повноцінно здійснено ті заходи, які, крім Антикорупційної стратегії, були включені до вимог Плану дій з лібералізації візового режиму з ЄС та до вимог МВФ. Формування національної антикорупційної стратегії загалом і в системі публічного управління зокрема має бути спрямоване, насамперед, на визначення завдань і цілей політики держави як складової євроінтеграційного курсу та виконання вимог Угоди про асоціацію. Кінцевим результатом антикорупційної стратегії має бути не створення спеціалізованих антикорупційних органів й антикорупційного законодавства, а досягнення такого рівня сприйняття корупції, за якого її відсутність буде нормою повсякденного життя, а перелічені вище заходи стануть лише тимчасовим інструментом для досягнення цієї мети.

7. Дослідження досвіду окремих країн світу у сфері запобігання та протидії корупції дає підстави для таких висновків. В ЄС не існує єдиної усталеної моделі побудови антикорупційної системи, з огляду на що посилення на європейські стандарти під час формування національної системи антикорупційних інститутів позбавлене змісту. Така система має формуватися відповідно до існуючого стану проблеми та можливостей держави, із урахуванням уже наявної національної моделі. Таким чином, досвід країн світу щодо протидії корупції, зважаючи на специфіку системи їх державного управління, становить інтерес для України. Такі напрацювання можуть використовуватися у практичній діяльності вітчизняних державних органів, покликаних боротися з корупцією, а також при розробці

нормативно-правових актів, спрямованих на зменшення впливу корупції у сфері державного управління.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики / [М. І. Хавронюк, І. Б. Коліушко, В. П. Тимошук та ін.]; за заг. ред. М.І. Хавронюка. – К., 2017. – 445 с.
2. Безкарність та недієве правосуддя тримають Україну на корупційному дні: Transparency International Україна // Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ti-ukraine.org/news/bezkarnist-ta-nediieve-pravosuddia-trymaiutukrainu-na-koruptsiinomu-dni/>
3. Березнер В. В., Поняття корупції та система корупційних злочинів: теоретичні підходи і законодавче вирішення // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014. – № 12 том 2. – С. 109-114.
4. Бесчастний В. М. Деякі аспекти інформаційного забезпечення протидії корупції // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції. – Харків, 2017. – С. 18-19.
5. Бесчастний В.М. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні. – Харків. – 2017. – №1. – С. 207-213.
6. Білецький А. В. Досвід участі громадськості у заходах щодо запобігання корупційній злочинності в Україні // Кримінальне право. Кримінологія. – 2017. – С. 225-235
7. Бугаевская Н. В. Коррупционные преступления: особенности определения термина // Академия Федеральной службы исполнения наказаний. – 2014. [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/3_ANR_2014/Pravo/5_156933.doc.htm
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад, і голов. ред. В.Т. Бусел. - К. – Ірпінь, 2009. – 1736 с.
9. Гаращук В.М. Актуальні проблеми боротьби з корупцією в Україні: [монографія] / В.М. Гаращук, А.О. Мухатаєв. – Х.: Право, 2010. – 144 с.

10. Генпрокуратура переходить у наступ на своїх критиків? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dw.com/p/1ITLF>
11. Головкін Б. М. Антикоруptionний менеджмент у митній справі / Б. М. Головкін // Фіскальна політика в Україні в кримінально-правовому вимірі : зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. «Фіскальна політика в Україні в кримінально-правовому вимірі», 26 квіт. 2016 р., Вінниця, 2016. – С. 60–65.
12. Гончаренко Г.С. Криминологический анализ личности коррупционного преступника // Общественные науки. – 2008. – №4. – С. 108-113.
13. Де українці найчастіше дають хабарі // The Village. – 2017. – Режим доступу: <https://www.the-village.com.ua/village/city/city-news/264215-de-ukrayintsi-nauchastishe-dayut-habari>
14. Декларацію Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях від 16.12.1996. [Електронне джерело]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_369
15. Деякі питання проведення антикорупційної експертизи: Наказ Мін'юсту України від 18.03.2015 № 383/5. [Електронне джерело]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0303-15>
16. Жадан В. Н. О коррупции и криминологической характеристике коррупционных преступлений // Молодой ученый. – 2015. – №5. – С. 345-351.
17. За півроку в Україні засудили до в'язниці 121 корупціонера [Електронне джерело] // Українська правда. – 2017. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2017/08/7/7151598/>
18. Запобігання корупції: методичні рекомендації для місцевих активістів / [Д. О. Калмиков, Д. В. Сінченко, О. О. Сорока, М. І. Хавронюк, Г. Л. Шведова]; за заг. ред. М. І. Хавронюка. – К. : ФОП Москаленко О.М., 2017. – 242 с.
19. Звіт про стан корупції за 2014–2016 роки форма № 1-КОР (місячна) [Електронний ресурс] : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки, Міністерства доходів і зборів, Міністерства оборони, Державної судової адміністрації України від 22 квіт. 2013

р. № 52/394/172/71/268/60. – Режим доступу: <http://pp.ck.court.gov.ua/userfiles/Korupciya.pdf>. – Назва з екрана.

20. Зубкова Л. А. Сучасний стан і проблеми запобігання корупції в Україні // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2017. – №3(104). – С. 34-44.

21. Індекс корупції CPI-2017 // Transparency International Ukraine is chapter of. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ti-ukraine.org/research/index-koruptsiyi-cpi-2017/>

22. Інформація про результати діяльності громадської організації «Всеукраїнський центр протидії корупції та сприяння правоохоронним органам «Антикорупційна ініціатива» протягом 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://svyat.kievcity.gov.ua/files/2018/1/4/RD_72.pdf

23. Камлик М. І. Корупція в Україні / М.І. Камлик, Є. В. Невмержицький. – К.: Товариство «Знання», КОО, 1998. – 187 с.

24. Канєвський Г. Як українські суди навчилися виправдовувати корупціонерів // Українська правда. – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2017/07/3/7148030/>

25. Карпенко М. І. Сучасні ознаки корупційної злочинності та їх зміст / Карпенко М. І., Пашковський В. В. // Юридична наука. – 2013. – № 5. – С. 54-61.

26. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію / В. М. Киричко. – Х. : Право, 2013. – 424 с.

27. Клімова С.М. Організація запобігання та протидії корупції в Україні: [навч. посіб.] / С.М. Клімова, Т.В. Ковальова. – Х., 2012. – 283 с.

28. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1971. – Дод. до № 50. – Ст. 375. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

29. Кодекс поведінки посадової особи щодо підтримання правопорядку: резолюція 34/169 Генеральної асамблеї ООН від 17.12.1979 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_282.

30. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР). – 1984. – Дод. до № 51. – Ст. 1122. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/page>

31. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, N 49.

32. Кондрашков Н.Н. Количественные методы в криминологии / Н.Н. Кондрашков. – М.: Юридическая литература, 1971. – 210 с.

33. Корупція: теоретико-методологічні засади дослідження. - Львів, 2011. - 220 с.

34. Криминология: Учебник для вузов / Под общ. ред. д.ю.н., проф. А. И. Долговой. – 3е изд., перераб. и доп. – М.: Норма, 2007. – 912 с.

35. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

36. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 9-10, № 11-12, № 13. – Ст. 88. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

37. Куришко О. О. Аналіз світового досвіду у сфері протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, у контексті можливості його використання в Україні / О. О. Куришко // Фінансовий простір. – 2013. – № 2. – С. 8–15.

38. Куц В. Поняття корупційних злочинів та їх види / В. Куц, Я. Триньова // Вісник Національної академії прокуратури України: проблеми сьогодення, теорія, практика, життя академії. – 2012. – № 4. – С. 32-36.

39. Лунеев В.В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции / В.В.Лунеев. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Волтере Клувер, 2005. – 755 с.

40. Маршуба, М.О. Корупційна злочинність в Україні: сучасний стан та основні стратегії протидії // Наукові дослідження. – 2016. – Вип. 31. – С. 123-134

41. Мезенцева І. Визначення предмета корупційних злочинів / І. Мезенцева // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 5(38). – С. 76-81.

42. Мезенцева І. Кримінологічна характеристика особи корупційного злочинця // Кримінологічна характеристика особи корупційного злочинця. – 2014. – №3. – С. 65–71.

43. Мейтус В.Ю. Коррупция. Экономический и информационный анализ. – К.: Норапринт, 2003. – 257 с.

44. Міжамериканська конвенція проти корупції від 29.03.1996. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/998_089

45. Мілер В. Звичаєва корупція? Громадяни та уряд у посткомуністичній Європі / Вільям Мілер, Осє Гределанд, Тетяна Кошечкіна ; пер. Дмитро Скляренко. – К. : Видавництво «К.І.С.», 2004. – 328 с.

46. Наплив мігрантів в Україну: яка ситуація і чого чекати від ЄС // Обозреватель. – 2018. – Режим доступу: <https://www.obozrevatel.com/ukr/society/napliv-migrantiv-v-ukrainu-yaki-spravi-zaraz-i-chogo-chekati-vid-es.htm>

47. Невмержицький Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: [монографія] / Є.В. Невмержицький. – К., 2008. – 368 с.

48. Офіційний сайт Міжнародної організації боротьби з корупцією GRECO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/default_en.asp. – Назва з екрана.

49. Побережний В.В. Сутність та причини корупції в системі органів державної влади / В.В. Побережний [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10pvvodv.pdf>.

50. Політова А.С. Корупційна злочинність в Україні: стан і тенденції // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Діденка. – 2016. – №2. – С.152-162.

51. Політова А.С. Поняття корупції: проблеми визначення / А.С. Політова // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 3-2. – С. 268-272.

52. Поуп Дж. Коментарий к Проекту российского Федерального закона «Основы антикоррупционной политики» // Государство и право. – 2002 – №6. – С. 121-122

53. Про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом: Конвенція Ради Європи від 08.11.1990. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_029

54. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 2572-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 1. – Ст. 1.

55. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 49. – Ст. 2056. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

56. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1699-VII // Відом. Верхов. Ради України. – 2014. – № 46. – Ст. 2047.

57. Про затвердження Державної програми щодо реалізації засад державної антикорупційної політики в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 265. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/265-2015-%D0%BF>

58. Про кримінальну відповідальність за корупцію: Конвенція Ради Європи від 27.01.1999 № ETS173. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_101

59. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 47. – Ст. 2051 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18/page>

60. Про першочергові заходи з реалізації Закону України "Про засади запобігання і протидії корупції": Указ Президента України від 05.10.2011 № 964/2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964/2011>

61. Про Програму забезпечення громадської безпеки та правопорядку на території м. Чернігова на 2016 – 2017 роки : Рішення Чернігівської міської ради від 29 вересня 2016 року № 11/VII-3. – Режим доступу: <http://www.chernigiv-rada.gov.ua/documents/rishennya-sesii/10374>.

62. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Закон України від 18.10.2006 № 251-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 50, ст.496. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/251-16>

63. Про ратифікацію Конвенції про кримінальну відповідальність за корупцію: Закон України від 18.10.2006 № 252-V // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, N 50, ст.497. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/252-16>

64. Про ратифікацію Цивільної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 16 березн. 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2476-15>

65. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2016. – № 31. – Ст. 545 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

66. Проблеми протидії злочинності : підручн. / [Кальман О. Г., Козьяков І. М., Куц В. В., Лизогуб Б. В., Мірошніченко С. С., Подільчак О. М., Толочко А.

М., Туркот М. С.]; за ред. проф. О.Г. Кальмана. – Харків: Вид-во ТОВ фірма «Новасофт», 2010. – 352 с.

67. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі [Текст] : матеріали II Міжнар. наук.- практ. конф. (Київ, 8 груд. 2017 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. – 412 с.

68. Роговик О. Українська корупційна хвороба: 12 невтішних тез // Українська правда. – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/columns/2017/01/15/7132364/>

69. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика): навч. посіб. Київ: Центр учб. літ., 2016. – 168 с.

70. Савченко А.В. Поняття «корупція» у контексті кримінального права /А.В. Савченко //Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: зб. тез доп. V Міжнар. наук.практ. конф. (31 берез. 2017 р., м. Харків /МВС України, Хар ків. нац. унт внутр. справ; Кримінол. асоц. України. – Харків: ХНУВС, 2017. – С. 165–166.

71. Соловйов В.М. «Побутова корупція»: сутність, генеза та сучасні тенденції в Україні / В.М. Соловйов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2011. – Вип. 25-26. – С. 173-182.

72. Соціально-психологічні аспекти виявлення і попередження корупції та інших правопорушень серед працівників міліції : [монографія] / за заг. ред. В.О. Криволапчука. – Вінниця : ВНТУ, 2009. – 134 с.

73. Ставлення громадян України до суспільних інститутів, електоральні орієнтації: Результати соціологічного дослідження // Центр Розумкова. – Київ, 2017. – 5 с.

74. Статут групи держав у боротьбі з корупцією (GRECO) Ради Європи від 05.05.1998. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_144

75. Суббот А., Дем'янчук Ю. Засоби протидії та запобігання корупції в умовах реформування законодавства // Адміністративне право і процес. – 2017. – №6. – С. 113-116.

76. Судова практика розгляду справ, пов'язаних з корупцією // Слов'янський міськрайонний суд Донецької області. – 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sl.dn.court.gov.ua/sud0544/pres-centr/news/364605/>

77. Сучасний стан протидії корупції: досвід Чехії, України, Польщі, Словаччини: (м. Київ, 9–10 травня 2017 року). – К.: Національна академія прокуратури України, 2017. – 68 с

78. Телійчук В. Протидія корупції як складова стратегії національної безпеки України // Сучасний стан протидії корупції: досвід Чехії, України, Польщі, Словаччини: (м. Київ, 9–10 травня 2017 року). – К.: Національна академія прокуратури України, 2017. – С. 61-63.

79. Торік за хабарі в Україні позбавили волі тридцятьох службовців // Тиждень.ua. – 2017. – Режим доступу: ttzhden.ua/News/186550

80. У день боротьби з корупцією ООН підрахувала щорічний обсяг хабарів у світі [Електронне джерело] // УНІАН. – 2017. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/world/2289384-u-den-borotbi-z-koruptsieyu-oon-pidrahuvala-schorichniy-obsyag-habariv-u-sviti.html>

81. Україна є частково вільною в рейтингу свободи Freedom House // Укрінформ. – 15.04.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2166640-ukraina-ecastkovo-vilnou-v-rejtingu-svobodi-freedom-house.html>

82. Фоміна М.В. Сутність, форми і класифікація корупційних відносин / М.В. Фоміна, В.В. Кузьменко // Економічний вісник університету. – 2013. – Вип. 21(1). – С. 182-186.

83. Хромова Е.И. Коррупция как социально-правовой феномен / Е.И. Хромова // Вопросы экономики и права. – 2011. – № 5. – С. 22-27.

84. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією (ETS 174): прийн. 4 листоп. 1999 р. у Страсбурзі; ратиф. Україною 16 берез. 2005 р. // База даних «Законодавство України» // Верховна Рада України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102

85. Чому наркобізнес в Україні непереможний: названо банальну причина // Politeka. – 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://politeka.net/ua/news/583384-chomu-narkobiznes-v-ukrayini-neperemozhnij-nazvano-banalnu-prichina/>

86. Шевченко О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання корупційній злочинності: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Шевченко. – К. : НАВС, 2012. – 241 с.

87. Шестопалова Л. Відмежування корупційних правопорушень від правопорушень, пов'язаних із корупцією // Теорія держави і права. – 2017. – №5. – С. 193-197.

88. Юридичні терміни: тлумачний словник / за ред. В.Г. Гончаренка. – 2-ге вид., стереотипне. – К.: Либідь, 2004. – 320 с.

89. Яковенко С.Б. Сутність корупції та її класифікація // Державне управління. – 2017. – №1(57). – С.109-114.

90. Ernst&Young должна объяснить, почему включила Украину в рейтинг коррупции, – Гройсман. // РБК Україна. Новини. Економіка. – 14.04.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https:// www.rbc.ua/rus/news/ernst-young-dolzha-obyasnitpochemu-vklyuchila-1492159379.html](https://www.rbc.ua/rus/news/ernst-young-dolzha-obyasnitpochemu-vklyuchila-1492159379.html)

91. Nye J. Corruption and political development: a cost-benefit analysis / J. Nye // American Political Science. – 1967. – № 12 (61). – P. 417.

92. Political corruption: a hand book / ed by A. J. Heldenheimer. – Oxford: Transaction, 1985. – P. 15.

93. World Happiness Report: Україна за рівнем щастя, як Судан та Уганда // Українська правда. – 20.03.2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2017/03/20/223218/>